

VARPAS

ISTEIGTAS 1889 m.
1931 m.

EINA KAS 3 MĖN.
Nr. 2.

TURINYS

1. Einamojo momento taktikos klausimais.
2. V. Kvieska. Naujų kelių beieškant.
3. J. Montvila. Dėl tariamojo demokratijos krizio.
4. J. Montvila. Dėl Iz. D. recenzijų.
4. Cezaris Petrauskas. Lietuvos savivaldybių teisinė padėtis ir naujas vietos savivaldybių įstatymas.
5. Kova už Klaipėdą.
6. Dr. Ladas Natkevičius. Kalbų klausimas Klaipėdos krašte.
7. Ntk. Europos federacija.
8. George Peel ir jo „ekonominis karas“.
9. Dr. K. Grinius. Truputis atsiminimų apie Povilą Višinskį.
10. P. Taugėla. Povilas Višinskis.
11. J. Geniušas. Liaudies Teatro ir jo repertuaro reikalu.
12. P. Lapienė. Idealizmas ir realizmas Vinco Krėvės kūryboje.
13. Politinė ir kultūrinė apžvalga.
 - a) Jz. K. Prof. V. Čepinskis.
 - b) Santykiai su papa.
 - c) J. J. Pabaltijo valstybių studentijų sąjunga SELL.
 - d) P. M-nis. Pabaltijo valst. mokytojų sąjungos III kongresas.
14. Kritika ir bibliografija.
 - a) Pr. Kvietkus. „Trečio Fronto“ gairės.
 - b) Knygos.

Įdomiausias demokratinės krypties trimėnesinis žurnalas

„VARPAS“

nagrinėja: aktualiuosius politikos, ekonomijos, literatūros ir meno klausimus.

„VARPO“ bendradarbiai — profesoriai, ekonomistai, žinomi politikai, žurnalistai ir rašytojai.

Ateity kiekvienu svarbesniu politiniu, ekonominiu ar literatūriniu klausimu „VARPAS“ dėš išsamių straipsnių.

Šiandien daug kur demokratijos gynėjai persekiojami ir pati demokratizmo idėja painiojama.

„VARPAS“ visada stovėjo ir stovės demokratijos sargojoj.

Tad kiekvienas nepraleiskit progos nenusipirke ar neužsiprenumerave „VARPO“.

„VARPO“ per metus išaina 4 numeriai, kiekvienas numeris 80—100 pusl. dydžio.

Prenumerata: metams—10 lt., atskiras nr.—3 lt.

Adr.: „Varpo“ Redakcija ir Administracija,
Kaunas, Gedimino g-vė 38.

Užsisakyk pats ir pažįstamiems
populiary seniausį savaitraštį

Metams

5 lt.

Metams

5 lt.

Kaunas, Gedimino g. 38.

VARPAS

Isteigtas 1889 m.

1931 m. Nr. 2

Eina kas 3 mėn.

Einamojo momento taktikos klausimais.

I.

Mūsų dabar gyvenamas momentas yra tiek nepaprastas, kad ne vienas nuoširdūs demokratas pradeda „naujų kelių ieškoti“ arba ir pačia demokratijos ideologija — jos pritaikomumu einamajam momentui — abejoti. Šiame reiškinyje mes nematome nieko nepaprasta: nes taip būna visur arba atsitinka visuomet, kai politinės sąlygos trukdo laisvai ir viešai vedamą normališką socialinių grupių ir idėjų kovą. O priežastis aiški ir suprantama: demokratinė santvarkoj kiekviena sociaekonominė grupė — arba ją atstovaujanti ir viena ar kita ideologija besiremianti politinė partija — net ir nenorėdama dažnai būna priversta viešai pareikšti tiek savo artimuosius tikslus, tiek tolimuosius siekimus arba ateities idealus. Skirtingais interesais sociaekonominių grupių arba skirtingomis ideologijomis besiremiančių politinių partijų savitarpio santykiai bei taktika, demokratinė santvarkoj esant laiduotoms politinėms ir pilietinėms laisvėms, yra nuolatos viešai diskutuojama ir pagal aplinkybes koreguojama, o reikale ir keičiama. Prie tokių aplinkybių bent jau grupių arba partijų vadovaujamosiose eilėse esantiems žmonėms negali ir jokios „iliuzijos griūti“, — nes toki žmonės paprastai iliuzijomis ir negyvena.

Šiuos žodžius mes rašome visų pirma turėdami galvoje šiame „Varpo“ nr. spausdinamą V. Kvieskos straipsnį „Naujų kelių beiėškant“, kuris turi labai charakteringą šiuo atžvilgiu dar ir antrąjį pavadinimą — „Sugriautos iliuzijos“. Kadangi p. V. Kvieska savo laiku yra buvęs demokratiją vadovaujamosiose eilėse (Seimo nariu), tai jo šis straipsnis, paimtas drauge su to paties autoriaus naujausiais rašiniais tuo pačiu klausimu „Vagoje“, yra gyvas gadynės dokumentas iliustruoti psichologinius veiksnius, nulemiančius atskirų žmonių nusistatymą pakitėjusiose sąlygose.

Bet ne vienas p. Kvieska pergyvena „sugriautų iliuzijų“ tragediją ir sielojasi del krikščionių demokratų nedemokratiškumo naujų kelių beiėškodamas. Kitas mūsų bendradarbis atskirame laiškyje „Varpo“

Redakcijai tarp kita ko rašo: „Aš niekaip negaliu suprasti tų demokratų, kurie simpatizuoja krikščionims demokratams ir laiko juos iš tikro demokratais. Mano išmanymu, tai beprotiška klaida. Man atrodo, kad šimtą kartų geriau tautininkai, negu krikščionys demokratai. Tautininkai kanda demokratiją atvirai, krikščionys demokratai — iš pasalų“.

Šia proga mes ir norime einamojo momento taktikos klausimais pamėginti pakalbėti viešai ir atvirai, o skaitytojų prašome tik atkreipti malonų dėmesį į žodelį „pamėginti“: nes mėginimai atvirai pasisakyti šiais laikais gana dažnai palieka tik mėginimais ir ne dėl redakcijos kaltės.

II.

Ideologiškai principinio pobūdžio pastabos

Pirmiausia tenka prisiminti mūsų taktiką nulemiančius svarbesniusiosius ideologinio pobūdžio dėsnius.

1. Visų pirma mes priklausome tos kategorijos žmonių, kurie kiekvienoje politinėje partijoje arba grupėje mato vienos ar kitos socialinės, ekonominės — arba sociaekonominės — grupės eksponentus bei interesų gynėjus. Iš to seka, kad jei tautoje yra daugiau kaip viena skirtingais socialiniais ar ekonominiais interesais grupė, tai turi būti ir daugiau kaip viena politinė partija: nes *kiekviena politinė partija politikos priemonėmis siekia savo atstovaujamos grupės interesų geriausios apsaugos.*

Partijų kiekį tautoje duotose sąlygose nulemia esančių social-ekonominių grupių kiekis. O iš to vėl seka, kad bet kokie mėginimai „panaikinti partijas“ — arba vienos partijos programa apimti ir patenkinti visos tautos visus reikalus — turi niekais nueiti tol, kol yra daugiau kaip viena sociaekonominė grupė.

2. Kiekviena sociaekonominė grupė susideda iš gyvų žmonių. O gyvi žmonės turi netik ekonominių (kūno) reikalų, bet ir dvasios reikalavimų. Ekonominiai reikalai tos pačios grupės (klasės) žmonių (darbininkų, pramoninkų, tam tikro sluoksniu ūkininkų) paprastai būna tie patys arba panašūs; tačiau jų dvasios reikalavimai būna (arba gali būti) net ir labai skirtingi. O šitų skirtumų kiekį bei lyginamąjį svorį arba stiprumą nulemia įvairūs socialinio gyvenimo bei kultūros veiksniai (kalba, tikyba arba religiška filosofiniai įsitikinimai, tradicijos ir viso gyvenimo aplinkuma).

Iš to seka ir tolimesnė išvada: kad *vienos ar tos pačios ekonominės grupės interesai gali būti atstovaujami skirtingomis ideologijomis politinių partijų*, — prie sąlygos, jei *kultūriniai* (socialiniai) tos grupės narių reikalavimai nevienodi.

3. Pati politinių partijų *ideologija* visuomet būna *susijusi su* mažiau ar daugiau subjektyvinio pobūdžio *tikėjimu* idealui. Skirtumas tas, kad vienu partijų ideologija yra daugiau susijusi su jos atstovaujamos grupės ekonominiais interesais, kitų — daugiau su kultūros reikalavimais; o yra (arba gali būti) partijų, kurių ideologija remiasi ne tik žmonių kūno ir dvasios reikalais šiame pasaulyje, bet ir po-mirtiniame gyvenime, kuris jų laikomas net svarbesniu už gyvenimą šiame pasaulyje.

4. Politinių partijų arba grynai ideologinių grupių taktika tiek bendroje eigoje, tiek atskirais momentais negali paneigti visų čia minėtų realinio gyvenimo sąlygų ir aplinkybių.

Jei politinei partijai tenka atsižvelgti ne vien siaurai ekonominių savosios grupės interesų, bet ir jos narių dvasios (socialinių, kultūrinių) reikalavimų, tai nereikia stebėtis, kad vienos partijos ar grupės būna artimesnės arba net ir „giminingos“, o kitos — tolimesnės arba net žūtbutinę savitarpio kovą kovojančios. Taip pat nereikia stebėtis, jei, sąlygoms pasikeitus, anksčiau savitarpy kovojusios partijos „bendrą kalbą“ suranda arba bendradarbiavusios — ima savo tarpe kovoti. Atsitinka gi taip dažniausia tuomet, kai dėl vienu ar kitu priežasčių kurie nors kultūros klausimai užstelbia ekonominius ar kai politinė santvarka pakinta.

III.

Socialekonominė aplinkuma Lietuvos politinėms partijoms kurtis ir veikti.

Lietuvoj dabartiniu metu yra trys aiškiai apsisprendusios social-ekonominės grupės: ūkininkai, darbininkai ir miestų buržuazija. Tačiau šios grupės nėra perdėm homogenės (vieningos).

1. Ekonominių interesų atžvilgiu vieningiausią masę sudaro *darbininkai*. Tačiau darbininkų dvasios (ir kultūros) reikalavimai yra nevienodi: vieni darbininkai kalba lietuviškai ir reikalingi mokyklų, knygų ir kt. lietuviškų, kiti kalba žydiškai, lenkiškai arba vokiškai; vieni yra katalikai, kiti izraelitai, protestantai, laisvamaniai. Nesistebėkime delto, jei ir darbininkų interesus mėgina atstovauti ne tik socializmo ideologija pasirėmus socialdemokratų partija, bet ir kitų ideologijų žmonės. Juo labiau, kad ir ekonominiai interesai ne visai tie patys sodžiaus ir miestų darbininkams, o yra skirtumų ir atskiroms proletariato kategorijoms (juodo rankų darbo darbininkai, mokyti darb. ir t.t.).

2. Ūkininkai savo kultūros reikalavimais sudaro jau daugiau vienodą masę (beveik visi lietuviai ir katalikai). Tačiau savo ekono-

miniais interesais žymiai skiriasi dvarininkai arba stambūs žemininkai nuo mažžemių ir smulkiųjų ūkininkų. O kultūros reikaluose ne visi ūkininkai vienos nuomonės būna. Čia daug nulemia įsitikinimai, pažiūros ir, pagaliau, patsai tais kultūros reikalais susiinteresavimo laipsnis. Štai dėlko šalia liaudininkiškos valstiečių sąjungos atsirado ne tik krikščioniškai demokratiška ūkininkų sąjunga, bet mėgino savo laiku jėgas dar ir vad. „žemdirbių sąjunga“, ūkininkų partija ir kt. Taip pat dėl šios priežasties ir iš „ūkininkų vienybės“ išėjo tik dar daugiau ne vienybės.

3. Didžiausią socialekonominį mišinį sudaro mūsų *buržuazija*, kuri, be to, yra pati negausingoji grupė. Čia ir pirkliai šalia pramonininkų, ir laisvųjų, bet skirtingų, profesijų žmonės, ir jauna, bet palyginamai gausinga mūsų biurokratija šalia gerai disciplinuotų ir privileijuotų luomų (dvasininkų ir karininkų). O kalbų, tikybų bei įsitikinimų mišinys čia yra toks didelis, kad net vienoj lietuviškos buržuazijos šeimoj dažnai kelios kalbos vartojamos ir kelios tikybos išpažįstamos. Ar nuostabu, kad iš šio margo ir negausingo, bet intelektuališka ir sociališka aukščiau iškilusios buržuazijos sluoksniu nuolatos kyla tiek naujų partijų ir visokių „Vienybių“ projektai? Nes apie sveikata daugiausia kalba didžiausi ligoniai!

4. Dėl lietuviškos buržuazijos negausingumo ir jos nepaprasto margumo socialinės padėties bei kultūros (dvasios) reikalavimų atžvilgiu, negalėjo įsigalėti nė kura nors viena ideologija besiremianti ir bendruosius buržuazijos interesus atstovaujanti viena kuri politinė partija. Tačiau tai dar nereiškia, kad mūsų buržuazija nenorėtų savo interesus *politikos priemonėmis* ginti.

Bendrai paėmus, buržuazija visame pasaulyje politikoj dalyvauja aktingiausia, ir konkuruoja su ja tik miestų proletariatas. Ten, kur buržuazija sudaro gausingą ir pakankamai vieningą grupę ekonominių ir kultūrinių interesų atžvilgiu, jina gali sudaryti (ir dažniausia sudaro) stiprią politinę partiją *demokratinę* santvarkai įvesti ir palaikyti, nes demokratinė santvarka *gausingai ir vieningai* buržuazijai duoda *daugiausia* šansų bei progų saviems interesams apsaugoti.

Lietuvos buržuazija taip pat nori kitų kraštų buržuazijos pavyzdžiu politikos priemonės saviems interesams ginti panaudoti. Bet kadangi lietuviškoji buržuazija, lyginant su kitomis Lietuvos socialekonominėmis grupėmis, yra visai negausinga, tad demokratinės santvarkos palaikymu ji nesuinteresuota. Atvirkščiai: prie autokratinės arba monarchinės santvarkos mūsų buržuazija visai pamatuotai gali tikėtis daugiau įtakos turėti, kaip prie demokratinės. Štai dėlko pirmoji lietuviškosios buržuazijos politinė grupė ilgai negalėjo rasti sau net tinkamo pavadinimo (viltininkai, pažangiečiai, tautininkai!) ir, keletą kar-

tų pamėginusi demokratinėj santvarkoj savo jėgas per rinkimus, galutinai apsisprendė savųjų politikos tikslų siekti per autokratiją moderniška diktatūra.

5. Ligi 1927 m. Lietuvoj kiekviena socialekonominė grupė turėjo progos politinę ir ekonominę santvarką savo naudai tiek veikti, kiek ji pati buvo gausinga ir organizuota. Darė ji tai per savo atstovus seime ir per seimo pastatytą vyriausybę. Net 1926 m. gruodžio 17 d. perversmas iš esmės tos padėties nepakeitė, nes visuotiniu balsavimu išrinktasis seimas veikė, ir vyriausybė paliko jam atsakinga. Tikrasis ir esminis mūsų politinėj santvarkoj perversmas buvo padarytas ne 1926 m. gruodžio 17 d., o 1927 m pavasarį, kai vyriausybė, gavusi Seimo daugumos nepasitikėjimą, jį paleido nepaskyrusi naujų rinkimų ir paskui pati viena pakeitė konstituciją.

Tuo pačiu pati smulkioji socialekonominė grupė — buržuazija — įgijo sau patogiausias sąlygas politikos priemonėmis savo interesus ginti. Kad šios priemonės negalėjo ir negali but demokratinės — tai aišku savaime: *demokratinėj santvarkoj demokratinės politikos priemonėmis tegali sau tinkamai pasinaudoti tik tos socialekonominės grupės, kurios pakankamai gausingos.* Lietuviškoji gi buržuazija, kaip matėme ir kaip visi laisvi rinkimai parodė, per daug jau negausinga ir tuo pačiu laiku per daug marga, kad laisvose varžytinėse ir atviroje kovoje galėtų laimėti. Cezarizmas, atgimęs moderniškame fašizme, tuo tarpu ir tėra gal vienintėlis lietuviškosios buržuazijos išganymas. Ir atsakyti „nuo klerikališkos ir fašistiškos ideologijų“ mūsų buržuazijai, kaip siūlo „Vagos“ Nr.1 p. Kvieska, būtų lygu atsakymui nuo pretenzijų panaudot politikos priemones saviems interesams apginti, t. y. — pasitraukti į tas pačias pozicijas, kuriose buvo ligi 1926 m. gruodžio 17 d. Be abejo, jei mūsų buržuaziją atstovaujanti politinė grupė (partija) būtų bent kiek toliau matanti ir visuotinos istorijos pamokų neužmiršusi — p. Kvieskos patarimu ji pasinaudotų ir ne tik tautai, bet ir sau išganingą darbą atliktų. Tačiau mūsų gyvenimo praktika jau pakankamai parodė, kad tokio išmintingumo iš mūsų buržuazijos atstovų tikėtis netenka. O jeigu taip, tai ir santykiai tautininkų su kitomis partijomis nusistato savaime: buržuazijos interesus atstovaujančios politinės grupės su tautininkais visuomet gali rasti „bendrą kalbą“, o darbininkų ir darbo ūkininkų partijos nesusikalbės — nes jos negali būti nedemokratinės.

IV

Krikščionys demokratai ir jų santykiai su tautininkais.

Šioj vietoj tenka pasiaiškinti ir krikščionių demokratų socialekonominė bei ideologinė prigimtis. Ideologiškai ir iš dalies organizato-

riškai krikščionių demokratų partija yra susijusi su katalikų bažnyčia ir jos vadovybe. Šiuo atžvilgiu mums atrodo visai bereikalingi ir bergždi bet koki ginčai apie krikščionių demokratų ištikimybę ar neištikimybę demokratijai. Nes katalikystė ir Romos katalikų bažnyčios vadovybė turi savo visiems žinomus tikslus, kurių siekimas negali būti amžinai rišamas su bet kokiomis šiame pasaulyje žinomomis ar galimomis žinoti priemonėmis. Demokratinė, aristokratinė ar autokratinė politinė santvarka — katalikystei ir katalikų bažnyčios vadovybei skirtumo nesudarys tol, kol ta santvarka leis katalikų bažnyčiai savųjų tikslų siekti. Nuo š. š. Povilo, Augustino ir Tomo Akviniečio laikų tai yra visiems žinoma tiesa, ir čia nei Leonas XIII savo enciklikomis, nei V. Kviška tų enciklikų citatomis nieko nauja nepasakė. Ir kun. Krupavičius neprasižengė katalikystei nė krikščionių demokratų ideologijai nei tada kai užsiauginęs barzdą su „eseriška kurtką“ vaikščiojo ir grąšino „su ponais arti, su ponaičiais akėti“, nei vėliais kada bučiavosi su tautininkais ir jiems žadėjo „be jokių sąlygų“ bendradarbiauti. Šie arba panašūs kun. Krupavičiaus ir kitų krikščionių demokratų vadų darbai bei kiti žygiai negali stebinti tų, kurie pažįsta tikrąją krikščionių demokratų kilmę bei prigimtį ir negyvena iliuzijomis. Bet kokios tenka iš to daryti išvados einamojo momento taktikai, t. y. santykiams su krikščionimis demokratais nustatyti?

Minėjome, kad kiekviena politinė partija arba grupė turi būti vienos ar kitos socialinės ar ekonominės grupės interesų gynėja. Daryti bet kokią išimtį krikščionims demokratams, žinoma, netenka. Tačiau šių dienų katalikų bažnyčia ir jos priklausanti krikščioniškoji demokratija yra „visur esanti“, taigi ir *visa* apimanti, o ne vien proletariatai ir amatininkai, kaip buvo pirmaisiais krikščionystės amžiais. Iš to seka, kad pagal ideologijos krikščionys demokratai gali būti gynėjais ir darbininkų interesų (jų varžytinės su socialdemokratais mūsų seimuose tai yra pakankamai parodė) ir mažažemių ir bežemių (čia gyvas pavyzdys to paties kun. Krupavičiaus darbas žemės reformai) ir stambiųjų žemininkų bei miestų buržuazijos (kurių interesus seimuose gana uoliai atstovavo Draugelis, Vailokaitis ir kt.)

Taigi su krikščionių demokratų dvilypumu ir net trilypumu tenka būti pasiruošus visuomet susitikti, nes tas nevienodumas yra susijęs su katalikystės socialekonomine ideologija. Sulig vietos sąlygų ir kitomis laiko aplinkybėmis, krikščionys demokratai, išeidami iš savosios ideologijos, gali daugiau įsiangazuoti į vienos ar kitos socialekonominės grupės (arba klasės) reikalų atstovavimą. O tai ir padaro krikščionis demokratu partneriu, kuriuo pilnai pasitikėti ir atsidėti tegali tik tos pačios ideologijos žmonės.

Bet jeigu krikščionys demokratai nėra ir negali būti „tikri“ demokratai, t. y. demokratinės ideologijos bei santvarkos *principiniai* šalininkai, tai vis dėlto tenka sutikti, kad krikščionys demokratai tam tikrose sąlygose gali būti griežti ir nuoseklūs *taktikos* demokratai. Priežastis aiški. Katalikų bažnyčia yra *visuotina* bažnyčia, kuri nuo veikimo bei įtakos *miniose* atsisakyti negali. Kol tas veikimas bei įtaka yra galima palaikyti „iš aukšto“, t. y. vien per bažnyčią arba „aplinkiniais keliais“ per valstybės valdžią, tol politinės santvarkos esmė nei forma krikščionims demokratams principinės reikšmės nesudaro. Visai kitaip dalykai tačiau atrodo, kai kunigų veikimas bažnyčioj plačiųjų minių visų rūpesčių nei reikalų apimti negali, o „aplinkiniai keliai“ arba „užpakalinės durys“ pasidaro be reikšmės sugriuvus monarchų sostams, kurie galėjo laiduoti jei ne politikos, tai bent įtakos politikai pastovumą. Prie tokių aplinkybių demokratinė santvarka gali būti iš viso vienintėlė santvarka, kuri krikščionims demokratams dar gali duoti daugiausia šansų politikos priemonės savo ideologijos reikalams panaudoti.

Taigi ideologiškai principinių kliūčių krikščionims demokratams būti nuosekliais *taktikos* demokratais nėra ir būti negali: nes katalikų bažnyčios vadovybė, kurios jie priklauso, visuomet orientuojasi sulig laiko dvasia ir aplinkybės, — kad ir dažnai pavėluoja. Tuo būdu kliūtys galėtų būti tik *mūsiškiuose* (vietos sąlygų sudarytuose) krikšč. demokratuose, t. y. jų socialekonominėje kilmėje bei aplinkumoje. Tačiau šiuo atžvilgiu mūsų krikščionys demokratai beveik nieku nesiskiria nuo kitų politinių grupių, kurių dvasios vadaį savo daugumoj yra kilę iš tų pačių darbo žmonių (daugiausia ūkininkų), kaip ir krikščionių demokratų. Svarbiausia gi — Lietuvoje, kaip buvo minėta, gausingiausias socialekonominės grupės yra darbininkai ir darbo ūkininkai, kuriuos veikti ir savo įtakoj laikyti krikščionys demokratai dėl savo ideologijos atsisakyti negali. O jeigu taip, tai negali jie šiandien ir demokratinės santvarkos principiniais priešininkais būti, — nes tai būtų lygu nustojimui bet kokio pasitikėjimo šiuose gyventojų sluoksniuose (patys krikščionys demokratai šitai geriausia patyrė tuo metu, kai, ūpui pasidavę, buvo nuėję „be jokių sąlygų“ į talką tautininkams diktatūros režimą įvesti ir palaikyti).

Šioj vietoj ir tenka pravest aiški linija tarp krikščionių demokratų ir tautininkų. Teisybė, ir tautininkai, kaip bajoriškai mieščioniškos buržuazijos interesų eksponentai, ne būtina reikalingi aristokratiškai fašistinės ideologijos ir galėtų, jei panorėtų, būti demokratinės santvarkos šalininkais (savo laiku jie tokiais ir buvo). Tačiau mūsiškė buržuazija yra tiek negausinga, kad, kaip minėjome, tautininkams nėra jokios vilties savosios socialekonominės grupės pagalba

(balsais) vadovaujamos rolės valstybės reikalų tvarkyme turėti ir tuo būdu buržuazijos interesus saugoti. Taigi dėl tų pačių priežasčių, dėl kurių mūsiškiai vad. krikščionys yra ir tegali būti *taktikos demokratais*, mūsiškiai tautininkai pasidarė ir tegali būti *taktikos fašistais*, t. y. autokratinės arba aristokratinės santvarkos šalininkais.

V.

Partijų bendradarbiavimo taktika.

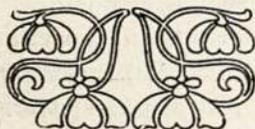
Einamojo momento taktika tuo būdu yra diktuojama pačių mūsų gyvenimo aplinkybių. Jei dabartiniu metu Lietuvoje būtų demokratinė santvarka, kiekvienai socialekonominei grupei laiduojanti jos lyginamąjį svorį atitinkančią įtaką valstybės reikalų tvarkyme; arba bent jeigu būtų galimumo tą lyginamąjį svorį patikrinti ir šalies gyventojų daugumos nusistatymą dėl vedamos politikos patirti, — tai jokio būtinio reikalo kalbėti arba galvoti apie tam tikrą opozicinių grupių veikimo koordinavimą nebūtų. Ypač maža būtų prasmės kalbėti arba galvoti apie bet kokį koordinuotą veikimą arba „koaliciją“ tarp liaudininkų ir krikščionių demokratų, kadangi ideologijos atžvilgiu tai yra nesutaiKOMOS grupės (liaudininkai yra *principo* demokratai ir valstybės nuo bažnyčios reikalų *skyrimo* šalininkai, o krikščionys tik *taktikos* demokratai ir valstybės bei bažnyčios reikalų *jungimo* — net bažnytinės valdžios supremacijos — šalininkai); be to, socialekonominiu atžvilgiu liaudininkai ir krikščionys demokratai yra dėl įtakos *konkuruojančios* grupės, nes liaudininkai atstovauja gausingiausios socialekonominės grupės (vad. darbo ūkininkų) interesus, o krikščionys demokratai taip pat ir šioj grupėj nori vadovaujamą rolę vaidinti. Šios aplinkybės, šale skirtingų pažiūrų į visą eilę kultūros bei švietimo klausimų, liaudininkus ir krikščionis demokratų daro „naturaliniais“ konkurentais ir priešininkais.

Tačiau *dabartinės* politikos aplinkybės krikščionis demokratų ir liaudininkus daro kaip tik „naturaliniais sąjungininkais“, kadangi valdančioji partija yra atėmusi veikimo pagrindą — demokratinę santvarką — tiek vieniems, tiek antriems; o buržuazijos interesų atžvilgiu vedamoji ekonominė politika taip pat negali patenkinti nei liaudininkų, atstovaujančių darbo ūkininkų interesus, nei krikščionių demokratų, savo daugumoj taip pat besiremiančių ūkininkais, o ne bajoriškai mieščioniškąja buržuazija. Dabartinėse aplinkybėse tiek liaudininkų, tiek krikščionių demokratų „naturaliniais sąjungininkais“ pasidaro net socialdemokratai, išimtinai atstovaują proletariato interesus ir stovį taip pat ant demokratijos pagrindų.

Tuo būdu gali kam patikti ar nepatikti — bet gyvenimo sąlygos pačios nustato ir parenka tiek veikimo draugus arba sąjungininkus, tiek ir priešininkus. Čia ieškoti bet kokių „naujų kelių“ visai nereikia, nes mūsų tautos istorijoje šie keliai jau ne kartą eiti ir išbandyti. Caro laikais juk taip buvo tos pačios skirtingos ideologijos ir panaši veikimo dirva — ir tuo metu kovoje dėl politinės santvarkos pakeitimo mes visi ėjome kartu, kad ir nesutikdami (ar net ginčydamies) dėl kitų klausimų. Taip pat ir pirmaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais liaudininkų, krikščionių demokratų ir socialdemokratų bendradarbiavimas susidarė ir kurį laiką ėjo visai natūrališkai. Dėmesio verta ir tai, kad tiek prieš karą, tiek ir po karo iš bendrojo lietuviškų politinių grupių kovos fronto išeidavo arba „iššokdavo“ kaip tik tos pačios arba artimos kilmės bei ideologijos žmonės, kurie ir šiandien savo aristokratiškai fašistiniais metodais bei ideologija pasižymi (prisiminkit Vilniaus tautininkų grupės tam tikrus žygius 1905 m. revoliucijos laikais, Jakšto ir Laukaičio išsišokimus, arba tautininkų elgėsi 1919/21 m.). Taigi mūsų politinių grupių savitarpio santykiai ir taktika jau turi savo istoriją, kuri laiks nuo laiko tik pasikartoja.

Dabartiniu metu gali kilti tik toks klausimas: ar dabar yra kas nors bendra, dėl ko liaudininkai, socialdemokratai ir krikščionys demokratai turėtų prasmės bendrai eiti?

Mums atrodo, kad yra. Demokratinės santvarkos atstatymu Lietuvoje yra lygiai suinteresuoti socialdemokratai, krikščionys demokratai ir liaudininkai.

V. Kvieska.

Naujų kelių beieškant.

Sugriautos iliuzijos.

Mes, ukmergiškiai, 1920 met. suruošėme protesto mitingą prieš lenkus. Kalbėtojais buvo pakviesti visų St. Seimo frakcijų lyderiai. Aš buvau kalbamo mitingo tvarkdariu. Prieš pasirodysiant kalbėtojui tribunoj, iš anksto pranešdinėjau publikai, kas kalbės.

Priėjo eilė kalbėti krikščionių demokratų partijos lyderiui kun. M. Krupavičiui. Iš Kauno svečiams pavėlavus atvykti, nebesusku-
bau su jais susipažinti. Ir kai kreipiausi į kauniškius, kad eilė kalbėti kun. M. Krupavičiui, — prie tribūnos prisiartino juoda barzda, striuku žiponėliu, suklypusiais batais žmogelis. To žmogaus išvaizda su mano įsivaizduojamu „kunigu ir St. Seimo atstovu“ tiek susigarmonizavo, kad net susimaišiau ir publikai tik tiek tepranešiau, kad kalbės ponas Krupavičius.

Kun. M. Krupavičius ilgai ir gražiai kalbėjo. Kalbos turinio dabar tiksliai nebeatmenu, tik įstrigo galvon jo vienas posakis: „*Ponais arsime, ponaičiais akėsime*“.

— Oho! — pamaniau, — smarkiai. — Ir mano žvilgsnis įsmigo į kun. M. Krupavičiaus apdarą: kelnelės kažin kokio juodai nudažyto pakulinio ar jam panašios medžiagos audeklo.

— Ir apsirėdyk tu man taip! — stebėjau. — Kunigas... lyg neturėtų iš ko padoriau...

Dar vienas įspūdis, tik ne savo akimis patirtas, o laikrašty išskaitytas. — St. Seime ėjo ordinarininkų įstatymo svarstymas. Krikščionys demokratai varžėsi su socialdemokratais, kas daugiau duos kumečiams. Kun. Steponavičius, pasiūlęs prie poros kiaulių pridėti dar vieną avį, socialdemokratų nukonkuravo...

Kuriuo tikslu rašau apie kun. Krupavičiaus nuklypusius batus ir apie kun. Steponavičiaus pasiūlytą avį? Atrodytų visa tai mažmožiai, apie kuriuos nevertėtų prisiminti. Iš tikrųjų kitaip yra.

Lietuvos nepriklausomo gyvenimo pradžioj žmonės apie partijas maža težinojo ir apie jas sudarinėjo savo nuomonę iš mažmožių. Mes, gyveną provincijoje, pamažu įgavome įspūdžio, kad krikščionys demokratai labai radikalūs žmonės. Tiesa, jų radikalizmas buvo kažin koks klaidus, bet tiesus.

Dažnai apie krikščionis demokratų pamanydavom: „Tai bent demokratai! Net savo išvaizda, drabužiais nesiskiria nuo kumečių!“

Toks sugebėjimas prisitaikyti prie aplinkos, rodo krikščionių demokratų didelį lankstumą. Jie visumet randa kiekvienam laikui tinkamus „herojus“. Pirmieji mūsų kareivių kadrai susidėjo iš savanorių, kurių didžiuma buvo kumečių sūnūs. Kas turi ginklą, tas galingas, todėl reikia prisitaikyti prie jų psichologijos, — nesibijoti užsiauginti net barzdą ir apsiauti nuklypusius batus.

1922 metais iš Ukmergės persikėliau Kaunan. Mat, buvau išrinktas į Seimą atstovu. Čia teko arčiau pažinti kun. M. Krupavičių, kun. Steponavičių ir, bendrai, visas krikščionių demokratų bloko galvas.

Pirmojo Seimo laikai paliko nemalonius įspūdžius. Krikščionys demokratai pradėjo pulti savivaldybes, Ambrazaitis svaidė žodžius apie jaunųjų diktatūrą. Matyti, ateitininkų tarpe rimtai apie tai buvo kalbama, nes prof. Šalkauskas, ateitininkų šefas, turėjo juos subarti už diktatoriškus palinkimus. Klaidžiausia buvo pirmojo Seimo paleidimo diena. Iš pat ryto Seimo kuluarai buvo pilni jaunimo. Taip pat aplink Seimo rūmus vaikščiojo jaunuoliai ir kaikurie revolveriais tarškino.

Iš Ukmergės padangės, iš tolo, krikščionys demokratai atrodė visai kitoki, kaip juos pamačiau Kaune. Tiesa, ir čia, Kaune, jie tokie radikalūs buvo savo žingsniuose, bet tas radikalizmas buvo šiurkštus ir labai reikšmingas.

1924 metais krikščionys demokratai vieni paėmė į savo rankas valstybės vairą, ir visos kitos politinės srovės stoji opozicijon.

Kova buvo sunki ir žiauri, nes politinis priešas nesibiaurėjo varuoti bet kurias priemones.

1922 metų konstitucija priimta krikščionių demokratų bloko balsais vardan Dievo Visagalio. Tarytum, demokratinė tvarka tvirtčiausiai garantuota. Beveik visi Lietuvos gyventojai demokratai, nes visi skelbiasi tokie esą. Vieni kitiems bėga už akių, kad tik pasirodytų dar geresniais demokratais. Tiesa, krikščionys demokratai opozicijos laikomi prastesnės rūšies demokratais, bet visai juos nuvainikuoti iš demokratų niekas nemanė.

Iš politinių kovų man labiau įsmigo du mitingai: Vepriuose ir Siesikuose (Ukmergės ap.). Ne todėl vaizdžiai atsimenu tuos mitingus, kad krikščionių demokratų suorganizuoti tamsūs gaivalai puolė mane mušti. Netenka abejoti, biaurus ir šlykštus metodus užčiaupti burną savo politiniam priešui užpjūdžius nugirdytus bernus, bet tai priešo sąžinės dalykas. Liūdna ir graudu buvo tas, kad tie, nesusipratę žmonės, ardė tvarką ir grąšino žmogaus gyvybei suvilioti pažadų gauti žemės sklypą. Taip ilgai lietuvių laukiama ir svajota žemės reforma kun. M. Krupavičiaus rankose pavirto tų pačių lietuvių asmens, žodžio ir susirinkimų laisvių užgniaužimo priemone.

Gruodžio 17-tos įvykiai. Krikščionių demokratų žmonės atsi-randa A. Voldemaro kabinete. Jų rolė gruodžio 17 paruošiamajame darbe neišaiškinta ir viešai dar nepaskelbta, bet tas ne tiek svarbu. Viena žinoma, kad krikščionys demokratai labai džiūgavo dėl gruodžio 17 įvykių. Nesenai aš pavarčiau „Ryto“ puslapius, iš kurių trykšta isteriškas džiaugsmas.

Neilgai džiaugėsi krikščionys demokratai perversmu, nes greit buvo atstumti nuo valdžios ragaišio. Po to krikščionys demokratai užsidėjo vėl demokratų kaukę ir visose kryžkelėse rėkia ir kovoja už demokratizmą. Ir vėl visi priėmė kaukę už tikrą veidą, ir vėl džiaugiasi esą Lietuvoje beveik visi demokratai.

Jei paskaitai kun. M. Krupavičiaus brošiūras: „Kunigas XX amžiaus visuomenėje“, „Mūsų keliai“ ir Leono XIII enciklikas: „Graves de communi“, „Immortale Dei“ ir kitas, tai kaip ķirminas pradeda graužti abejojimas, ar krikščionims demokratams rūpi demokratizmas.

Bet kur tau! Paabejoti, pasvyruoji, nusiramini ir, žiūrėdamas į kaukėtus žmones, nudžiugęs surinki: „Kaip gera, kiek daug Lietuvoje demokratų; žiūrėkite — kokie jų veidai skaisčius!“

Ne, gana iliuzijų! Aš jomis nebetikiu; jos visos griuvo... Nemanykite, kad iliuzijas sugriovė kartūs atsiminimai. Kun. M. Krupavičiaus barzda, striukas žiponėlis... Tai mažmožiai. Antra vertus, kun. M. Krupavičius dabar be barzdos ir dėvi ilgą žiponą... Ne, gerbiamieji, mane įtikino ne atsiminimai, o daug rimtesni argumentai, kuriuos aš patieksiu skaitytojui, gal... Taigi, gal, skaitytojas įrodys mano argumentų klaidas ir gražins man seną gerą iliuziją. Mat, iliuzijomis daug gražiau ir lengviau gyventi.

Kun. M. Krupavičius sako¹⁾: „*Jau 1917 m., kada Rusijos lietu-*

¹⁾ M. Krupavičius. „Mūsų keliai“. 1921, 16 pusl.

viai tremtiniai kr. demokratai lietuvių Seimo metu susirinę Petrograde galutinai kūrė savo programą, taikant ją prie laiko aplinkybių ir sąlygų, visame buvo vaduotasi Leono XIII nurodymais“ ... Lietuvių krikščionių demokratų partijos programa ir jos darbuotė, kaip organizacijos, yra tikras Leono XIII šiuo klausimu mokslo atvaizdas“.

Jeigu krikščionių demokratų programa yra Leono XIII mokslo atvaizdas, tai tenka eiti prie originalo. 1891 m. Leonas XIII išleido encikliką „Graves de communi“, kuria nutiesė gijas katalikų politiškam veikimui ir net tam veikimui davė pavadinimą — *democratia cristiana*.

Enciklika „Graves de communi“ L. Bistro išversta į Lietuvii kalbą ir išspausdinta „Krikščionio Demokrato“ 3, 4, 5, Nr. Nr., 1927 m.

Kalbamoj enciklikoje skaitome: „Bažnyčios nurodomi, katalikai ima jungtis bendram darbui ir rūpintis ištaigomis tos liaudies (originale — plebis) naudai, kurios dorovingumui labai dažnai gresia įvairūs vyliai ir pavojai ne mažiau, kaip kad skurdas ir vargas ...

Nedera tad krikščioniškos demokratijos vardas grynai politiškai aiškinti. Nors žodis „demokratija“ savo tiesiogine ir filosofine prasme reiškia liaudies valdžią (orig. — *regimen popolare*), tai vis, delto kalbamuoju atvejū, atmetus bet kokią politinę jo reikšmę, reikia šis žodis taip vartoti, kad jis tereikštų minėtąjį krikščionišką veikimą liaudies (orig. — *in populum*) naudai. Prigimties ir Evangelijos nuostatai yra savo prigimtini aukštesni už žmonių institucijas, ir del to būtina turi būti nepriklausomi bet kurių valstybių susitvarkymo formū; jie gali susiderinti su kiekviena jų, jei tik jos neprieštarauja padorumui ir teisingumui ... Toks buvo Bažnyčios mokslas visados; juo Rymo popiežiai vadovavosi visuomet santykiaudami su valstybėmis nepaisydami kokia buvo jų vyriausybės forma“.

Kitoje Leono XIII enciklikoje: „Immortale Dei“ (1885 m.) skaitome: „Yra teorija, anot kurios valdžia, neturėdama jokio ryšio su Dievu, iš savo prigimties glūdi tik liaudyje; toji teorija labai tinka minioms pataikauti ir jų žemiems jausmams kurstyti, bet ji visai neturi proto pagrindo ir nepajėgia ilgam laikui užlaikyti visuomenės ramumo ir tvirtumo“.

Bet ne visuomet krikščionys demokratai prisilaukė Leono XIII mokslo; vieną kartą ėmė ir paskelbė ereziją: „Suvereninė Valstybės valdžia priklauso Tautai“ (1922 metų konstitucijos 1 §). Tiesa,

vėliau susigriebė klaidą padarę (Skaityk 1926 metų gruodžio 20 dienos „Rytą“):

„Jeigu tauta (originale — populus), — pasibaisėdamas rašo Leonas XIII enciklikoje „Immortale Dei“ — turi pati savyje visų teisių ir visokios valdžios šaltinį, tai visuomenė (civitas) nebejaucia jokių pareigų prie Dievo... Nėra valdžios, kuri būtų ne nuo Dievo... Dievas nustatė dvi valdi: dvasišką ir svietišką. Vienai valdžiai pavesti dieviški dalykai, kitai — žmoniški. Kiekviena jų dviejų savo esmėje yra aukščiausias“.

Toliau, enciklikoje „Sapientiae christianae“ skaitome: *„Bažnyčia yra tobula organizacija, kuri toli prašoksta visas kitas... Nevalia peržengti Jėzaus Kristaus įstatymo, kad paklaustyti svietiškos valdžios, arba ižeisti Bažnyčios teisę teisindamasis privalėjęs svietišką teisę saugoti... Nėkuomet nereikia vertinti žmonių teises daugiau, negu Dievo... Teisinga ir teisėta tik toji valdžia, kuri paeina iš Dievo, aukščiausio visų valdovo ir viešpaties... Tik tas parėdymas yra įstatymas, kuris teisėtos valdžios išleistas bendram labui pagal sveiko proto dėsnius...“*

Vyriausis Bažnyčios mokytojas yra Romos popiežius. Kaip sielų vienodumas glūdi tobulame tikėjimo susiklausyme, taip reikalingas klusnus valios pasidavimas Bažnyčiai ir Romos popiežiui, lygiai kaip Dievui...“

Popiežius privalo ne tik Bažnyčių valdyti, bet Jos narių krikščionių — veiksmus taip veikti, kad išsipildytų viltis pasiekti amžino išganymo. Iš čia seka pareiga be didžiausio vienodumo mintyse ir veiksmuose dar nužemintas atsidavimas Bažnyčios valdžios išminčiai sprendžiant ir politiškus klausimus“.

Visuomet originalas ryškesnis ir vaizdingesnis, negu jo atvaizdas. Tas pats galima pasakyti ir apie krikščionių demokratų programą. Kai ją skaitai, atrodo, lyg, visur trykšta demokratizmo idėjos, bet originale perdėm subordinacija, pasidavimas ir išsižadėjimas visais klausimais savo nuomonės ir valios. Viršuje, kažin kur, už devynių žemių sėdi žmogus, kurio nuomonė neklaidinga ir kurio galvojimas diametrališkai priešingas tradicinei demokratizmo sąvokai.

Tiesa, kol dar nebuvo sutvarkyta Kauno arkivyskupystė, kol nebuvo konkordato su Vatikanu, gal tada šį tą ir svėrė kunigų, susibūrusių į krikščionių demokratų partiją, nuomonė. Bet dabar? Dabar kitokia padėtis. Kontaktas su popiežium sudarytas, yra Lietuvoje jo įgaliotiniai, kurie ir vykdo valią juos pasiuntusio.

O kun. M. Krupavičius? — Jis dabar nebereikalingas, nes pačios dvasiškos vyriausybės pasiūstas į kaimą vikarauti. Vadinasi, mauras savo padarė...

Tai tokie argumentai sugriovė iliuzijas. Krikščionys demokratai, kaip sfinksas. Neatspėsi ką jie mano tave sutikdami. Antra vertus, sudarydami vieną grandį tarptautinėje organizacijoje, jie ir nežino, į kurią pusę bus patrauktas visas retežis. Ten, kur nors toli, Vatikane statomi tikslai, dalinami uždaviniai ir tik maža vietos tepaliekama vietos organizacijų iniciatyvai.

Kur tu sugaudysi Romos planus. Leonas XIII rašė, skelbė paguodos žodį darbininkams, dabar lyg kitas vėjas papūtė. 1923 metais, bene, 300 vyskupų, daugiausia Italijos, Ispanijos, padavė popiežiui prašymą įsteigti Karaliaus Kristaus šventę. Kodėl karaliaus? Gal pakvipo diktatūros kvapas? Toji šventė buvo įsteigta, jai paskirtas spalio mėnesio pirmas sekmadienis. Tai kovojančios kunigijos diena. Pirmą kartą Karaliaus Kristaus diena, jei neklystu, Lietuvoje buvo įvesta 1926 metais. 1930 metų tą dieną perskaitytas vyskupų raštas ir mesta pirštinė dabartinei valdžiai.

Baigiant, dar keletas žodžių, parašytų kun. M. Krupavičiaus 1927 metais. Aš turiu galvoje jo straipsnį „Kas yra krikščioniškoji demokratybė“²⁾.

M. Krupavičius laikydamas, kad demokratybės uždavinys yra rūpintis žemesniųjų luomų gerove, randa demokratybės programos gyvendinimą ir viduriniais amžiais. Jis rašo: „Neginčytinas, pagaliau, dalykas, kad politinis žmonių gyvenimas daug mažiau visuomet reiškęsi didžiuose parlamentuose, negu kad nepriklausomuose valsčiuose, korporacijose, turinčiose civilinių funkcijų, ar kaimų ar parapijų sąjungose. Sekant naujųjų laikų demokratybės evoliucionavimu, jos lytis ir tendencijas, galima manyti, netolimoje ateityje demokratybės išvaizda pakitės ir pakryps prie senovinės, kad įsikurs eilė įvairių administracijos vietos autonomijų, kurios geriau atitiks žmonių reikalams, negu centraliniai parlamentai“.

Kas gali pasakyti, kur kun. M. Krupavičius sustos demokratybę beevoliucionuodamas?

²⁾ Krikščionis Demokratas. 1927, XII.

J. Montvila.

Dėl tariamojo demokratijos krizio.

Sunku įsivaizduot, kaip tenka vargti daugeliui rusų emigrantų. Vienu iš tokių vargdienių kaip tik yra prof. S. Frankas, „Lietuvos Aido“ ir „Vairo“ bendradarbis. Žinodami, kad S. Franko esama gabaus ir milžiniškos erudicijos žmogaus, taigi autoritetingo, „Lietuvos Aidas“ su „Vairu“ verčiasi ir spausdina jo straipsnius su džiaugsmu. Tą džiaugsmą neretai pareiškia prierašuos. Šit 1931 m. „Vairo“ 1 numeryje prie S. Franko straipsnio „Demokratijos krizė“, yra toksai prierašas:

„Politiniams dogmatikams, konkretaus gyvenimo sąlygų visai nebojant, nenuilstamai kartojant apie besiarantiną demokratijos išgyvenimą žemėje, „Vairo“ redakcija pasirūpino pateikti savo skaitytojams rimtą kritišką prof. Franko straipsnį apie demokratijos krizę. Red.“

Matyt, apie straipsnio rimtumą „Vairo“ Redakcija sprendė ne iš straipsnio turinio, o iš jo autoriaus pavardės ir titulo. Ir sprendama pamiršo, kad dažnai asmens „su vardu“ ir su titulais prirašo tiek ir tokių nesąmonių, jog nors šok ir pasiskandink iš gėdos; reik tik tiems autoritetingiems asmenims netekt pusiausvyros ir iškrypt iš normališkų vėžių. Dėl ko prof. Frankui tos pusiausvyros teko netekti ir iškrypt iš sveiko proto tako, suprast labai lengva, nes priežastis jau nurodyta pačioje šio straipsnio pradžioje: dėl katastrofiškos karjeros sugurimo, dėl skaudaus, beveik nepakeliamo emigrantiško vargo.

Norėdamas, kad tas vargas nuo „Vairo“ honoraro šiek tiek palengvėtų, Frankas prirašė apie jo paties ir „Vairo“ Redakcijos prietaringai nekenčiamos demokratijos „krizę“ tokių nesąmonių, dėl kurių, iš tikro, vertėtų pasiskandinti, tik nežinia gerai kam: ar pačiam Frankui ar „Vairo“ Redakcijai. Kad nenukentėtų kas nekaltas, patartina šiuo tarpu į Nemuną ar į Nerį nešokti, o palaukti kito tokio potvynio, kaip šįmet buvo. Palaukt galima to labiau, kad vienos kitos minties esama nieko sau. Pavyzdžiu gali būti kad ir ši: kai socialdemokratai Vokietijos reikalus šiek tiek aptvarkė, dėl ko nebūtų verta „paponaut“ junkerizmo atrūgoms hitlerininkams? Kai dėl Mussolini, tai reik dar palūkėti: nieks negali garantuoti, kad jį ar ką iš jo įpėdinių neištiks toks pat likimas, kokio susilaukė Primo de Rivera arba mūsų Voldemaras.

Taip pat galima sutikti, kad didžiausia demokratijos bėda, kad dažnai „didelė rinkikų dalis siunčia į parlamentą partijas, kurios pa-

čios neigia parlamentarizmą ir demokratiją“. Labai gerai padaryta, kad paaiškinta, kad toki esą „komunistai ir tautiniai socialistai, iš dalies, ir dešinėsios partijos, apskritai“. Kad p. Frankas su „Vairo“ Redakcija dėl demokratijos bėdų per daug nesinervintų, pamėginsiu suraminti: demokratija dar jaunutė; kai ji šiek tiek daugiau subręs, tai sugebės pasidaryt iš p. Franko ir „Vairo“ Redakcijos atvirumo išvada, būtent: komunistai, tautiniai socialistai ir t. t., būdami demokratijai ir parlamentarizmui priešingi, netur pretenduoti, kad į parlamentą pakliūtų; o pasidarius ji iš tikro pasistengs, kad jai priešingi gaivalai nieku gyvu į parlamentą neįsibrautų; tada jokiai „demokratiškai“ partijai nepasiseks demokratijos priešų (vieno arba dviejų) balsų likučiais parlamentą įšmugeliuoti.

Esama ir daugiau minčių, su kuriomis visiškai galima sutikti. Pavyzdžiui, kas gal nesutikti su tokia geniališka mintim: demokratijai lengvesnės problemos lengviau spręsti, o sunkesnės — sunkiau. Bet atrodo, kad šitas prof. Franko ir „Vairo“ Redakcijos sugalvotas dėsnis tinka ne tik demokratijai, bet ir „aristokratijai“. Dėja, „aristokratija“ kaip tik pasižymi sugebėjimu privirti „košės“ ir nuo jos pabėgti. Kai tariamoji aristokratija problemas supainioja, tai suprantamas daiktas, kad net tikrajai demokratijai būva nelengva jos išpainioti; dažnai net neįmanoma.

Taip pat tikra teisybė, kad mūsų laikais jau ir „gatvė“ tokia sąmoninga, kad ir ji jau nori rinkimuose dalyvauti. Tik galima pasigailėti, kad ji dar nėra tokia sąmoninga, kaip priderėtų, kad joj dar daug yra „aistrų, kvailių polinkių ir naiviškai bejėgiškų piliečių idėjų“, kurių dėka visoki hitlerininkai gali „gatvę“ už nosies vadžioti.

Na, o kur gi tos mintys, dėl kurių būtų verta pasiskandint? — Gi šit viena: girdi, laikantis liaudies savivaldiškumo principo paraižiu „reikėtų priėti išvada, kad, pavyzdžiui, „liaudies“ daugumai pareikalavus visiems nusižudyti arba paskelbus žudymą ir plėšimą leidžiamu dalyku, ir toks liaudies valios sprendimas turėtų pasidaryti visiems privalomas?“ Nusižudyti arba pasiskandinti — tai beveik tas pats. Kaip tik dėl to skandinimosi motyvas dažnai mano straipsnyj pasikartoja. Vienok reikia žinoti, kad, iš tikro, demokratija yra reikalas tų, kur gyventi ir ne bet kaip, o dorai ir teisingai gyventi nori; taigi žudimosi ir plėšimo klausimas niekadoms demokratijai negal iškilti, žinoma, ta prasme, kurią prof. Frankas galvoj turi. Jai tik gal iškilti toksai klausimas: kas daryt, kad niekam nereiktų žudytis, kad nebūt plėšikų ir t. t., — Kas tokius priekaištus, kaip šis p. Franko, kelia, tas parodo, kad jis nėra tiek apie demokratiją nenu-

simano, kiek pradžios mokyklos IV skyriaus mokinys, nors tų priekaištų kėlikas gali ne viena, o šimtus titulu turėti.

O šit ir antra, Platono: „leiskite vaikams rinktis gydytoją, kuris duoda jiems karčių, bet sveikatai reikalingų vaistų, arba konditerį, kuris juos vaišina sveikatai žalingais saldumynais — kaip jūs manote, ką jie pasirinks?“ Matyt, garbingasis profesorius nė tiek netur supratimo apie teisę, kiek turėjo Platonas, kitaip jis žinotų, kad kas kita būti teisinam, o kas kita būt veiksniam, t. y. kas kita turėt teisę, o kas kita sugebėt ją realizuot. Jei net šitokių tiesų p. Frankas nežino, tai kaip jis galėjo išdrįsti smelktis, kiek žinau, į mūsų universiteto teisių fakultetą? Kas sako, kad „ontologinės neįlygybės“ demokratija nepripažįsta ar neturi pripažinti, tas tiek apie ją ir jos ideologiją nusimano, kiek pelėda apie astronomiją. Palyginimas, gal būt, ne per estetiškas, bet tinkamesnis čia sunku parinkti. Beje, į teisių fakultetą tinka tik toki, kur pajėgia demokratiją atskirti ne tik nuo ochlokratijos, bet ir nuo pedokratijos, o p. Frankas demokratijos nei nuo anos nei nuo šitos atskirti nevalioja.

Be to, jaunuolius „žalingais saldumynais“ vilioje vilioja ne demokratai, bet visokio plauko „aristokratai“, bent „dvasios aristokratai“, kaip kad mūsų Voldemaras. Demokratiškas jaunimas kuklus, gal net per daug kuklus, gal net per daug gerbia „senatą“. Iš demokratiško jaunimo nieks be ūsų į ministerius nesiveržia. Ir apskritai į ministerius demokratai nesiveržia, ne tik jauni, bet ir seni.

Ir tik pasako, kad kiekvienas demokratas norįs būt prezidentu. Kad kiekvienas turi norėt ir steigtis vertas būt prezidentu, tas tiesa. Iki tokio noro ir stengimosi bus per mažai, demokratijai bus sunku.

Taigi tokio noro ir stengimosi vertu būti prezidentu nieks negal palaikyti hierarchijos neigimu. Demokratija hierarchijos neneigia. Kas hierarchiją neigia ar kas pats į hierarchus braujas, tas nėra demokratas, o yra arba anarchistas arba monarchistas. Demokratas tik steigias vertas būt hierarchu. Bet hierarcho vietą jis su didžiausiu atsargumu užims tik tada, kai bus išrinktas, kai paklius į Friedricho Wieserio „mažąjį skaičių“.

Va, šis Friedricho Wieserio „mažasis skaičius“ kaip tik yra didžiausias smūgis prof. Frankui ir „Vairo“ Redakcijai. Mat, jis sakyte sako, — tasai skaičius, — kad į demokratijos hierarchus turi pakliūti kaip tik dvasios aristokratai, vienok tikri, o ne tariamieji; ne patys dvasios aristokratais pasiskelbę, o kitų paskelbti. Vadinas, tikroji demokratija yra drauge ir tikroji aristokratija, ir ne kas kitas, o tik demokratija, — žinoma, tikroji, o ne pseudo, — gali „suderinti stiprią autoritetingą valstybės valdžią su kritikos laisve ir su visu

visuomenės elementų bendradarbiavimu valstybės gyvenime; — savime suprantama, subrendusių, šviesių, dorų ir atsakingų elementų.

Nors nenori p. Frankas tikėti, kad „žmogus geras ir protingas iš prigimimo“, bet mes, vis dėlto, tikėsime, nes šią mintį remia visi normalūs žmonės, ypačiai normalūs vaikai: toki paprastai nori augti, bręsti, lavėti, šviestis, būti geri. Gi priešingą mintį remia tūkstančiai nedorėlių, bet pasirodo, kad retas kas iš nedorėlių yra normalus ir sveikas, o gal ir visai tokio nėra.

Ir mes nesiliausime tikėję, kad bent daugumas kada nors tiek subręs, kad joks konditeris (Mussolini, Stalinas ar Hitleris) „žalintais saldumynais“ negalės suvilioti. Tada tik įsikūnys mūsų idealas — demokratijos idealas, gal būt, labai tolimas idealas. Iki jis kaip reikiant įsikūnys, gal ne viena bolševizmo ar fašizmo banga per pasaulį persiris. Bet vadint tai demokratijos kriziu gal tik neišmanėlis.

Ir balsavimo, žinoma, teisingo ir taisyklingo gali bijot taip pat tik neišmanėlis. Iš tikrųjų balsuoja ir gydytojai. Gal p. Frankas ir Co. yra girdėję apie gydytojų konsiliumus? Balsuoja mokytojai ir profesoriai (bent egzaminų komisijose); balsuoja teisėjai; balsuoja inžinieriai priimdami tą ar kitą projektą ir t. t.; visi ir visur balsuoja; tai kodėl negalima būt balsuoti politikos srityje? — Balsuosią profanai? — Kas šitokį klausimą iškelia, tas nėra girdėjęs net apie demokratijos abėcėlę, o ne tik apie ištisą jos ideologijos kursą. Kas pažįsta nors abėcėlę, tas žino, kad pagrindinis demokratijos troškimas — kad kiekviens pilietis apie tautos ir visuomenės reikalus nusimanytu, kad tiek nusimatytu, jog kiekviens būtų vertas būt hierarchu, jei ne prezidentu, tai ministriu pirmininku ir t. t.

Kova protestantų su katalikais užnešė mums knygas; romantizmas mūsų tautą prižadino; gi demokratijos dėka atgijo Lietuvos valstybė. Jos dėka gal Lietuva apsiginti nuo dviejų slibinų: nuo bolševizmo ir fašizmo.

Kad šitam straipsnyj tenka toki smarkūs terminai vartoti, kalta „Vairo“ Redakcija: o kam ji „pasirūpino pateikti savo skaitytojams“ tokį „rimtą kritišką prof. Franko straipsnį apie demokratijos krizę.“ Matyt, „Vairo“ Redakcija „savo“ skaitytojus nelabai gerbia. Bet kas negerbia savo skaitytojų, tas negal norėt, kad būtų gerbiami jo rašytojai ir mąstytojai, ypačiai, prof. Franko tipo.

J. Montvila.

Dėl Iz. D. recenzijų.

1931 m. „Vairo“ 4 numeryje gerb. Iz. D. recenzavo „Vaga“, o 5 — „Varpa“. Prieš „Vagos“ recenziją beveik nieko negaliu pasakyti. Ar šiaip ar taip, reikia tiesa sakyti, išskyrus vieną kitą straipsnį, ji yra atsilikusių mūsų inteligentų, net profesorių, gaminys (? *Red.*). Neišsimoka juo per daug džiaugtis, bet taip pat neišsimoka dėl jo per daug sielotis. Viską apžvelgęs pamatai, kad gerai, kad „Vaga“ pasirodė: bent žinia, kokių kultūros vertybių ne viens iš mūsų inteligentų savo dvasioj užsikasęs turi.

Gi prieš „Varpo“ recenziją turiu daug ką pasakyti. Visų pirma nesutinku, kad buvo reikalo varpininkus įspėti dėl pozityvizmo. Tikrai žinau, kad pats Iz. D. išizeistų, jei kas pasakytų, kad Iz. D. pozityvių mokslų reikšmės nepripažįsta. O tos reikšmės pripažinimas kaip tik yra pozityvizmas. Žinoma, ne Augusto Comte'o pozityvizmas, betgi pozityvizmas, toks pozityvizmas, kurio joks dialektikos čempionas iš filosofijos neišbrauks. Gi kaltinti „Varpa“ ir varpininkus A. Comte'o pozityvizmu, neigiančiu filosofiją ir religiją, joks šviesus ir sąžiningas žmogus neturi teisės, nes neleidžia faktai: peržvelgę visus „Varpo“ numerius, niekur neužtiksim, kad būtų kur kovojama su filosofija ar religija, kad jos būtų kur nors bent nuneigtos. — Nesidomima? — Bet ar visada ir visa kuo įmanoma domėtis?

Taip pat negalima „Varpo“ ir varpininkų kaltinti dėl internacionalumo, nes tada tuo pačiu internacionalumu tektų kaltinti ne tik „Varpas“, bet ir „Auszra“, ypačiai D-ras J. Basanavičius, nes ji ir jis buvo internacionališkų reiškinių žadinami, ypačiai bulgarų ir čekų atbudimo.

Gerb. Iz. D. turėtų žinoti, kad mūsų tauta išsiliko, tik dviejų internacionališkų procesų dėka. Vienas iš tų procesų — tai kova protestantų su katalikais užnešusi mums knygas, o antras — tai romantizmas, nedovanai kan. J. Tumo mėgstamas, privertęs domėtis senove, natūrališkais tautomis, jų kūryba ir t. t. Taigi išeina, kad pats mūsų tautos atbudimas yra internacionalus reiškinys. Žinoma, tuo tikras tautos sūnus gali tiktai pasidžiaugti, nes tai sakyte

sako, kad Universumo Aukštybių lemiama, kad mūsų tauta išliktų ir dar vešėtų, reikia tik dirbti, nesnausti ir nesipiauti. Kam šitai visa — naujiena, tas nesupranta mūsų tautos atbudimo, nesuvokia jo esmės ir prasmės. Mūsų tautos atbudimo nepažįstant, žinoma, labai lengva kitus kaltinti dėl internacionalumo ir demokratiją ir jos ideologiją pravardžiuoti dievuku ar dievukais.

Ar šiaip ar taip, 1889 metų „Varpas“ buvo internacionalus ir tautiškas, kaip ir „Auszra“, ir 1931 metų „Varpas“ internacionalus ir tautiškas. Ir čia jokios bėdos nėra. Ir p. Iz. D., užuot baręs „Varpą“, tegu bara tuos, kur važinėjo į Italiją žavėtis fašistiško švietimo ministerijos karabinais, — taip pat internacionališku produktu, tik tai visai kitos rūšies, negu knygos, laikraščiai ir demokratija. —

Iš kur p. Iz. D. iškasė, kad „Varpas ir varpininkai nepripažįsta Bažnyčios „kaip viešos institucijos“. Kiek man yra žinoma, jie, laikydamiesi laisvos sąžinės principo, pripažįsta ne tik vieną, bet visas, kiek jų yra ir kiek tik gali būt, žinoma, jei tik jos nedaro žalos visuomenei. —

Dėl individualizmo ir kolektyvizmo (net socializmo) suderinimo sielotis nereikia, nes jie yra susiderinę iš esmės. Apie tai p. Iz. D. gal sužinoti kad ir iš VI. Solovijovo. (Toks individualizmo ir kolektyvizmo susiderinimas paprastai vadinamas solidarizmu). Reik tik rūpintis, kad tas susiderinimas neiširtų, kad neišnyktų tarp asmens ir visuomenės pusiausvyra. Mūsų laikais, be kapitalizmo, ir įvairių rūšių despotizmo, tą pusiausvyrą ardo bolševizmas, akcentuojąs kolektyvą, ir fašizmas, akcentuojąs asmenį, o iš tikrųjų abu asmenį ir visuomenę pavergia ir paduoda „vožd'io“ ar „dučės“ įnoriams ir savivaldybei. Bolševizmas ir fašizmas, tai — du smakai, kurie atbudusios mūsų tautos tyko. Nuo jų vienintelis ginklas — p. Iz. D. nenkenčiamoji demokratija ir jos ideologija, — demokratija, t. y. pabudimas visų tautos vaikų kaip vieno, tautos reikalų supratimas ir tautos gyvenime dalyvavimas.

Bet p. Iz. D. sako, kad demokratija kaip tik vedanti į bolševizmą ar fašizmą. Taip sakydamas jis užsiėjo ne iš to galo. — Kas gi yra tas fašizmas ar bolševizmas? — Pažvelkim į jų kilmę. Pažvelgę pamatysim, kad čia nėra kas nors nauja, o tik yra šikios ar tokios rūšies despotizmo atrūgos. Carizmas ir kaizerizmas privedė tautas prie katastrofos. Nuo pražūties ėmė gelbėt demokratija, tai jaunutė, vos tik pirmus žingsnius težengianti. Suprantamas daiktas, kad panika ir neprityrimu lengva pasinaudoti visokiems aferistams. Bet ne visada jiems taip seksis, nes ne visada demokratija bus jaunutė.

Kai dėl partijų, tai jos sprogdina ne tik demokratija, bet, kaip tautininkų praktika parodė, ir aristokratija. Pasirodė, kad tautos esama ne vienodybių vienybės, o įvairybių vienybės, pasirodo, kad su „ontologine nelygybe“ reikia skaitytis visiems, o ne vien tik demokratams. — Ne bėda, kad yra partijų, taip pat ne bėda, kad jos kovoja, tik bėda, kad atsiranda tokių aristokratiškų partijų, kur kovos taisyklių nesilaiko.

Dėl kitų visų p. Iz. D. „Varpui“ ir varpininkams priekaištų, dėl tono ir t. t. atsiliept neišsimoka.

Cezaris Petrauskas.

Lietuvos savivaldybių teisinė padėtis ir naujas vietos savivaldybių įstatymas.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, kilo gyvas reikalas organizuoti vietos savivaldybes. Pradžioje buvo organizuojami papilijiniai komitetai, kurie paskui persiorganizavo į vietos savivaldybes pagal savivaldybių įstatymą, paskelbtą 1919 m. spalio mėn. 28 d. (L. V. Ž. Nr. 14). Šis įstatymas davė vietos savivaldybėms labai plačias teises ūkiškus reikalus rūpinti, bet tų savivaldybių rinkimas neatitiko demokratiškus principus. Susirinkus Steigiamajam Seimui buvo paskelbtas naujas savivaldybių rinkimų įstatymas (1921 met. balandžio mėn. 4 d. V. Ž. Nr. 62). Naujuoju savivaldybių rinkimų įstatymu *valsčiaus tarybos nariai yra renkami visuotiniu, slaptu, lygiu ir tiesioginiu balsavimu, saugojant proporciną rinkimų sistemą. Tarybos narių rinkimuose turi teisės dalyvauti visu tikiųjų ir tautų Lietuvos piliečiai, vyrai ir moterys, kurie paskutinę rinkimų sąrašams sustatyti skirtą dieną yra nejaunesni, kaip 20 metų amžiaus ir tame valsčiuje gyvena ar turi butą, tarnybą ar kitą koki nuolatini darbą. Tarybos nariais gali būti renkami Lietuvos piliečiai, vyrai ir moterys, kurie paskutinį kandidatų sąrašams įduoti skirtą dieną bus pabaigę 24 metus amž., neatsižvelgiant į tai, kur jie gyveno ir ar yra jie įtraukti į rinkimų sąrašą, ar ne.* Šis savivaldybių rinkimų įstatymas yra išleistas tuo metu, kada *Ministeriu Pirmininku buvo Dr. K. Grinius.* Einant tuo įstatymu 1921 m. birželio mėn. 12-tą ir 13-tą dieną buvo išrinktos demokratiškos vietos savivaldybės.

Tačiau demokratiškai išrinktoms savivaldybėms neilgai teko plačiai rūpinti vietos reikalus, nes klerikališkai Seimo daugumai pa-rūpo po vietos savivaldybių teises aprėžti ir jas pažaboti.

1924 m. rugpiūčio mėn. 20 d. (V. Ž. Nr. 168) paskelbtas 1919 m. savivaldybių įstatymo pakeitimas.

Tuo pakeitimu siauriamos vietos savivaldybių teisės: valsčiams samatą tvirtina apskrities valdyba. Įvedamas viršaičių tvirtinimas, pristatant apskrities viršininkui tris kandidatus, kad jų vieną patvirtintų valsčiaus viršaučiu. Valsčiaus savivaldybių įstaigų etatus ir tarnautojų atlyginimą tvirtinti pavedama apskrities valdybai. Apskrities viršininkui duodama teisė pakeisti valsčiaus viršaičio įsakymus, taip pat jam duodama teisė valsčiaus nutarimą 7 dienų laikotarpy apskusti apskrities valdybai (vietoj apskrities taryboj).

Nejudomojo, valsčiui priklausančio turto, nusavinimas ir įkeitimas, paskolų užtraukimas ir sutartys ilgesniam, kaip 10 metų laikui, tuo pakeitimu reikalingi administracinės valdžios įstaigų tvirtinimo, tuo tarpu, kai senuoju įstatymu einant, tokius žygius tvirtindavo apskrities taryba.

Apskrities ir apskrities teisėmis miesto savivaldybių etatus, tarnautojų atlyginimą ir samatas tvirtina Savivaldybių Departamentas. Panaikinami apskrities valdybų pirmininkai ir sudaromas apskrities valdybos iš dviejų valdybos narių ir pirmininko apskrities viršininko.

Šitaip savivaldybių įstatymą pakeitė krikščionių demokratų valdžia, tikslu susiaurinti savivaldybių teises ir atiduoti jas globon apskrities viršininkų. Tačiau, reikia pažymėti, kad krikščionys demokratai rinkimų sistemos, — visuotiniu slaptu, lygiu ir tiesioginiu balsavimu, pagal proporcionale rinkimų sistemą, — nekeitė, pasilikdami jai ištikimi, neskaitant savotiško kai kurių jos smulkmenų aiškinimo.

Laikui bėgant, nors savivaldybių įstatymai ir buvo demokratiški, tačiau kilo gyvas reikalas juos keisti ta prasme, kad būtų suteikta savivaldybėms platesnių teisių ir atiduota rūpinti daugiau vietos reikalų, kuriuos rūpino valdžia. 1926 met. demokratiškosios valdžios buvo sušauktas savivaldybininkų didžiulis kongresas, kuriame ir buvo apsvarstytas naujas paruoštas savivaldybių įstatymas, kuris turėjo būti Seimo priimtas, ir juoju einant skelbti nauji rinkimai į vietos savivaldybes. Tačiau gruodžio 17 d. perversmas tą įstatymą išleisti sutrukdė. Savivaldybių kadencijos baigėsi. Laukta naujo savivaldybių įstatymo, kurį buvo žadama tuojau iš-

leisti. Savivaldybės veikė virš 3 metų jų kadencijai pasibaigus. Valdžios buvo aiškinta, kad pirmiau bus renkamos valsčiaus ir apskrities savivaldybės, o paskiau miesto, kurioms ruošiamas specialus įstatymas. 1930 m. valsčiams ir apskrities savivaldybėms buvo paskelbtas įstatymas (V. Ž. Nr. 307), kuriuo iš pagrindų pakeista savivaldybių rinkimo sistema. Valsčiai padalinti į seniūnijas, iš kurių renkamas viešu balsavimu vietos seniūnas ir atstovas į valsčiaus tarybą. Krivulėje turi teisę dalyvauti Lietuvos pilietis gyvenęs seniūnijoje nejaunesnis, kaip 24 metų amžiaus, išgyvenęs tame valsčiuje, kuriame yra seniūnija, ne mažiau kaip vienerius metus, mokąs arba privaląs mokėti savivaldybei nekilnojamojo turto, žemės, prekybos, pramonės, amato, asmens pajamų, ar buto mokesčius; esąs valstybės ar savivaldybės įstaigos tarnautojas, baigęs aukštąjį mokslą ar specialinį žemės ūkio mokslą. Pastarasis cenzas miesto savivaldybių rinkikams netaikomas.

Pagal šį įstatymą 1930 m. buvo renkamos valsčiaus ir apskrities savivaldybės. Išrinktos savivaldybės daugumoje pateko į apskričių žmonių rankas. Rinkimo sistema taip supoliecinta, kad užteko tokiam ponui atvykti į seniūnijos susirinkimą, kad būtų pats išrinktas, arba, kad išrinktų sau artimą žmogų.

Tas ne taip sunku padaryti, nes rinkimai įvykdavo viešu balsavimu — rankos pakėlimu, žinoma, akyvaizdoje didelių žmonių, nuo kurių provincijoje žmogaus likimas daug priklauso. O tie žmonės net ir pasisakydavo, kad jų pageidavimas būtų išrinkti tokį ir tokį atstovą. Patys to įstatymo autoriai pripažįsta, kad jis yra labai tolimas nuo gyvenimo.

Tačiau, nepaisant to, 1931 m. gegužės m. 2 d. (V. Ž. Nr. 356) paskelbtas vietos savivaldybių įstatymas, kuriame pasiliko veik tas pats valsčiaus ir apskrities savivaldybėms, bet miesto savivaldybėms yra daug naujo.

Pirmiausia dėl rinkimų sistemos sugalvotos belgo matematiko d. Ondtom, kurio vardu šioji rinkimų sistema ir vadinama. Ši sistema, su vienais ar kitais pakeitimais, praktikuojama Belgijoje, Olandijoje, Ispanijoje, Lenkijoje, Norvegijoje, nekuriuose Šveicarijos kantonuose ir kt.

Dėl vietos stokos, aš, trumpai išdėstysiu šią gana painią sistemą neliesdamas smulkių paaiškinimų atitinkančių tų šalių įstatymus, kuriose ji praktikuojama.

1) Kandidatų sąrašai turi būti paduoti rinkimo komisijai neveliau, kaip 20 dienų prieš rinkimų dieną.

2) Kandidatų sąrašė kandidatų skaičius negali būti didesnis už renkamąjį tarybos narių skaičių.

3) Kandidatų sąrašas privalo turėti pavadinimą, kuriuo į rinkimus eina grupė.

4) Kandidatų sąrašą turi pasirašyti mažiausiai 25 rinkikai.

Prie kandidatų sąrašo turi būti pridėtas kiekvieno kandidato pasirašytas sutikimas būti renkamu.

5) Kiekvienas kandidatas gali būti įrašytas tik viename kandidatų sąrašė.

6) Kiekvienas rinkikas turi tiek balsų, kiek tarybos narių renkama. Rinkikas balsuoja už tuos kandidatus, kuriuos jis pasirenka iš kandidatų sąrašų. Už kiekvieną pasirinktą kandidatą rinkikas tegali paduoti tik vieną balsą, į kortelę įrašydamas kandidato pavardę.

7) Nustačius, kiek balsų yra tekę kiekvienam kandidatų sąrašui, rinkimų komisiją paskirsto tarybos narių vietas kandidatų sąrašams. Susijungusieji kandidatų sąrašai šituo atžvilgiu taikomi vienu, sąrašu. Tas pats sąrašas negali dalyvauti keliuose susijungimuose.

8) Balsų skaičius, tekęs kiekvienam kandidatų sąrašui, dalomas paeiliui iš 1, 2, 3, 4, 5 ir taip toliau, ligi taip dalant bus gauta tiek didžiausių dalmenu, kiek renkama tarybos narių. Kiekvienam šitų didžiausių dalmenu paeiliui, pradėjus pačiu didžiuoju, skiriama po vieną tarybos nario vietą.

Jeigu keli kandidatų sąrašai paskutinį didžiausiąjį dalmenį turi vienodą, ir kiekvienam šitų dalmenu neišeina po vieną tarybos nario vietą, tai burtas nulemia, kuriems sąrašams tos vietos tenka.

9) Jeigu kuriam kandidatų sąrašui tenka daugiau vietų kaip jis turi kandidatų, tai atliekančios vietos lieka neužimtos.

10) Atskirame sąrašė išrinktais laikomi tie kandidatai, kurie yra gavę daugiausia balsų. Jei keli kurio sąrašo kandidatai gautų po lygų balsų skaičių ir kiekvienam jų neišeitų po vietą, tai išrinktu laikomas šitų kandidatų tas, kuris yra vyriausio amžiaus.

Kaip matyti, pati sistema yra gana paini ir reikalaujanti, kad rinkikas būtinai būtų raštingas. Neraštingas rinkikas jos nesupras ir, teisingiausiems rinkimams esant jam pasilks įspūdys, kad jį apgavo. Iki šiol praktikuota rinkimų sistema, mūsų rinkikams yra jau nesvetima ir netokia paini. Kas gali tikti raštingam belgui arba šveicarui, tas nevisai tinka lietuviui.

Įvesti cenzai, kurie niekur veik nepraktikuojami tokie platūs, kaip dabar bus Lietuvoje. Cenzai lietuviams tautiniu atžvilgiu yra

žalingi, nes nekilnojamieji turtai, prekyba, pramonė ir amatai daugumoje yra nelietuvių rankose. Čia turėtų būti pavyzdžiu Lenkija, kurioje praktikuojama d. Ondto rinkimų sistema. Ten paliktas tik 25 metų amžiaus cenzas, jokių kitų cenzų nėra, nes Lenkijos miestai yra panašūs mūsų miestams, kuriuose gyvena daugiausiai svetimtaučiai, o miesto pakraščiuose gyvena neturtingieji gyventojai — lenkai. Įvedus turto cenzą, kaip šį kartą yra padaryta Lietuvoje, daugumas tautiečių būtų nustumti vietos savivaldybių rinkimo.

Klaidinga yra manyti, kad tas pilietis turi teisę balsuoti, kuris moka mokesčius. Griežtos linijos šiuo klausimu negalima praveisti. Mano supratimu, kiekvienas miesto gyventojas moka mokesčius, nors ir netiesioginiu keliu. Jis, perka pas prekybininką, gyvena pas namų savininką arba buto nuomininką ir už tai per prekybininką ar per namų savininką netiesioginiai moka mokesčius ar valstybei, ar savivaldybei. Nejaugi įmokėjimo kvitas yra lemiantis daiktas duodąs balsavimo teisę. Turtingesniam bus lengva ir cenžą įgyti, nes jis prieš rinkimus gali išpirkti VIII rūšies pramonės patentą už 26 lit. ir po balsavimo gražinti Mokesčių Inspekcijai, pareikšdamas, kad jis daugiau „neprekiauja“, kad nereikėtų mokėti pelno mokesčio. To neturtingieji, kurių daugiausia lietuvių, negalės padaryti, dėl skurdaus būvio, o antra vertus dėl pilietinio susipratimo stokos.

Dar keisčiau, kad bankrutavusių žmonos turės teisę balsuoti, nes jų vyrai savo turtus joms perrašė, o moterys, kurioms konstitucijoj garantuojamos lygios teisės, daugumoje neturėdamos cenzo pasilieka atstumtos nuo rinkimo savivaldybių, kuriose jos turi ne mažiau reikalų, kaip kiti cenzuoti gyventojai.

Tokį vietos savivaldybių įstatymą rašant autoriams, matomai, buvo daugiau prieinamesni ir suprantami carinės Rusijos savivaldybių įstatymai, kurie Ekaterinai II valdant 1785 met. įvedė cenzus. 1846 m. „Gorodovoje položenije“ cenzus dar padidino, o jau 1870 m. kaipo reakcijos vaisius, nors ir pripažino savivaldybių „savarankiškumą“ didelėje administracijos priežiūroje, bet balsavimo teisė savivaldybes buvo palikta tik tiems, kurie moka mokesčius. Pagaliau 1892 met. „Gorodovoje položenije“ susiaurino cenzus turtuolių naudai. Rinkimų teisę turėjo tiktai pirkliai ir namų savininkai. Nuomininkams balsavimo teisė buvo atimta, taip pat ir žydams. Rezultate, įvedus tokius cenzus, 98—99,5% miesto gyventojų nedalyvavo savivaldybių rinkimuose.

Pasireiškus dideliame nepasitenkinime prieš tokias savivaldybes, kuriose sėdėjo privilegijotomis teisėmis išrinkti žmonės, caro susiprasta ir „Gorodovoje položenije“ 1903 met. pakeista praplečiant

rinkikų cenzą. Suteikta balsavimo teisė buto nuomininkams, kurie moka metams nemažiau, kaip 33 rublius buto mokesčio, tačiau įvesta $\frac{1}{3}$ I rūšies tarybos narių, renkamų iš pirklių, ne mažiau, kaip milijoną rublių metinės apyvartos ir namų savininkų, kasmet mokančių nemažiau, kaip 1000 rb. nejudamojo turto mokesčio. Tačiau, pačios savivaldybės nieko nepasikeitė, ir tiktai vasario revoliucija tokias savivaldybes nušlavė, o jų vieton buvo išrinktos demokratiškais principais savivaldybės. Valdžią paėmus bolševikams, savivaldybės vėl pateko į kitą kraštutinumą, nes jas renkant buvo įvestas visai dar naujas cenzas, kuris ir dabar praktikuojamas t. y. „trudiasčyj cenz.“

Žodžiu, Rusijos savivaldybės visą laiką buvo ir dar ilgai bus suvaržymo naguose. Pažymėtina, kad visi Rusijoje išleisti savivaldybių įstatymai tik blogino vietos savivaldybių padėtį, ir jos metai iš metų pasidarė įstaigomis, kuriose šeimininkavo kupetos pirklių ir šiaip turtuolių, kuriems daugiau savo asmens interesai, kaip miesto ūkis rūpėjo.

Turint tokius davinčius, įstatymo leidėjams reikėtų imti pavyzdį ne iš baudžiaviškų Rusijos savivaldybių, o iš Anglijos — laisvų savivaldybių, kurios statomos visiems pavyzdžiu.

Jau ir taip Lietuvoje įvedus cenzus, rinkimo teisę turės tiktai 10% visų miesto gyventojų. Ar tokios savivaldybės piliečių akyse bus tinkamoje aukštumoje? Ne! O jeigu taip, ar bus įmanomas darbas tokioje savivaldybėje, kuri neturės pritarimo ir pasitikėjimo gyventojų tarpe?

Carinės Rusijos savivaldybės, rodos, ir buvo revoliucijos caro nuo sosto nuvertimo kibirkštimi. Cenzuotos Ispanijos savivaldybės privedė prie Primo de Riveros diktatūros nuvertimo ir revoliucijai išiliepsnojus pasiekė ir karaliaus Alfonso XIII sostą. Šios pamokos parodo, kad savivaldybių teisių siaurinimas, tai kirtimas šakos, ant kurios tokio įstatymo leidėjai sėdi.

Rinkikų amžiaus cenzas pakeltas iki 24 metų. Sename įstatyme turėjo balsavimo teisę asmens, kuriems sukako 21 metai. Tas buvo visiškai tikslu, nes, kaip praktika parodė, savivaldybės darbu suinteresuoti yra ne vien seni žmonės. Einant civiliniais įstatymais 21 metų pilietis gali valdyti nejudomąjį turta, o toksai, kurs valdo nejudomąjį turta, turi reikalų ir su vietos savivaldybe. Todėl, negalima ir netikslinga jam siaurinti teises. 21-rių metų vyrai yra imami atlikti karinę prievolę, ir ją atlikę, dabar vis vien balsavimo teisės neturi, nes reikės laukti, kol sukaks 24 metai. Kitose valstybėse kaip antai: Belgijoje, Vokietijoje, Kanadoje, Naujoje Zelandijoje, Jungtinėse

Amerikos Valstybėse, Prancūzijoje, Pietų Afrikoj ir kitur amžiaus cenzas yra 21 metai.

Mums, lietuviams, nėra naudinga didinti amžiaus cenzas, nes senesni žmonės mažiau yra raštingi už jaunesnius, o įstatymu reikalaujama lietuvių kalbą mokėti žodžiu ir raštu. Dirbant savivaldybės darbu, teko patirti, kad savivaldybėse yra daugiau padarę jaunesni žmonės, negu seni su dideliais titulais ir padėtimi.

Iš kitos pusės, vietos savivaldybė yra pirmoji mokykla visuomenės darbo stažui išeiti, o juk jau ir šiandien dejuojama, kad nėra tinkamų visuomenės darbininkų ir prityrusių savivaldybininkų. Iš kur jie atsirado, jei jaunesniems neleidžiama dirbti?

Dėl ko tas daroma, sunku pasakyti, bet reikia manyti, kad tas daroma lietuviškam elementui sustiprinti. Tačiau bloga, kada tas atliekama policinėmis priemonėmis. Žinoma, pasėkos iš to bus nepergeriausios, nes skirtingieji daugiau žiūrės dirigavimų ir įsakymų tu, kurie juos paskyrė, o nežiūrės gyvųjų miesto interesų. Iš to iškils nesutikimai tarp rinktųjų ir skirtųjų, o kur bus tokie nesutikimai, netenka laukti vaisingų darbų.

Nenoriu manyti, kad šitie skirtingieji bus tokie kaip buvo carinės Rusijos I rūšies tarybos atstovai, kurie per tarybas tik įvairias melversacijas varė kaip tat prof. L. A. Velichov savo knygoje „Osnovy gorodskogo choziaistva“ mini.

Tarybos narių skaičius sumažintas iki tokio minimumo, kad Kaunui jo neužteks net išrinkti privalomoms komisijoms, kurios įstatymo keliu yra privalomos. Bet, kur dar kitos komisijos, kurios nėra privalomos, bet kurias dažnai tenka rinkti vienam arba kitam klausimui išstudijuoti ir paruošti tarybos plenumui. Dar viena bloga tarybos narių skaičiaus mažinimo pusė yra ta, kad į tokią tarybą mažesnės tautinės arba socialinės grupės negalės praveisti savo atstovo. Tuo tarpu miesto ūkio interesai reikalauja, kad dirbant tą darbą būtų pasunkintos visos, nors ir mažiausios, tautinės arba socialinės grupės. Juk pasitikėjimui ir pritarimui esant, darbas visuomet seksis.

Yra panaikinamos valdybos - kolektyvai ir visa pavedama vienam asmeniui - burmistru. Viena, kad čia naikinamas demokratiškas principas, o antra, valdybų panaikinimas turės liūdnu pasekmių iš tautinių mažumų pusės. Pavyzdžiui imkime Kauną, kurio savivaldybės valdyboje buvo vienas žydas ir vienas lenkas. Kad ir didžiausių patrijotu esant reikėtų atsižvelgti ir į tai, kad Kaune žydai turėjo taryboje 30% visų tarybos narių, o lenkai 22%. Va-

dinasi, gan skaitlingos mažumos, tad buvo gana praktiškai, kada ir jos turėjo savo atstovus valdyboj, buvo pakinkytos prie miesto ūkio vedimo. Nereikia suprasti, kad tokie tautinių mažumų atstovai buvo gynėjai savo tautiečių reikalų. Jie buvo gana objektingi, o juo labiau, nereikia pamiršti psichologinio ir moralinio momento, kad ir jos turėjo savo atstovą. Tautinės mažumas skriausti policinėmis priemonėmis kraštui yra labai žalinga. Juo labiau tas žalinga mums lietuviams, kurie ir patys ne taip senai iš rusų priespaudos išsivadavome, o jau užmiršome visa tai, kas mums patiems buvo negera. Lietuvoje tautinės mažumos, reikia pasakyti, tebėra lojalios, tad, kam dabar iš jų daryti priešus, dar tokiu laiku, kada mes rengiamės atgauti Vilniaus kraštą, kuriame mažumos gana skaitlingos ir jų balsas mums gali daug žalos padaryti to krašto atvadavimui.

Istatyme visai naujas dalykas, kad miesto tarybos posėdy pirmininkauja burmistras. Tarybos pirmininko nėra. Čia taip pat sąmoningai einama prieš demokratijos pastulatus, nes tas karaliukas-burmistras ir bus tas žmogus, kuris privalės per tarybą praveisti reikalaujamus arba rūpimus dalykus. Žodžiu sakant, burmistras bus visagalis ne tik, kaip miesto galva tvarkydamas, miesto ūkį, bet tiems savo sumanymams ir žygiams pats pirmininkaudamas, sugebės išgauti iš tarybos ir tam reikalui pritarimą arba nutarimą. Be to, tas ir techniškai bus įvykdoma, nes juk pats burmistras referuos tarybai reikalingus jos nutarimo, ar pritarimo dalykus ir visuomet galės pakreipti dalyko svarstymą reikalinga jam vaga. Iš kitos pusės visa tai labai apsunkins burmistrą. Esant valdybos nariams referavimą vieno ar kito svarstomo dalyko galimą pavesti nariams nors valdybos nariui. Dabar jų nėra. Tat visa guls ant burmistro pečių. Reikia suprasti, kaip tas bus sunku atlikti.

Tarybos protokolus pasirašo tik pirmininkaujantis ir sekretorius, net nereikalaujant tarybos patvirtinimo, kaip iki šiol buvo. Žodžiu sakant, taryba pasiliks statistų kupeta, kuriai diriguos burmistras ir taip diriguos, kaip jam bus naudingiau.

Dar nauja šio įstatymo pažiba, tai ta, kad tarybos narys, nedalyvavęs trijuose iš eilės tarybos posėdžiuose, tarybai nutarus, kad tatai padaręs be pateisinamos priežasties, nustoja buvęs tarybos nariu. Šis paragrafas galės būti taikomas tiems, kurie turės savo nuomonę ir nenorės pasiduoti visiems patarimams ir įsakymams, kurie plauks iš viršaus. O, kad tarybos narys neatvyktų iš eilės į tris tarybos posėdžius yra labai lengva padaryti.

Toliau mes randame tokių naujų nuostatų. Jas kontroliuoja apskrities viršininkas, Savivaldybių departamentas, pagaliau, ir pats vidaus reikalų ministeris. Tačiau pasirodo, kad to neužtenka ir vidaus reikalų ministeriui ir apskrities viršininkui tvirtinant savivaldybės biudžetą ir savivaldybės tarnautojų etatus ir atlyginimą, duodama teisė daryti juose pakeitimų. Ką reiškia tie tarybos nutarimai, kurie nėra priežiūros organams privalomi ir jie su jais pasielgs taip, kaip savo supratimu norės.

Nutarimams apskūsti yra nustatyta tvarka ir terminai, bet nors toks nutarimas įsiteisėjęs, gauna įstatymo galios, tačiau vidaus reikalų ministeris turi teisę kiekvienu metu panaikinti „neteisėtą“ valdymą, apskrities arba miesto nutarimą. Dar keisčiau skamba tai, kad jei vidaus reikalų ministeris neišsprendžia skundo per du mėnesius nuo jo padavimo, tai tariamą skundą esant atmestą. Kam tas laukimas ir kankinimas to piliečio jeigu nenorima jo skundo patenkinti? Kam tuomet laukti du mėnesius? ... Yra dar ir tokių dalykų: Įsakymas arba nutarimas gali būti suinteresuotų asmenų ir įstatigų skundžiama per tam tikrus terminus *nuo to laiko kai jie tuos įsakymus arba nutarimus sužinojo*. Teisėje dar tokio subjektyvaus termino niekur negalima rasti.

Kaip šis „terminas“ praktikoje bus vykdomas pamatysime pa gyvenę.

Nueita dar toliau: 12 § sako: jeigu savivaldybė nerūpina reikalo, kurį įstatymu ji turi rūpinti, arba rūpina jį netinkamai, tai vidaus reikalų ministeris turi teisę aprūpinti šitą reikalą savo galia savivaldybės lėšomis.

Toks klausimo pastatymas yra subjektyvus, tokį reikalą galima pridengti labai kilniais tikslais, bet tas leidžia su savivaldybe visiskai nesiskaityti. Kauno miesto ūkis iki šiol buvo vedamas ta kryptimi, kad municipalizuoti visas įmones. Visus koncesionierius braukti iš miesto įmonių ir tas iki šiol pavykdavo. Kaip tas reikalas bus toliau vykdomas, sunku pasakyti, nes tas 12 § tą reikalą gali rasti netinkamai rūpinamu ir jis gali būti sprendžiamas savo galia ...

Tas pats yra su burmistro ir jo padėjėjo rinkimais, kurį išrinktą ir du kartu nepatvirtintą miestui, kur yra vyriausybės būstinė, skiria — Ministerių Kabinetas, kitiems miestams — vidaus reikalų ministeris. Tai daugiau negu keista. Juk burmistras išeina faktinai

skiriamas asmuo. Kam tuomet rašyti, kad burmistras yra renkamas?

Perskaitęs naujai išleistą vietos savivaldybės įstatymą, nenoromis susimąstai ir nuliūsti, kad mes neiname kitų išbandytais keliais prie geresnio savivaldybių sutvarkymo, kaip yra Anglijos savivaldybės, bet iname visą medžiagą iš carinės Rusijos, kurioje savivaldybės visame pasaulyje stovėjo susitvarkymo žvilgsniu paskutinėje vietoje.

Demokratija supranta tik laisvas savivaldybes; renkamas visuotiniu, slaptu, lygiu ir tiesioginiu balsavimu, saugojant proporciną rinkimų sistemą, be tautų ir tikybos skirtumų, visų Lietuvos piliečių vyrų ir moterų, nejaunesniu, kaip 20 m. amžiaus.

Tokios savivaldybės yra tvirčiausias valstybės pamatas.

➤ Kova už Klaipėdą.

Klaipėdos kraštas buvo atskirtas nuo Vokietijos Versalės Sutarties 99 straipsniu. Einant šito straipsnio nuostatais, Vokietija atsisakė nuo visų savo teisių į Klaipėdos kraštą Santarvės valstybių naudai ir pasižadėjo pripažinti visus šių valstybių žygius Klaipėdos krašto likimui išspręsti. Kadangi Klaipėdos krašto gyventojų dauguma, iki 85% lietuviai, tai jau pasirašant Versalės sutartį nekilo abejojimų, kad šis kraštas bus priskirtas Lietuvai. Versalės Sutartyje, kaip ir kitose taikos sutartyse, buvo siekiama įgyvendinti karo metu paskelbtą tautų apsisprendimo obalsį. Šis obalsis buvo pakeičiamai Santarvės valstybių vedamai Vokietijos ir Austrijos atžvilgiu politikai. Visą šią politiką atitiko lietuviško Klaipėdos krašto perdavimas Lietuvai. Toji aplinkybė, kad Versalės Sutartimi Klaipėdos kraštas nebuvo tiesiog priskirtas Lietuvai, buvo aiškinama tuo, kad, pasirašant Versalės Sutartį, Lietuvos valstybė dar nebuvo pripažinta de jure. Tačiau, praktikoje Klaipėdos krašto perdavimas Lietuvai įvyko ne taip lengvai, kaip to galima buvo laukti, žiūrint skelbiamu anais metais tautų apsisprendimo obalsio. Kaip patogus uostas Baltijos pajūryje, Klaipėda parūpo ir lenkams. Kilus tarp Lietuvos ir Lenkijos ginkluotam konfliktui dėl Želigovskio smurto ir atsidūrus šiam konfliktui Tautų Sąjungoje, santarvininkai panorėjo išnaudoti Klaipėdą, kaip priemonę daryti į Lietuvą spaudimą, taikant ją su Lenkija. Įvairių lenkų diplomatijos intrigų dėka, Klaipėdos krašto perdavimas Lietuvai susitrukdė ilgam laikui. Tik 1923 m. sausio mėn. 13 d. sukilimas pagreitino Klaipėdos krašto perdavimą Lietuvai Respublikai.

1924 m. gegužės mėn. 8 d. Paryžiuje buvo pasirašyta tarp Lietuvos, iš vienos pusės, ir Prancūzijos, Anglijos, Japonijos ir Italijos, iš kitos pusės, sutartis, kuria šios valstybės perdavė tam tikromis sąlygomis aukščiausią valdžią Klaipėdos krašte Lietuvos Respublikai.

Šioji sutartis, paprastai vadinama Klaipėdos konvencija, nėra delto visais atžvilgiais mums naudinga. Kaip kompromisas, Klaipėdos konvencija turi eilę neaiškių vietų, kurias dabar siekiama išnaudoti prieš Lietuvą.

Iš kitos pusės, nors Versalės Sutartimi Vokietija ir išsižadėjo savo teisių į Klaipėdos kraštą, tačiau vokiečių tautoje niekuomet nebuvo užgęsusi viltis šios sutarties nuostatų nusikratyti. Vokiečių visuomenė ir pati Vokietijos Vyriausybė laikas nuo laiko kelia Versalės sutarties revizijos klausimą. Šioji revizija vaizduojamasi,

pirmiausia, kaip Dancigo koridoriaus panaikinimas, atimtų iš Vokietijos kraštų gražinimas, reparacijų sumažinimas etc.

Versalės sutarties revizija šiandien sudaro bene svarbiausį Vokietijos užsienio politikos tikslą. Prie šio tikslo Vokietija eina tam tikru gerai apgalvotu planu. Vienas etapu, kuriais Vokietija eina prie atimtų kraštų gražinimo, yra šių kraštų vokiškumo palaikymas. Čia varoma planinga propaganda, nesigailima pinigų ir darbo. Tam tikros organizacijos varo planingą agitaciją ir skiepija atimtų iš Vokietijos kraštų gyventojams įsitikinimą, kad anksčiau ar vėliau tie kraštai vėl bus gražinti Vokietijai.

Toks pats vaizdas matyti dabar ir Klaipėdos krašte. Tik čia, be užkulisinių organizacijų veikimo, yra dar galimas ir oficialus Vokietijos susidomėjimo Klaipėdos reikalais pareiškimas. Klaipėdos konvencijos 17 str. I posmu kiekvienai valstybei, Tautų Sąjungos Tarybos nariui, yra duota teisė kreipti Tarybos dėmesio į Klaipėdos konvencijos laužymus. Kai tik Vokietija buvo išrinkta Tautų Sąjungos Tarybos nariu, Vokietijos vyriausybė pradėjo plačiai šita teise naudotis. Padėtis čia dar blogesnė dėl to, kad, Tautų Sąjungos juristų aiškinimu, Klaipėdos vokiečiai gali pateikti Tautų Sąjungos Tarybos nariams įvairiausių skundus prieš Lietuvos vyriausybę. Todėl praktikoje, kaip parodė paskutinių metų bylinėjimaisi Ženevoje, Klaipėdos vokiečiai, kurstomi ir diriguojami tam tikrų vokiečių organizacijų, surašo skundus prieš Lietuvos vyriausybę ir įteikia juos Vokietijos vyriausybei, o šioji perduoda šiuos skundus Tautų Sąjungos Generaliniam Sekretoriui. Tuo būdu buvo įteiktas Vokietijos skundas 1927 m. ir vėliau 1930 m. rugsėjo mėn. Nesigilindami čia į klausimą, ar turėjo Lietuvos vyriausybė toleruoti tokią skundų įteikimo procedūrą, pereisime prie pačių skundų apibūdinimo.

Kaip matyti iš ligi šiol įteiktų Vokietijos skundų, Vokietijos vyriausybė siekia išnaudoti Klaipėdos konvenciją freištato idėjai. Pernelyg plačiais Klaipėdos konvencijos aiškinimais tariamos autonomijos naudai Vokietijos vyriausybė siekia padaryti iš Klaipėdos krašto laisvą valstybę. Antras tų aiškinimų tikslas — tai vokiškojo gaivalo ir bendrai vokiškumo Klaipėdos krašte palaikymas. Čia siekiama, pavyzdžiui, visur palaikyti vokišką kalbą, vokiškas mokyklas, valdininkuose skiepijama tam tikra orientacija vokiško gaivalo naudai, siekiama išplėsti autonominių organų kompetenciją, siaurinant centro vyriausybės teises ir t. t.

Prieš tokius Klaipėdos konvencijos aiškinimus Lietuvos vyriausybei, suprantama, reikia spirtis, tuo labiau, kad jie visiškai neati-

tinka Klaipėdos konvencijos dvasios ir to tikslo, kuriam konvencija buvo parašyta.

V. I. K.

Redakcijos prierasas. Spausdiname šį mūsų bendradarbio rašinį „Kova už Klaipėdą“ tik kaip įvadą, po kurio turės eiti nuodugnus mūsų vad. „Klaipėdos bylos“ klausimų aiškinimas. Pradžia padaroma jau šiame „Varpo“ nr. Dr. Natkevičiaus rašiniu „Kalbų klausimas Klaipėdos Krašte“.

Dr. Ladas Natkevičius.

Kalbų klausimas Klaipėdos krašte.

„Lietuvių kalba ir vokiečių kalba bus pripažintos lygiai oficialinėmis kalbomis Klaipėdos Teritorijoje“.
(Klaipėdos Krašto Statuto 27 str.).

Einant Klaipėdos Krašto Statuto 6 straipsniu „Klaipėdos Teritorijos vietiniai organai vykds savo valią, kaip ji yra pripažinta šiuo statutu, *prisitaikindama prie Lietuvos Konstitucijos principų*“. Lietuvos Respublikos konstitucija gi (1928 m. gegužės 25 d.) (7 §) sako: „Valstybinė kalba — lietuvių. Vietinių kalbų vartojimą nustato įstatymai). Konstitucijoj tad yra padėtas unilingizmo principas: *Respublikos valstybinė kalba yra lietuvių*. Ši valstybinė kalba yra privaloma ir Klaipėdos kraštui. 27 Klaipėdos Krašto Statuto straipsnis prasideda žodžiais: „*Lietuvių kalba...*“.

Kadangi Klaipėdos kraštas šimtmečiais buvo skirtas nuo Lietuvos, o kultūrinis ir religinis gyvenimas Vokietijos valdžioje jame skirtinai vystėsi negu kitose Lietuvos dalyse, tai Lietuvos vyriausybė, suteikdama Klaipėdos Kraštui autonominį statutą (Statuto įžanga), įvedė specialų režimą dėl vokiečių kalbos teisių. Greta bendros valstybinės kalbos, kuri yra taip pat ir didžiumos gyventojų Klaipėdos krašte kalba, vokiečių kalba liko pripažinta *au même titre* kaip ir lietuvių kalba. Klaipėdos kraštui yra padaryta iš bendro valstybės unilingizmo dėsnio išimtis. Tokia išimtis neprieštarauja konstitucijai, nes lietuvių kalba Klaipėdos krašte tebelieka valstybinė, o kitai vietos kalbai (vokiečių) suteikta ypatingos teisės koncesija, garantuota tarptautiniu pasižadėjimu Klaipėdos krašto statuto pavidale.

Vokiečių kalbos teisės Klaipėdos krašte liko daug žymiau praplėstos nei kad Lietuvos Respublikos tautinių mažumų teisės, einant 1922 m. gegužės 12 d. Lietuvos Respublikos deklaracijos straipsniu 4 § 4, kurioje tautinėms mažumoms suteikiamos lengvatoms.

Nė lietuviai nė vokiečiai Klaipėdos krašte neturi nei tautinės nei

tautinės mažumos pobūdžio. Jų kalbos yra lygiateisės, vienodai tinkančios ir viena kitą pamainančios.

Klaipėdos krašto tautinės mažumos (pav., žydai), tegali reikauti tų palengvinimų (sakysime teismuose), dėl kurių kalba 1922 m. gegužės mėn. 12 d. tautinių mažumų deklaracijos 4 straipsnis 4 §.

Klaipėdos krašto statuto 27 str. yra formalus: jis, kaip tai matos iš teksto, nustato dvi oficialines kalbas. Šio straipsnio sistemos išdava yra oficialinis bilingizmas įstatimdavystėj, administracijos (savivaldybės imant), mokykloj ir teisme.

Einant 27 statuto straipsniu visi Klaipėdos krašto valdininkai ir tarnautojai, be bendros valstybinės kalbos, (lietuvių), turi tat mokėti dar ir vokiečių kalbą.

Iš to seka, kad Klaipėdos krašte ne vien autonominių organų įstatymai ir parėdymai, bet ir tie centro valdžios nuostatai, kurie liečia Klaipėdos kraštą, kaip antai: konstituciniai įstatymai, rinkimų įstatymai, tarptautinės sutartys, atatinkančios statuto 4 straipsniui ir t. t. turėtų būti pakartotinai paskelbti vietos valdžios žiniuose. Visuų įstatymų vyriausybės žiniuose nebūtų reikalo skelbti.

Klaipėdos krašte, be lietuvių kalbos, dar turi figuruoti ir vokiečių kalba ant antspaudų, pasuose, gatvių ir įstaigų iškabose. Piliečiai savo nuožiūra pasirenka vieną iš dviejų oficialinių kalbų kai jie kreipiasi į įstaigas, sudaro kontraktus, bylinėjasi teismuose...

Jeigu, einant laikinojo Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatų straipsniu 16 (V. Ž. 2—3 Nr.), teisėjams uždedama pareiga susikalbėti ir kitomis vietos kalbomis, tai būtų visiškai nesuprantama, kaip Klaipėdos krašto teisėjai galėtų negližuoti by kurią iš oficialinių kalbų.

Mokykloj vaikai privalo būti mokomi lygiateisiai abiejų kalbų. Šiuo atveju čia visai atpuola mokyklai 6 straipsnio tautinių mažumų deklaracijos pritaikymas, kuriuo operuoja p. Rogge (Die Verfassung des Memelgebietes pusb. 357 punk. 5), nes kaip jau buvome sakę, nei lietuviai nei vokiečiai Klaipėdos krašte neturi tautinės mažumos pobūdžio, o konvencijos 11 straipsnis tegali liesti vien kitas tautines mažumas (be lietuvių ir vokiečių). Tai ir *expressis verbis* įrašyta 11 konvencijos straipsny, kuriame yra pabrėžta, kad 4 straipsnio 4 § išimamas, atsižiūrint į 27 statuto straipsnio dispozicijas.

Ši padėtis yra teisės atžvilgiu (*en droit*), bet toli gražu tokia pat padėtis nėra *en fait*, nes Klaipėdos krašte visai, prieštaraujant konstitucijos dėsniams ir konvencijai, dominuoja vokiečių kalba. 27 statuto straipsnis nėra dabojeamas, pradedant įstatymų leidimu (pav., šaukimas į seimelio posėdžius, įstatymų sumanymai ir t. t. atlie-

kami vien vokiečių kalba¹⁾, baigiant mokyklą. Tuo tarpu Klaipėdos krašto mokyklose, kur yra abiejų kalbų mokiniai, turėtų būti naudojamas „bilingual teaching“ — dvikalbiškas mokymas.

Oficialinių kalbų dėstymo mokyklose pritaikymas reikalauja gilios studijos. Tačiau, čia jau galima pabrėžti, kad išeinant iš 27 straipsnio dispozicijų ir papildant jas 25 straipsniu ir 33 straipsniu, reikia pasakyti, kad mokyklų kontrolė turi būti pripažinta ir centro vyriausybei kiek programų patikrinimo (25 str.), tiek kalbų (27 str.), tiek ir auklėjimo, kad šisai pastarasis kartais negalėtų greiti pačios valstybės saugumui (33 str.).

Bendrai reikia pasakyti, kad nors piliečiams abiejų kalbų mokėjimas neprivalomas, bet valdininkams ir šiaip tarnautojams, esantiems *au service public*, yra būtinas. Lietuvos konstitucija uždėda prievolę mokėti valstybinę lietuvių kalbą, o Klaipėdos krašto konvencija, be lietuvių kalbos, dar ir vokiečių.

Vertėjų institutas iš oficialinės kalbos į oficialinę būtų Klaipėdos krašte nelegalus, nes jeigu vertimai būtų atliekami ir be atlyginimo. Apmokami gi vertėjai piliečius apsunkina mokesčiais, juos stato žemesnėn padėtin, ne visuomet tinkamai išverčiami jų pasakymai ir perduodamos jų mintys, o teismojo situacija tuo atveju nukenčia. Teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatai, veikiantieji Lietuvoj (V. Ž. 2—3 Nr.), tiek vokiečių (Deutsches Gerichtsverfassungsgesetz 186, 187—191, 193), tiek rusų įstatymai (Učrežd. sud. ust. 421—429; Civ. proc. 261, 263 p. 2, 539, 540. Baudžiamasis procesas 410, 450, 579) numato tiktai iš svetimios kalbos į oficialinę vertėjus, bet jokiū būdu ne iš oficialinės į oficialinę.

Kiekvienas mokytojas, valdininkas ar teisėjas Klaipėdos krašte privalo skaityti ir rašyti Lietuvių ir vokiečių kalbomis. Konvencija uždėda Lietuvos Respublikos centro vyriausybei prievolę reikalauti iš autonominių įstaigų valdininkų abiejų oficialinių kalbų žinojimo.

Statuto 31 straipsnis leidžia Klaipėdos krašte iki 1930 m. sausio 1 dienos laikyti svetimšalius mokytojus. Reikia manyti, kad ir dėl kalbų įsimokinimo galėjo būti duotas palengvinimo terminas maksimum penkerių metų. Nuo konvencijos pasirašymo praėjo daugiau kaip penki metai, ir Lietuvos Respublikos centro vyriausybė turėtų neatidėliojant patikrinti Klaipėdos krašto valdininkų abiejų oficiali-

¹ Seimelis į savo reglamentą yra įrašęs tokį užgaunantį valstybinę kalbą dėsnį: „Seimelio biuras veda savo bylas bei „protokolus vokiečių kalba, jis daro savo pranešimus vokiečių kalba...“ Kada 1930 m. gruodžio 3 d. Seimelio posėdy atstovas Stiklorius įnešė pasiūlymą tokį užgaunantį lietuvių teises paragrafą išbraukti, tai Seimelio pirmininkas von Dressler pasakė, kad dvikalbingumas esąs vien apsunkinimas:

nių kalbų mokėjimą, išleisdama tam reikalui atatinamą įstatymą ir jo taisykles.

Lietuvos konstitucijos (7 str.) ir Klaipėdos krašto statuto (27 str.) dispozicijos yra skirtingos, pav., nuo Šveicarijos konstitucijos 1874 m. gegužės mėn. 29 d., kurios 116 str. vien kalbama apie „Nationalsprachen des Bundes“, kurios pripažintos visoj Šveicarijos teritorijoje. Bundo įstatymai ir įsakymai yra skelbiami trijose kalbose, ir kiekvienas tekstas turi lygios juridinės galios. Bet tai nereiškia, kad pav., Tessino (Tecino) kantono būtų visos trys kalbos oficialinės. Atskiruose kantonuose kantoninės konstitucijos nustato vieną oficialinę (Schriftsprache, kuri yra kartu ir Staatsprache) ar dvi oficialines kalbas. Tomis kalbomis kantono ribose ir skelbiami įstatymai.

Klaipėdos kraštui netinka taip pat Flamanų ir Valonų pavyzdys (1898 m. birželio 18 d. įstatymas), kuris pripažįsta abi kalbas kaip *langues nationales*. Įstatymas čia vien pabrėžia kalbų lygumą. Įstatymai ir parėdymai yra skelbiami abiejose kalbose, bet tai nereiškia, kad vienoj ar kitoj provincijoje yra būtinos dvi oficialinės kalbos. *Mutatis mutandis* Klaipėdos kraštui čia negalima yra pritaikyti, nes tos dvi provincijos turi savo skirtinas kalbas. Klaipėdos gi kraštas etniniai yra lietuviškas, jame gi lygios teisės suteiktos ir vokiečių kalbai.

Ntk.

Europos Federacija.

„Yra tiesa, kad nei viena valstybė nesutiks būti jungtinių Europos valstybių nariu (pasinaudosime šiuo patogiu išsireiškimu) kaip nugalėta ir su sprandu žemyn nulenktu. Federacija reiškia lygumą. Lygumą privalo turėti kaip paseką reparaciją viso to, ką kiekvienas skaito neteisingu“.

Joseph Barthelémy (Revue Politique et Parlementaire, rugsėjo 1929 m.).

1929 metų gegužės mėn. Briand Europos federacijos klausimą pastatė ne vien prieš Europos opinią, bet ir atsakomingsoms Europos vyriausybėms.¹⁾

¹⁾ Dar prieš p. Briand'o pasiūlymą Europos Federacijos ideja ėjo trimis kryptimis:

- a). *Paneuropos* judėjimas nuo 1923 m., kada p. Coudenhove - Kalergi Vienoje įkūrė šios rūšies propagandos bazę,
- b). *Naujosios Europos* dano Heerfodt įsteigta, skandinavų krypties organizacija,
- c). *Senosios Europos* judėjimas, 1929 m. įsteigtas italo Bartolucci. Tai grynai itališka kreatūra, Romos didybės gipnozu sudaryta.

Esminė A. Briand propozicija buvo ta, kad tarp geografiniai sudėtingų valstybių turys būti federacijos ryšys, kurio galia, plotas ir organizacija lieka apibūdinti. Panaši federacija turi duoti galimumų valstybėms bendrai klausimus aptarti ir būti solidariai atsakomingsoms. Toksai valstybių sindikatas privalo turėti ne vien ekonominį bet ir politinį pobūdį. Jeigu įsigilinti į dvidešimts šešius valstybių atsakus dėl Briand'o memorandumo, tai pastebėsime, kad dalis valstybių pasireiškė federaliai politinės jungties šalininkais, o kita dalis vien panoro apsiriboti ekonominiais interesais (pav. Vokietija). Kokią dėfiniciją duoti Europai? Kur yra federacijos ribos? Didžioji Britanija, Rusija, Turkija... ar jos privalo irgi įeiti į „Europos federaciją“.

Patsai p. Coudenhove - Kalergi, didžiausias Paneuropos idejos propagandistas, iš pradžių buvo tos nuomonės, kad Didžioji Britanija negalinti įeiti į federaciją. Prof. de Alvarez savo knygoj **Tautų Sąjungos pakto reforma** (1927) buvo tos pačios pažiūros. Britų Imperija pati savaimi esanti politinė ir ekonominė federacija. Kolonijų ir dominijų kortežas sudaro formaciją ne tiek europeišką, kiek interkontinentale.

Anglija vengia prisiimti grynai „europiejiškų“ prievolių. Štai kodėl 1925 metais ji neratifikavo Ženevos protokolo:

Anglija negali į jos europeišką politiką įtraukti kitus Britų imperijos narius. Teisybė, Anglija yra padėjusi savą parašą po Locarno susitarimu, o Imperijos 1926 metų spalio mėnesio konferencija vienu balsu tą aktą užgyrė. Taigi **Commonwealht**o garantija apsireiškia laisvėje kiekvieno nario, nes kiekvienas narys gali priklausyti ir be Imperijos kitai grupei, žinoma, jeigu ši grupė nebūtų realizuojama prieš ją ir neturėtų jokios nedraugingos sąlygos Imperijos pagrindiniams principams.

Yra sumetimų ir prieš Rusijos dalyvavimą tariamojoje federacijoje. Tarp ko kito sakoma, kad Rusija esanti daugiau Azijos nei Europos šalis.

Žinoma, negalima būtų didelės kliūties įžiūrėti tame, kad Rusijoje šiuo metu viešpatauja savotiška vidaus socialė santvarka. Ypatingai, kada jokių sąlygų nėra statoma ir Italijos fašizmui. Nėra tat šiuo atveju priežasčių, kodėl Sovietų Rusija negalėtų būti federacijos narys.

Rusija juk dalyvavo ekonominėje 1927 metų konferencijoje, nusi-ginklavimo paruošiamoj konferencijoje, Paneuropos konferencijoje... te-lieka Rusijai vienas žygis įstoti ir į **pačią Tautų Sąjungą**.

* * *

Šių dienų Europa susideda iš 30 valstybių ir 5 teritorijų. Saros teritorija 1935 metais išnyks, o laisvas Dancigo miestas, kaipo politi-

nis vienetas, neturi taip vadinamo *raison d'être* ir priklauso nuo politinės sistemos vienos iš kaimyninių valstybių.

Taigi, Europos Federacija galės būti sudaryta iš 28 valstybių (įjmant Angliją, Airiją ir Rusiją) ir 5 teritorijų (Monaco, San-Marino, Liechstein, Andorre, Monte-Santo).

Tokia federacija sudarytų 476 milijonų gyventojų bloką ir apimtų, maždaug, 10 milijonų kvadratinių kilometrų plotą. 1929 m. rugsėjo 19 d. federalės Europos organizacijos principas buvo nustatytas. Prancūzijos atstovas sutiko precizuoti ir nustatyti įvairius projektuojamos federacijos pradus. Kaip jau esame minėję 1930 m. gegužės 17 d. Briand kreipėsi atitinkamu memorandumu į Europos valstybes, o jau rugpjūčio 4 d. į Quai d'Orsay buvo prisiųstas dvidešimts šeštasis ir paskutinis atsakymas, būtent Šveicarijos. 1930 m. rugsėjo 8 d. Europos valstybių delegacijos susirinkusios vienu balsu nutarė Europos kolaboracijos klausimą įtraukti į Tautų Sąjungos Asamblėjos darbų tvarką. Rugsėjo 17 d. Asamblėja priima sekančią rezoliuciją:

„Asamblėja susipažinusi su 1930 m. rugsėjo 8 d. rezoliucija, dideliu pasitenkinimu Europos valstybių atstovų priimta, Tautų S-gos narių; įsitikinusi, kaip ir kad jie, kad ankšta Europos valstybių kolaboracija visuose internacionalio pobūdžio veiksmuos dėl taikos palaikymo turi kapitalės reikšmės;

pritardama vienbalsiai nuomonei dėl būtino tokio bendradarbiavimo reikalingumo, kurios rūšies jis ir nebūtų, Tautų Sąjungos kadre dar niam susitarime su ja ir pakto dvasioje,

kviečia Europos valstybes, Tautų Sąjungos narius, Tautų Sąjungos sekretoriui padedant, tęsti pradėtą anketą, kurios Prancūzų memorandumas ir atsakymai į jį sudaro pirmuosius elementus.

Joms primena, kad tiek, kiek patsai bendradarbiavimas gali rodytis naudingas studijų progresui, jos turi visus galimumus tas studijas tęsti susižinant su valstybėmis, kurios nėra Europoj arba su valstybėmis, kurios nėra Tautų Sąjungos nariai,

ir prašo, kad pirmieji šios rūšies studijų rezultatai būtų, kiek tai galima, pateikti konkrečių pasiūlymų formoj raporte, kuris privalo būti tinkamu metu paruoštas ir perduotas sekančiai Asamblėjai“.

Po šio nutarimo buvo sudaryta **Europos Sąjungos studijų komisija**, kuri rugsėjo 23 d. laikė pirmuosius posėdžius. Ji išrinko pirmininku p. Briand, sekretorium sir Eric Drummond. Antru kart komisija susirinko 1931 metais sausio mėnesy.

* * *

Briand savo memorandume išvystė keturias tezes:

1. reikalingumą tarp Europos valstybių **bendrojo pakto**, kuris nustatytų moralią Europos jungtį;

- II. organus, kurie turėtų vykinti Europos unija: 1° konferencija, kurią sudaro sąjungos nariai, 2° nuolatinis politinis Komitetas, vykdomasis organas, 3° sekretoriatas, ryšiu tarp sąjungos narių, sušaukimui konferencijos ir komiteto, paruošia diskusijoms medžiagą, tvarko priimtus nutarimus;
- III. pagrindinės direktyvos, o pirmoj eilėj ekonominių problemų subordinacija politinėms;
- IV. bendradarbiavimo metodai.

Taigi memorandumas apėmė paktą, mekanizmą ir programą...

Savo atsakymuose iš dvidešimts šešių valstybių penkiolika sutiko konvencionaliai pasiduoti reguliariam paktui, būtent: Austrija, Belgija, Danija, Ispanija, Estonija, Suomija, Airija, Latvija, Luksemburgas, Norvegija, Lenkija, Portugalija, Rumunija, Čekoslovakija ir Jugoslavija.

Kitos valstybės, jų tarpe ir Lietuva, tenkinos vien pasižadėjimu dalyvauti Europos valstybių konferencijose, susilaikydamos dėl sudarymo paktó.

Dėl paties federacijos mekanizmo be rezervų su memorandumo dėsniais sutiko Bulgarija ir Jugoslavija. Su ideja Konferencijos sutiko dvylika valstybių: Austrija, Belgija, Čekoslovakija, Estonija, Danija, Italija, Latvija, Lietuva, Norvegija, Lenkija, Suomija, Rumunija. Kitos valstybės arba nutylėjo arba reiškė mintį, kad reikia laukti bendro pasitarimo.

Anglija buvo prieš sudarymą nuolatinų autonominių organų. Dėl pačios programos didžiama valstybių nepritarė politinių problemų viršijimui ant ekonominių. Kaip tiktai daugelis valstybių savo atsakuose siūlė perversti memorandumo formulę, būtent: politines problemas subordinuoti ekonominėms.

Daug ginčų sukėlė projektuojamos unijos santikiavimas su pačia Tautų Sąjunga.

Dvi koncepcijos pasireiškė: 1) atskiro pakto ir 2) vien bendradarbiavimo ideja (Anglų atsakymas).

* * *

Šių dienų Europoj randasi visa eilė nevalgijos opų, kurios sudaro didelių kliūčių absoliučiai Europos pacifikacijai. Pirm organizuojant naują Europos santvarką, valstybės turėtų likviduoti savo stambiuosius ginčus. Visa eilė premisų yra būtina būsimiems susitarimams. Naujoji Europa yra sudaryta Versalės Saint—Gemaino, Neuilly, Trianono, Sèvres sutartimis... Sutartys nėra amžinos, o jomis daugelis nepatenkinti. Pagalios ir pati Versailles'o sutartis 19 straipsnyje pripažįsta, kad eventualiai sutartis gali sulaukti modifikacijų.

Lietuvos vyriausybės 1930 metų liepos 12 dienos atsakymas į Briand'o memorandumą aiškiai pabrėžia mintį, kad Europos sąjunga negalėsianti normaliai vystytis, kol tarp jos narių bus dideli antagonizmai, kilę iš tokių aktų, kurie yra likę be teisingos reparacijos.

Yra klaidinga manyti, kad Europos sąjungoje bus vis viena, kuriai valstybei priklausyti. Yra klaidinga manyti, kad vienai ar kitai provincijai bus visvien kur priklausyti, nelyginant kuriam nors Amerikos Jungtinių Valstybių miestui ar kraštui. Teisybė, ir Amerikoje yra geografinių įvairumų: Šiaurės, Pietų, kaimyninių Meksikos valstybių, senosios Luizianos ir t. t., bet jų santvarka susidarė savotišku greitumu, — visur priimta viena kalba.

Europoje turime tautas su savo senomis savytomis tradicijomis, su atskiromis tautinėmis fizionomijomis, atskiromis kalbomis, psichologiniais ir politiniais skirtumais.

Manyti, kad tarp Balkanų ir, pavyzdžiui, Baltijos valstybių būtų tokie skirtumai, kaip tarp Connecticut, Massachusetts ar Kalifornijos valstybių būtų skersai ir išilgai klaidinga.

Netikslu tai būtų įsivaizdinti, kad Europos federacija pati savaime panaikintų Vilniaus, Dancigo, Anschluss'o... klausimus.

* * *

Kokios dar sąlygos yra būtinos federacijos egzistavimui?

1°. **Valstybės privalo būti demokratiniai valdomos.** Žinoma būtų didelė nesąmonė, jeigu Europos Federacijoje galėtų tilpti demokratijos ir diktatūros. Šios pastarosios savo absoliutizmo sistemomis yra griežtai priešingos solidarumo ir laisvės principams, kurie turėtų būti federacijos pagrindu. Federacijoje nebūtų jokios garmonijos, o vidaus konstituciją sunku būtų pagerinti, jeigu valstybių, federacijos narių, vyriausybės formos neturėtų pagrinde piliečių laisvės prieš bendrus įstatymus, jeigu laisvas ir pilnas visuotinas balsavimas neleistų piliečiams pasiekti viešajam gyvenime aukščiausio laispsnio, jeigu nebūtų būdo griežtai užkirsti kelią politinėms ar socialinėms kastoms ar ginkluotoms organizacijoms smurto keliu siekti diktatūros prieš daugumos gyventojų valią.

2°. **Valstybės privalės priimti tarptautines konvencijas, kurios organizuoja arbitražą ir nusiginklavimą.** Jeigu Ženevos protokolas savo metu ir nebuvo priimtas, bet organizuojant Europos federaciją, būtinas reikalas priimti bendrąjį arbitražo aktą, o taip pat laispsniuotą nusiginklavimą.

3°. **Priimti Muitų Sąjungą.** Europoje turės būti įgyvendinta „viena rinka“. Negalės egzistuoti muitų barjerai.

4°. **Konsiliacijos ir arbitražo organai turės būti fiksuoti aiškiai**

nustatytais kodais. Kiekvieno teisė turės būti respektuojama viso kolektyvo.

5. **Turės būti sudarytas Europos parlamentas**, kurio vieni rūmai susidės iš valstybių atstovų lygiu kiekvienai skaičium ir antri atstovų rūmai, kuriuos proporcingai gyventojų skaičiui rinks pati liaudis.

6°. **Federacija turės savo prezidentą ir ministerius.**

* * *

Kokiu būdu Europos sąjunga atsilieptų į Europos ūkį? Jau šiuo metu, gegužės mėnesį susirinkusi Europos Federacijos studijų komisija daugiausia laiko pašventė ekonominiams klausimams, o pirmoje eilėje siaučiančiam negirdėtam ekonominiui kriziu. Žinoma, jeigu būtų atsiekta Muitų sąjungos, o proteksionizmas išnyktų, tos aplinkybės labai žymiai atsilieptų į Europos žemės ūkį. Gegužės mėnesio posėdžiai parodė, kiek daug dėmesio buvo atkreipta į žemės ūkio krizę, kad pakėlus įperkamają valstiečio galią. Yra nutarta sudaryti **žemės ūkio hipotekos kredito tarptautinę Bendrovę**, kurios tikslas būtų palengvinti žemės ūkio gamybos sąlygas, sumažinant ūkio eksploatacijos išlaidas. Europos Federacijai lengviausia būtų jungti reikalingus kreditus ir juos dalyti. Šį darbą dalinai jau atlieka Tarptautinis Reparacijų Bankas Bazelyje.

Finansų atžvilgiu bus idealas priimti vienodą ir stabilizuotą piniginį vienetą. Ankšta reglamentacija pramonės sąlygų (praplėsti tarptautiniai karteliai) vestų prie to, kad būtų gerokai suvienodintos darbo sąlygos. Ekonominė kooperacija turės pagreintu tempu vesti prie racionalizacijos.

* * *

Iš tų kelių kiek *grosso modo* sutrauktų minčių skaitytojas jau galės turėti šioki-tokį sufederuotos Europos vaizdą. Ar tai utopija? Pati demokratija, kaipo tokia, buvo irgi utopija, kol ji neužviešpatavo pasaulio. Europos Federacija juk nėra panaši į Thomas More projektuotą visuomenės santvarką, kuri neturėjo jokio kontakto su realybe. Europos sąjunga yra gyvenimo faktų iššaukta.

Ponia Elena Vacaresco yra metusi mintį, kad Europos unija panaikintų atskirų tautų kultūros individualumą. Tai reikštų mirtį lokalinėms tradicijoms. Kiti sako, kad Europa užsikrėstų „fordizmu“, Europa visiškai sumaterializėtų...

Bet tokie argumentai vargu gali sulaukyti ankštą Europos tautų bendravimo raidą ir galop vienoj sąjungoj susibūrimą. Darbas reikalauja, kad realizuoti federaciją reikės daugelio metų.

Kai Prūsija 1818 pasiulė kitoms valstybėms munitą sąjungą, dar reikėjo 23 metų, kad visos vokiečių valstybės sutiktų Zollvereiną sudaryti. Nors Briand ir labai lengvą ranką gali turėti, bet jo planui vykinti reikės dar dešimtmečių. Ateitis parodys, kokių būdu Europos sąjungos realizavimas vystysis. Reikia manyti, kad Europos tautos, taip skirtingos savo papročiais, temperamentais, interesais visgi pasieks federacijos, o susibūrę galės stropiau ginti savo materialius, intelektualius ir moralius išteklius.

George Peel ir jo „ekonominis karas“¹⁾.

Prieš šešeta metų (1925 m.) anglų ekonominės literatūros rinkoje pasirodė, ligi tol plačiau nežinomo autoriaus, George Peel knyga „*The Financial Crisis of France*“ Tats pats autorius 1928 m. išleido „*The Economic Impact of America*“. Abu veikalai pažymėtini jau tuo, kad pirmajame buvo išpranašauta Prancūzijos finansų politikos gairės, naujai „pradėtos“ nuo 1927-8 m., o antrajame — Amerikos ekonominis krizis, prasidėjęs 1929 m. gale.

Tokią „pranašystės dovaną“ kai kada parodo ir kiti pastabūs ekonomistai. Tačiau, šiuo atžvilgiu dėmesio verta ne išsipildžiusios pranašystės, o jų pagrindimas ir, apskritai, visa argumentacija.

Visų pirma, George Peel visa argumentacija *techniškai ekonominė*, o ne politiškai ekonominė, kaip paprastai būna. Ir visus savo „pranašavimus“ autorius remia techniškai ekonominiais, arba techniškai finansiniais veiksniais—be jokios politikos ar sentimentų. Tuo būdu, pav., ir visa pastarųjų laikų Prancūzijos „aukso thesauravimo“ politika ir kt. išeina tik neišvengiamas susidėjusių techniškai finansinių veiksmių rezultatas, o ne ypatingų ekonominės politikos sentimentų ar sąmoningai daromų pastangų padarinys, kaip daugelis mano.

Bet ir šiuo atžvilgiu George Peel iš esmės nieko nauja ekonominės literatūron neįnešė. *Determinizmas* ekonomikos moksluose nėra jokia naujenybė, ir, gal būt, nuosekliausiai jis formuluotas Markso „istorijos būtinybė“. Tačiau naujenybę George Peel įnešė ekonominės anglų literatūron savo *argumentacijos metodus*.

Bendrai, reikia pasakyti, kad ekonomikos klausimais parašytos knygos — jei jos tik turi mokslinės vertės — yra „sunkios“ skaityti ir nelengvos suprasti. Tuo tarpu, jei mes paimsime į rankas naująsias Georg Peel knygas „Ekonominis karas“, tai ji skaitoma ir su-

*) *The Economic War*. By George Peel. London, 1930. 284 p.

prantama beveik kaip romanas, — nežiūrint į tai, kad autorius patiekia tik sausus gyvenimo faktus, cituoja šaltinius ir šiaip dokumentus, naudoja statistikos duomenis ir visus tuos duomenis kritiškai vertina. Štai, pavyzdžiui, pirmasis knygos posmas:

„1919 m., pasitraukus karaliams ir kapitonams, naujas karas prasidėjo kaip tik tenai, kur jis pasibaigė. Ačiu Dievui, šis konfliktas žadėjo būti, ir pasirodė, ne del militarinių, o del kitokių — materialinių dalykų. Ir tikrai, esmėje jis buvo ekonominis, o Marsas nuo šiol pasiduoda Mamono komandai. Ir šis ekonominis karas palieka, ir bus toks toliau“.

Bet del ko kariaujama? Tiksliai į šį klausimą neatsakoma, nežiūrint į tai, kad visai netrūksta „nei gerai besiorientuojančių politikų, nei puikių biznierių, nei giliai mokyto ekonomistų“. O priežastimi esanti paties dalyko esmė bei toksai charakteris, kad savo nepaprastais reiškiniais nuo 1919 m. pasaulį tiesiog stebina.

Pavyzdžiui autorius primena visiems žinomus reiškinius iš pinigų ir finansų srities. Pasaulinio karo gale visame pasaulyje teliko tik šešios nedidelės valstybės, kur pinigų vertė nebuvo nukritus nuo aukso pariteto. Bet už tat buvo penkios didelės valstybės, tame skaičiuje Prancūzija ir Italija, kur pinigų vertė labai svyravo; be to, aštuonios valstybės, tame skaičiuje Vokietija ir Rusija, kur pinigai visai savo vertės nustojo. Taip plačiai apimančio pinigų vertės sumažėjimo dar istorija nepažino.

Bet ne mažiau sencaningi ir sanacijos reiškiniai. Štai Vokietija, kurios markė 1923 m. lapkričio mėn. buvo nukritusi ligi 1 bilioninės dalies, po keletos savaičių jau turėjo visai tvirtą aukso vertės valiutą. Reicho biudžetas, — kuris anksčiau buvo suvedamas tik naujų paskolų pagalba, nes numatytos pajamos, pinigų vertei krinant, sumažėdavo ligi dešimtosios reikalingų išlaidų dalies, — trims mėnesiams nepraėjus jau buvo suvestas su pertekliumi iš paprastu pajamų! Prieš finansinį bankrotą stovėjo ir Prancūzija 1926 m. prieš franko stabilizaciją — ir tie patys rezultatai pinigų vertę stabilizavus. Anglija tokių finansiškai valiutarinių sensacijų pasauliui neparodė — ji savo valiutą pagydė senu defliacijos metodu —, bet jos valstybinis ir savivaldybių biudžetas nuo 400 mil. svarų 1913—14 m. išaugo ligi 1200 mil. sv., t. y. trigubai padidėjo.

Nemažiau stebėtini reiškiniai ir bendrai ekonominiame gyvenime. Pirmiausia autorius kreipia dėmesį į Australiją, esančią labai geroje klimatinėse sąlygose. Šį kraštą gamta apdovanojo geriausiomis kviečių žemėmis ir puikiausiomis avių ir galvijų ganyklomis. Didžiausi anglies ir geležies sluoksniai dar tik pradėti

naudoti. Bendrai, — tai šalis, kur Apveizda davė žmogui nieko nesigailėdama. Ir šiame visame kontinente, didumo kaip Amerikos Jungtinės Valstybės, tegyvena tik pusseptinto milijono gyventojų. Žmonės gi taikūs ir darbštūs. Taip pat jiems netenka bijotis nė karo, nes prigimtinės sąlygos, kelio tolimas ir galingas laivynas saugoja šio žemės rojaus vartus nuo svetimos invazijos. Ir kapitalų čia gentkarčių gentkartės niekuomet nestokavo ir visuomet jie būdavo siūlomi mažiausiais procentais. Prie tokių sąlygų žmonės čia įsikūrė ir gyvena taip, kad net ir Mashall'o matematikos „kraštutinis“ žmogus gyvena ne ten, kur jis sulyg mokslu turėtų gyventi, t. y. gerbūvio pakraštyje prie skurdo ir vargo, o pertekliuje ir gerovės centre“ 7—8 pp.).

„Ir vis dėlto 1929 ir 1930 m. šį rojų koks nors žaltys užnuodijo“. Visi biudžetai — tiek valstybės, tiek savivaldybių — duoda deficitus. Verslamonių apvarta mažėja. Pinigų vertė ima mažėti ir mažėti, lyginant su aukso paritetu. Sydney'o ir Melbourne'o gatvėmis vaikščioja tūkstančiai nuleidusių galvas be darbo žmonių. Statistikai parodo, kad Australijoje, proporcingai, yra bedarbių daugiau, kaip Anglijoje. „Rojus staiga pavirto skaistrykla, ar dar kuo blogesniu“. (8 p.).

Toliau autorius, keliais bruožais nupiešęs Amerikos Jungtinių Valstybių nepaprastą po karo ekonominį kilimą ir 1929 m. rudenį staiga ištikusį krizį, kuris tebesitęsia, — pereina prie padėties Rusijoje, pradedant nuo 1917 m. revoliucijos ligi pastarųjų laikų, kur vienu principu paremta ekonominė politika staiga pakeičiama visai priešinga (socializacija, net pinigų panaikinimas), kad paskui vėl grįžtu atgal (Nep'as).

Visi šie Rusijos, Vokietijos, Austrijos, Anglijos, Prancūzijos, Amerikos ir kt. pavyzdžiai rodo, kad per keletą pokarinių metų tautų gyvenime būta „ekonominių konfūzų, pasaulio istorijoje visai negirdėtų“ (13 p.). Kurios gi šių nepaprastų ekonominio gyvenimo reiškinių priežastys?

Kad Amerikos pavyzdžiu galėtų taip plėstis spekuliatyvinio pobūdžio apyvarta ar Europos kraštų pavyzdžiu iš vieno kraštutimumo ekonominė bei finansų politikoj metimasis į kitą — reikalingas tam tikras psichologinis stovis bei savo rūšies optimizmas. Šių ypatybių, iš dalies, suteikęs karas, iš dalies — mūsų pusbroliai amerikiečiai.

„Karo metų sudarytas galvojimo būdas pasekė mus ir į civilinius reikalus. Sudarant militarinę konvenciją... yra būtinas reikalas visose aplinkybėse palaikyt vieningai gerą ūpą. Pa-

sitenkinimas buvo pareiga. Nepasisekimai turėjo būti slepiami, kad nepatektų visuomenės vartojimui. Ir taip, mes turėjome gero ūpo karo lauko mūšius—ir gero ūpo biuletenius... O kai karas baigėsi, tai šis azartinis optimizmas buvo perkeltas į ekonominio gyvenimo sritį, kur jis davė didžiausios svarbos praktikinio pobūdžio rezultatų“ (14—15 pp.).

Pirmasis po karo to optimistinio ūpo rezultatas, — tai, kad „žmonės, nežiūrint visų katastrofų, priėmė ir veikė sulyg dviem ekonominiais mytais ar pasakomis — apie mileniumą ir apie milijonus“. Tikėjimas pirmuoju mytu privedė prie to, kad, vos tik karui pasibaigus (1918 m. gale), valstybių vyrai bendrai išleistojo deklaracijoje pranašingai skelbė, jog „militarinės autokratijos garsai Europos kontinente nutilo amžinai“ ir kad ateina „auksinė tautos gadynė“ (15 p.).

Šis aukso laikų ateities mytas buvo stiprinamas kito myto ar pasakos apie milijonus. „Ekspertų komitetas, pirmininkaujant pasižymėjusiam Austrijos premjerui, visais balsais paskelbė, jog iš Vokietijos ateityj bus gauta 2.400 milijonai svarų... Šis mytas ar pasaka skatino prie nepaprastai ištaigingo gyvenimo. Ir tik pamažu visuomenei buvo atidaromos akys. Buvo nustatyta, kad ligi 1930 m. sausio mėn. iš Vokietijos bus galima gauti iš viso tik 1.700 mil. sv., mokamų metinėmis ratomis per 59 metus...“ (15—16 pp.).

Toliau autorius išrodinėja, kad šis iš karo laikų palikęs optimistinis ūpas buvo palaikomas dar kitos rūšies optimizmo, „importuoto iš Amerikos“, kur jis yra „ne individualinė protavimo ypatybė, o masinės gamybos produktas“ ir „rinkos apyvartos prekė“ (16 p.). Šiuo iš Amerikos importuotu optimizmu buvę pagrindžiami mėginimai atstatyti ūkį bei įmones „ant prieškarinės bazės“, taip pat juo buvę pateisinamos paskolos, aukšti procentai, kainos ir t. t.

Kitas pavyzdys, kaip mūsų ekonominės pažiūros buvo veikiamos iš Amerikos importuoto optimizmo, tai „Pasaulinė ūkio (ekonominė) konferencija, kuri buvo sušaukta Ženevoj Tautų Sąjungos globoj. Šioj konferencijoje dalyvavo ne mažiau, kaip penkiasdešimts tautų atstovų. Šie atstovai, savo keliu, buvo lydimi minios iš dviejų šimtų dvidešimts šešių ekspertų, — dangaus žvaigždelių debesynu (nebulae), kurių uždavinsys — apšviesti didžiąsias žvaigždes.

Konferencijos galutinis raportas visais balsais buvo priimtas 1927 m. gegužės mėn. Jį skelbdamas pasauliui konferencijos prezidentas pabrėžė, kad pasiektieji „realiniai ir permanentiniai re-

zultatai toli praneša tas viltis, kurios buvo turimos pradendant darbą“. Toliau prezidentas dar pridėjo, kad konferencija „pažymi naujos eros pradžia“... O raportas skelbė, kad „atėjo laikas padaryti galas muitų (tarifu) kėlimui ir pradėti eiti į priešingą pusę“. Delegatams tepaliko tik išsiskirstyti, kad „propaguot ir laiduot triumfą tų tiesų, kurios buvo formališkai proklamautos“. (18—19 p. p.).

Autorius sako, kad toji konferencija iš karto šiek tiek ir įspūdzio padarė. Laisvos prekybos šalininkai triumfavo, o protekcionistai Jerichono trūbų balsais pavojų skelbė. Tačiau visa tai buvo tik viltys, ne realybė. Nes Genevos delegatai, sugrįžę į savo šalis Jerichonus, mažai kuo kitu užsiėmė, išskiriant sienų (muitų) stiprinimą, skylių lopymą ir tiltų pakėlimą., 19 p.).

Ir taip visur. Pav., visi ir visur kalba apie nusiginklavimą. Bet „visos didžiosios valstybės, išskiriant varu nuginkluotąją Vokietiją, karo reikalams išleidžia daug daugiau negu prieš karą. Europos tautos kas metai išleidžia kariuomenei ir ginklams 520 mil. svarų. Visas pasaulis tam pačiam tikslui išleidžia 900 mil. svarų, iš kurių 60% tenka Europai, 20% Amerikos Jungt. Valstybėms ir 20% visiems kitiems pasaulio kraštams“.

Visi šie ir panašūs reiškiniai rodo, kad dabartiniu metu pasaulis įžengė į naują ekonominio karo fazę, kur kariaujama dviem frontais. Viename fronte vis dar kariauja senieji priešininkai — darbas ir kapialtas. Ši kova dar gana aiški. Bet ji eina silpnyn. Nes **darbas kapitalą nugali**. Tačiau kovų susilpnėjimas viename fronte pakeičiamas platesnio tarptautinio masto ir svarbesnėmis kovomis kitame fronte. Čia kovoja **darbas prieš darbą** (22 p.).

Toliau autorius duoda šių kovų vaizdus ir parodo priežastis. Ideologiškai ekonominį karą pamatavo ir morališkai pateisino Marksas, iškeldamas aikštėn turtų paskirstymo nelygybę ir pastatydamas idealu, kaip Rousseau politikoj, paskirstymo lygybę. (25—26 p. p.). Kad ta nelygybė pareina nuo ekonominės santvarkos, paremtos egoistiniais individų interesais, savaime suprantamas dalykas. Adam Smith mėgino įrodyti, kad tas individualinis egoizmas visuomenei nepavoingas, nes jis reguliuojamas, — kaip ir kokios „nematomos rankos“ — laisvosios konkurencijos. Autorius pripažįsta, kad ta „nematoma ranka“ sėkmingai reiškesi Anglijos viešajame gyvenime ir politikos srity. Pav., „Rožių karai išnaikino Baronus, kurie pasidarė nepakenčiami, ir iškėlė Tudorus. Henriko VIII vedybinės pažiūros, berods, buvo pralenkusios jo amžių. Bet jei jis jų būtų nesilaikęs, ar jis būtų nenutraukęs ry-

šius su Roma, ir ar mes (anglai) būtume įsteigę savo anglikonišką bažnyčią?“ Arba „Karalienė Marija iš Tudorų savo ispaniškais palinkimais sužadino patriotinę reakciją, kurią karalienė Elžbieta taip puikiai panaudojo prieš Armadą. Stiuartų politika pasiuntė tėvus piligrimus atrasti Ameriką... Cromwelle ir Vilius iš Orange laidavo mūsų laisves parlamente ir mūsų nepriklausomybę nuo Liudviko XIV“.

„Pagaliau — mūsų valstybės vyrai vadovavo industrialinę revoliuciją, kuri mus padarė turtingais, ir išdrįso eit prieš Napoleoną, carą Nikalojų ir kaizerį tuose laimingai pasibaigusiuose karuose, kurie grąžino mums apaštališką ubagystę“ (42 p.).

Autorius, perėjęs prie Anglijos ekonominio gyvenimo istorijos, visa tvarkančios bei išlyginančios „nematomos rankos“ neranda. **Žemės ūkio** srity per 14 šimtmečių buvo varoma viena kitai priešinga politika, kurios galutiniai rezultatai pasireiškė smulkiojo savarankiškų valstiečių žemės ūkio išnykime. Mėginimas atstatyti smulkiųjų valstiečių ūkį 1892 ar 1894 m. ir 1908 ir 1919 m. įstatymais nuėjo niekais. Nes jais pasinaudojo tik 30.000 žemės ūkio darbininkų, „kurie yra per daug neturtingi, kad gyventi galėtų, ir nepakankamai vargingi, kad galėtų numirti“ (53 p.). **Pramonėje** per ištisus šimtmečius prie revoliucijos, kurios pasėkoje buvo sunaikinta namų pramonė, gamybos priemonės paliko beasmeninio kapitalo rankose. Tuo pačiu darbas ir kapitalas pasidarė ilgam laikui kovojančiais priešais.

Taigi, aštuonioliktojo šimtmečio industrialinės gamybos revoliucijoje, atvedusioje į kapitalizmą, reikia ieškoti ir ekonominio karo pradžios, kadangi kapitalizmą sekė ekonominės galios ir turty koncentracija. Bet prie ko šis karas veda? Kokie to karo rezultatai?

Čia autorius vėl ima jam artimiausius pavyzdžius iš Anglijos. Prieš karą Anglijoje dėl darbo ir kapitalo konfliktų (streikų, lokautų) kas metai, vidutiniškai, būdavo nustoama 8 milijonų darbo dienų. Metinių darbo nutraukimų ar sulaikymų 1902—9 m. periode būdavo vidutiniškai 456, o 1910—13 m. — 947. Ginčų tarp darbininkų ir kapitalistų dėl darbo sąlygų 1907—13 m. buvo 5082, o 1919—25 m. 6239. Didžiajame darbo ir kapitalo konflikte 1926 m. buvo nustota 163 mil. darbo dienų, t. y. daugiau kaip per ištisus 20 metų prieš karą! (107—8 p. p.).

Nežiūrint į šiuos statistikos duomenis, kurie, tarytum, rodo tarp darbo ir kapitalo aštrėjimą, karo autoriui tas karas neatrodo nei baisus, nei per daug pavojingas. Dar daugiau: autorius

mano, kad, maždaug nuo 1870 m., — darbo ir kapitalo kare pradėjo reikštis keturios naujos galingos jėgos, kurios pamažu, bet nuolatos, veda šį karą prie galutinio susipratimo ir taikos. Tos **keturios jėgos** esančios: 1) ekonomikos mokslo teorija, 2) mokesčiai, 3) socialinė globa ir 4) profesinės darbininkų sąjungos (organizuotas darbas) (108—9 pp.).

1. **Ekonomikos mokslo teorija.** 1871 pasirodė Jevons su savo „Politinės ekonomijos teorija“ ir išėjo iš spaudos J. St. Mill „Politinės ekonomijos principų“ septintoji **pataisyta** laida. Jevons savo „naudingumo teorijos“ matematiniais samprotavimais nustatė, kad „naudingumas (laipsnis) kitėja sulig gėrybės ar prekės kiekiu, ir kiekiui didėjant naudingumas mažėja.“. John Stuart Mill savo veikalą septintojoje pataisytoje laidoje galutinai palinksta į kolektyvizmą. Mums rūpimu klausimu lemiančios reikšmės turi antroji knyga („Distribucija“), kur išrodinėjama, kad gėrybių bei turtų pasiskirstymo nelygumas pareina ne nuo žmonių dorybių ar jų gabumų, bet nuo kilmės bei paveldėjimo teisės nuostatų.

Šias ekonomikos mokslo teorijas taikant praktikos gyvenimui gaunama labai rimtų rezultatų. Turtas yra gėrybė. Jei jo vertė mažėja sulig dydžio laipsniu, kaip Jevons mokina, kelias jau prastai įsikišti valstybei, kad iš turtingųjų sandėlių pertekliai patektų neturtingųjų reikalams. Ypač toks žygis pateisinamas priėmus dėmesin J. St. Mill'io išrodinėjimus, kad turtų nelygybė pareina ne nuo gabumų, o nuo kilmės bei teisės paveldėti. Ir čia prašyte prašosi progresyviniai paveldėjamo turto bei pajamų mokesniai ir t. t. Anglijoje tuo laiku Gladstono mokesčių politika ėjo dar priešinga kryptimi (tiesioginiai mokesčiai buvo mažinami), bet vėliau mokesčių politikos praktika buvo pakeista ir atliko Jevns'o ir J. St. Mill'io teorijas. Tuo būdu 1894 m. William Harcourt, 1909 m. Lloyd George ir 1930 m. Snowden jau anksčiau buvo numatyti mokslo teorijos. O Adam Smith ir Ricardo „nematomoji ranka“, Jevons hipotezę pritaikius, pasirodė mokesčių įstatymų pavidale, visai „matoma ranka“, kuri „kas pusmetis siekia kiekvieno turtingo žmogaus kišenę“ (109—112 p. p.).

2. **Mokesčiai.** Mokesčiai buvo imami ir anksčiau. Bet nuo 1870 m. jie turi tendencijos ypatingai didėti. Dėl ko? Dėl to, kad po 1870 m. valstybės nuolatos ruošėsi karui. Jau 1876 m. lordas Derby konstatavo, kad „nuo pasaulio pradžios niekuomet nebuvo tiek žmonių mokoma bei lavinama karui“. Juo toliau, juo ruošimasis ėjo plačiau. O tam reikalingi pinigai. Anglijoje valstybės išlaidos nuo 70 mil. svarų 1870 m. pakilo ligi 200 mil. sv. **1913 m.,**

o pokariniais metais siekė 800 mil. sv. Karų įtaka išlaidoms aiški.

Šioms, nepaprastai padidėjusioms, išlaidoms padengti pajamos gaunamos iš naujų mokesčių, pagrindžiamų taip pat naujomis mokesčių teorijomis. Pagalbon atėjo ta pati kraštutinio naudingumo teorija. Jei privatinio asmens pajamų naudingumas mažėja sulig jų didėjimu, tai, nuosekliai tą hipotezę sekant, jų mokesčių mokamoji galia (taxability) tuo pačiu laiku didėja. Ir valstybė savo mokesčių politiką šiuo principu veda. Pav., Anglijoje nuo 1 sv. pajamų buvo imama mokesčiai: 1874-5 m. — 2 pensai, 1903-4 m.—11 p., 1913-4 m.—1 šil. 2 p. ir 1923-4 ir 1930-31 m.—4 š. 6 p. Be to, įvesta visa eilė naujų ar pridedamų mokesčių. (112—115 pp.).

Ką daro moderniškų kraštutinio naudingumo principu nuosekliai išplėsti mokesčiai, autorius parodo konkretiškais pavyzdžiais. 1903-4 metais asmuo, kuris iš savo turto turėjo pajamų 10.000 sv. per metus, mokesčių mokėjo 458 sv. (arba 4,58%), o 1913-4 m.—jau 758 sv. (7,58%). Bet 1930-31 m. tiek pat turto ir pajamų turįs asmuo vien pajamų mokesčio turi sumokėti 3513 sv. (35,13%), be to, turto draudimo mokesčių 2.322 sv. (prie sąlygų, kad yra vedęs ir turi tris vaikus)—iš viso 5.835 sv. (arba 58,35%). Turintiems turto ir pajamų daugiau, mokesčiai yra taip nustatyti, kad, pav., jei kas gautų iš turto pajamų 50.000 sv., tai turto ir pajamų mokesčiais turėtų sumokėti 50.987 sv., t. y. beveik 1.000 sv. turėtų pridėti iš pagrindinio kapitalo. Įdomu, kad 1913-14 m. nuo tokio pat didumo turto ir iš jo pajamų buvo mokama tik 9.258 sv. (115 — 117 p.p.).

Toliau (117—125 p.p.) autorius paduoda visą eilę ištraukų iš įvairių parlamento komisijų raportų ir šiaip šaltinių, kur gyvenimo pavyzdžiais parodyta, jog dabartinė mokesčių sistema kažkada atima norą ne tik dėti pastangų didesnėms pajamoms gauti, bet ir apskritai stambesnes investicijas daryti ir ypač į vienas rankas daugiau kapitalų koncentruoti. Čia autorius daro išvadą, kad „darbas kapitalą jau nugalėjo per mokesčius“ (126 p.).

3. **Socialinė globa.** Kaip militariniam karui tarnauja Raundonasis Kryžius, taip ekonominiam karui tarnauja socialinė globa. Šios globos pradžia siekia tų laikų, kai įstatymo keliu buvo nustatomos kaikurios darbo sąlygos normos fabrikuose ir k. Moderniškoji socialinė globa apima visas gyvenimo sritis, pradedant pašalpomis nelaiminguose atsitikimuose, baigiant draudimu nuo nedarbo, senatvės pensijomis ir t. t. Prof. Bowley apskaičiavimu prieškariniams laikams, 1880 m. Anglijos darbininkų darbo mokesnio pajamos sudarė 465 mil. sv., o 1913 m. — 770 mil. sv.; išlaidos

socialinės globos reikalams per tą patį laiką pakilo nuo 16 ligi 80 mil. sv. Lyginant su darbo mokesniu, socialinė globa davė priedo 3,4% 1880 m. ir 10,4% 1913 m. Pokariniais metais tas priedas sudaro apie 15%. (126—128 p.p.).

4. Organizuotas darbas arba darbininkų profesinės sąjungos.

Darbas ekonominiame kare yra kariaujanti šalis. Jei, vis dėlto, ir darbas, ypač organizuotas, priklauso tos ketvertos jėgų, ekonominį karą švelninančių, tai tik dėlto, kad ekonominis karas nėra, kaip militarinis, — abi šalis naikinantis. Ekonominis karas vedamas abiejų šalių gerovei. Šio karo šalys — darbininkai ir darbdaviai — „yra ne tik priešininkai, bet ir draugai — piliečiai“ (130 p.). Nenuostabu, kad besiginčijančios šalys dažnai prieina išvada, jog kilęs konfliktas abiem pusėm naudingiau spręsti ne kovos, o kompromisinės sutarties keliu. Ir čia kaip tik daug pagelbsti profesinės darbininkų sąjungos.

Šioj vietoj autorius padaro trumpą, bet visais atžvilgiais įdomią Anglijos darbininkų profesinio judėjimo apžvalgą bei analizę. Anglijos darbininkų profesinės sąjungos, kaip žinoma, iš senų laikų pasižymėjo savo apolitiškumu, kuris daugelio laikomas labai teisingu reiškiniu. Bet sekdami to judėjimo istoriją mes randame, kad kaip tik tobuliausio apolitiškumo laikais (1850-90 m. periodo) Anglijos darbininkų sąjungos insenizavo mažiausia tikslingus darbo ir kapitalo konfliktus, vartojo žiauriausias ekonominės kovos priemones, pačioj kovoj pasižymėjo „didele taktika ir maža strategija ir turėjo daug laimėjimų be pergalės“ (135-6 p.). Sidney ir Beatrice Webb'ai šį periodą Anglijos darbininkų judėjime charakterizuoja periodu, kuriame nebuvo „jokio aiškaus ar pastovaus nusistatymo (idėjos) darbininkų klasės bendrųjų interesų atžvilgiu“, bet už tat buvo daug „kraštutinio ir komplikauto sekcionalizmo“ ir daugiausia „bespalviškumo“ ir „nenuoseklus oportunizmo“.

Padėtis pradeda keistis tik apie 1890 m., kai darbininkų vadai patys priėmė ir į minias paleido naują formulę, sulig kuria „visas gamybos, paskirstymo ir mainų priemonės“ privalo turėti ir tvarkyti pati valstybė. „Iš individualizmo tamsybių darbas išėjo į šviečiančią kolektyvizmo aušrą“ (136 p.). Darbininkų judėjimui buvo duota aiškiai aprėžta politinė kryptis ir pastatytas idealas, kuris veikė teigiamai ir švelninančiai pačią darbo ir kapitalo kovą. Kuriuo būdu? i

Išeinant iš individualizmo ideologijos, visi konfliktai darbo ir kapitalo tėra konfliktais tik tarp atskirų darbininkų ar jų grupių

su atskirais darbdaviais dėl to momento interesu. Priešininkais čia yra asmenys. O jei taip, tai kovos karštyje visa ko kaltininku taip pat laiko tam tikrą asmenį — šiuo atveju atskirą darbdavį ar kapitalistą. Iš tokio įsitikinimo bei nusistatymo pereiti į asmeninį kerštą yra lengviausias dalykas. Toks nusistatymas visai nėra galimas išeinant iš socializmo ideologijos, sulig kuria darbdavys arba kapitalistas tēra kapitalistinės santvarkos padarinys ir jos reprezentantas. Taigi ir kilęs nepasitenkinimas vienoj ar kitoj įmonėj, streikas dėl darbo sąlygų, atlyginimo ar kt. pasidaro ne prieš darbdavio asmenį nukreiptu žygiu, o darbo bendrosios kovos (streikai ir kt.) tik priemone prieš beasmeninį kapitalą. Tuo pačiu atkrinta, ar bent susilpnėja, svarbiausias aktyvus ekscesams ar smurtui prieš darbdavį ar jo turimas gamybos priemonės. Juo labiau, kad tos gamybos priemonės turės vis tiek vėliau tekti visuomenei arba valstybei.

Taigi socializmo ideologijos įtakon patekę darbininkai ir jų profesinės sąjungos į streiką ar kt. žiūri ne kaip į sau tikslą (gauti vien geresnes darbo sąlygas ar p.), o tik kaip į vieną iš priemonių kovai dėl galutinio idealo — socializmo. Iš čia seka reikalas veikti planingai, organizuotai, o taip pat žiūrėti, kad būtų puolama ne asmenys, o sistema, — ir kad gamyba nenukentėtų.

Ligi karo tačiau „visų gamybos paskirstymo ir maino priemonių“ apropiacija (ir socializacija) buvo tiktai teoretinis idealo nusakymas. Bet štai kilo karas. Valstybė vis daugiau ir daugiau kišasi į gamybą ir paskirstymą, o visoj eilėj sričių ir pati tų funkcijų ėmėsi. Galų gale prieita prie to, kad gamyba ir paskirstymas eina nurodymais bei normomis, valstybinio organo (Anglijoj vad. Committee on Production) nustatytomis. Ir konfliktai dėl darbo sąlygų dabar jau kildavo „ne tarp darbininkų ir darbdavių, bet tarp darbininkų ir darbdavių darbdavio, t. y. vyriausybės“ (148 p.). O vyriausybės, organuose, kaip žinoma, karo metais dalyvavo ir darbininkų atstovai (socialistai). Pokariniiais metais jų dalyvavimas įvairiuose valdžios organuose ar net ir pačioje vyriausybėje dar padidėjo. Taigi praktikoje turėjo progos patirti, ką reiškia „gamybos, paskirstymo ir maino priemonių“ visuomeninis (valstybinis) tvarkymas. Autorius mano, kad ypač šis patyrimas nulėmė Anglijos Darbo Partijos 1929 m. manifesto turinį ir pačius reikalavimus ekonominės politikos srityje. Nes tame manifeste iš dvidešimties reikalavimų tik vienas tēra socializmu nužadytas (8-asis, kur reikalaujama reorganizuoti anglies pramonę „visuomenės nuosavybės bei kontrolės pagrindais“). Visi kiti

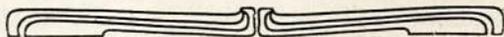
reikalavimai galėtų būti išstatyti bet kurios kitos grupės, su socializmu nieko bendra neturinčios (pav.: 1) nustatymas mokslo amžiaus, 2) pensijos, 3) nauji namai, 4) elektrifikacija, 5) nauji kečiai, 6) miškų auginimas, 7) žemės ūkio kėlimas ir t. t.). Net ir minėtas vienintelis specifiskai socialistinis reikalavimas (suvalstybinti anglies kasyklas) pačios Darbo Partijos ekonominės politikos praktikoje nevykdomas, o 1930 m. metų anglies kasyklų įstatymu kasyklų savininkų asociacija pripažįstama kapitalo organu, o angliakasių federacija — darbo organu.

Visa eilė kitų citatų iš Anglijos Darbo Partijos oficialinių raštų ir kitais duomenimis autorius išrodo, kad ne tik kova tarp darbo ir kapitalo švelnėja, bet ir darbininkų reikalavimai gyvendinti socializmą retėja ir silpnėja. Priežasčių čia esama, be anksčiau minėtų karo laikų patirimų, dar ir kitokių. Visų pirma, darbininkų atlyginimas ne tik pinigais, bet ir realinis, yra padidėjęs. Taip pat didesni ir socialinės globos priedai. O geriau aprūpinti bei sotesni žmonės savo reikalavimuose visuomet yra mažiau radikaliski. Taip pat žymiai padidėjo ir darbininkų taupmenos. Šių taupmenų dalis stovi bankuose depozitais, bet nemaža yra ir investuotų įvairiuose valstybės popieriuose — paskolų lakštuose, kooperatyvų pajuose, o taip pat ir akcijose. Tuo pačiu daugelis darbininkų yra šiandien jau ir kapitalistais — smulkiais, bet vis dėlto kapitalistais, kuriuos socializacija, jei būtų gyvendinama, liestų taip pat, kaip ir stambiuosius kapitalistus. Ši aplinkybė taip pat prisideda prie darbo ir kapitalo santykių sušvelninimo. Juo labiau, kad 1929 m. iškilus pasauliniam ekonominiam kriziui ir nukritus produktų bei dirbinių kainoms, kiekvienam pirštu prikišamai buvo matyti, jog darbininkų gaunamas atlyginimas, išsiderėtas arba sutartimis nustatytas pokariniais aukštos konjunktūros metais, paliko didelęjį disproporcijų su produktų kainomis ir tuo pačiu prisidėjo prie ekonominio krizio aštrumo. Nes jeigu kapitalas yra apdėtas labai dideliais mokesčiais ir turi mokėti aukštas algas, o dirbinių kainos nukrito dėl užsienių konkurencijos, tai gamyba pasidaro neįmanoma, ir palieka viena iš dviejų: arba sustabdyti gamybą ir darbininkus atleisti — arba sumažinti darbo ir kt. mokėjimus (nes muštai gali pagelbėti tik vietos rinkai ir be reikšmės toms ūkio šakoms, kurios gamina eksportui). O vienu ir antru atveju nukentėtų darbininkų reikalai.

Šioj vietoj jau darbas patenka į padėtį, „kad tolimesnė kova prieš kapitalą gali pasidaryti jam pačiam nenaudinga, o tam tikrais atvejais ir pavojinga. Nes dėlko, pav., daugelis Anglijos fab-

rikų dirbinių šiandien nebegali išlaikyti konkurencijos tarptautinėj rinkoj su Vokietijos, Prancūzijos ar kt. dirbiniais? Priežasčių yra įvairių, bet viena iš svarbiausių — Anglijos pramonės aukštesni mokesčiai ir didesnės atlyginimo normos. Dėl ko ekonominis krizis skaudžiausia jaučiamas Amerikos Jungt. Valstybėse, kur pramonė gausiai racionalizuota? Dėl to, kad juo didesnės tenai, lyginant su Vakarų Europa, darbo atlyginimo normos (Amerikos darbininkas gauna tenai 2 ir 3 kartus daugiau kaip Europoj). Bet dar žemesnės atlyginimo normos yra Japonijoje, Indijoje, Kynuose ir kt., kur Europos dirbiniai ligi šiol buvo plačiai vartojami ir kur, atsiradus laisvų kapitalų, išsimoka savosios pramonės gamybą plėsti. Tas pats tinka Rusijai su privaloma darbo sistema ir kaikuriems Rytų Europos kraštams. O šių visų kraštų gyventojai ir patys darbininkai yra suinteresuoti savosios pramonės plėtimu ne tik dėl to, kad čia vietoje galėtų darbo ir gyvenimo šaltinių daugiau turėti, bet ir dėlto, kad dėl Vakarų Europos ir Amerikos gaminių brangumo jau išsimoka pas save namie gaminti. Be to, šie kraštai turi didelį gyventojų perteklių, kurio tačiau neišleidžia emigrantais nei Amerika, nei kiti kraštai dėl to, kad patys turi pakankamai brangiai apmokamų darbininkų, kuriems greisia emigrantų konkurencijos pavojus.

Autorius tolimesnėse savo knygos dalyse piešia šias visas aplinkybes ir ištraukomis iš įvairių šaltinių bei gyvenimo pavyzdžiais parodo, kad šiandien ekonominio karo visas svarumas iš fronto „**darbas prieš kapitalą**“ persikėlė į frontą — „**darbas prieš darbą**“ (autorius paduoda visą eilę darbininkų organizacijų reikalavimų suvaržyt iš kitų kraštų darbininkų imigraciją, neišleisti kitų kraštų gaminių ir t. t.). Be to, vis dažniau ir dažniau atsitinka, kad savo ekonominės politikos reikalavimuose **vienos šalies darbas ir kapitalas eina ranka rankon prieš kitos šalies darbą ir kapitalą**. Autorius mano, kad šiuo frontu ekonominis karas artimoj ateityj dar paaštrės — ir jis eis tol, kol bus prieita pasaulio ekonominės koordinacijos.

P. Višinskis.

Š. m. balandžio mėn. 25 d. suėjo 25 metai nuo P. Višinskio mirties. Tas liūdnas sukaktuves Kaune plačiau paminėjo Studentų „Varpo“ Draugija, gegužės mėn. 10 d. Surengusi paminėjimą, kuriame buvo paskaityta paskaitos ir atsiminimai apie P. Višinskį.

Ta proga ir šiame „Varpo“ Nr. dedama keli straipsniai apie neužmirštamąjį P. Višinskį.

Dr. K. Grinius.

Truputis atsiminimų apie Povilą Višinskį.

(1902—1906 mt.).

Man, kaip arčiau stovinčiam prie „Varpo“ ir „Ūkininko“, jau prieš 1902 metus teko pastebėti, kad tiems laikraščiams pribūva naujų jėgų. Ir iš straipsnių stiliaus, ir iš minčių, nors įvairiais pseudonimais pasirašytų, buvo galima matyti, kad atsirado naujas gabus publicistas. Bene iš dr. St. Matulaičio, dabar turbūt Minsko universiteto profesorius, o tuomet 1902 metais sugrįžusio po 4 metų ištrėmimo iš Rusijos į Pilviškius, sužinojau, kad atkreipę mano akis rašiniai yra studento P. Višinskio.

1902 metais per varpininkų suvažiavimą Dabikinės dvare teko pasipažinti ir su pačiu P. Višinskiu.

Suvažiavime buvo apie 40 dalyvių, kurių tarpe atsimenu — F. Bortkevičienę, A. Bulotą, J. Biliūną, J. Šaulį, P. Avizonį, dr. St. Matulaitį, P. Višinskį, V. Palukaitį.

Susirinkimo pirmininku buvo išrinktas P. Višinskis, o sekretorium A. Bulota. Mat, P. Višinskis buvo tada jau žymus varpininkų veikėjas ir to suvažiavimo organizatorius. Dėl to ir buvo išrinktas pirmininku.

Susirinkimas buvo padaręs svarbų nutarimą — sustatyt Lietuvos Demokratų Partijos, t. y. varpininkų programos projektą. Tas darbas buvo pavestas komisijai iš P. Višinskio, J. Vileišio, J. Šaulio, dr. K. Griniaus ir bene dr. St. Matulaičio.

Dėl tos programos teko man Vilniuje kartu su P. Višinskiu bent 1 kartą posėdžiauti.

Programos skeletą sustatė J. Vileišis; jis buvo priimtas su pataisomis ir atspausdintas 1902 mt. „Varpo“ 12 Nr.

Toliau 1903 ir 1904 metais su P. Višinskiu matydavusi Šiaulių gegužynėse, kur varpininkai, taip tariant policijos prižiūrimi, kur nors atskirame kambary pasislėpę padarydavo ir savo metinius susirinkimus.

P. Višinskis būdavo ir tų gegužinių ir varpininkų suvažiavimų organizatorius. Jam tekdavo dalyvaut ir gegužinių pramogų organizavime ir pačiame susirinkime. Tik stebėtis reikėjo, kaip jis visa tai suspėdavo padaryti.

1905 mt. pasimatydavau su P. Višinskiu Vilniuje įvairiuose susirinkimuose, o ypač varpininkų pasitarimuose „Lietuvos Ūkininko“ leidimo, užsieninių laikraščių likvidavimo ir įvairių atsišaukimų, brošiūrų leidimo reikalu. Darbas tuomet virte virė ir P. Višinskiui teko dirbti keliais frontais (Vilniaus Žinios, L. Demokratų darbai, Vilniaus lietuvių reikalai).

P. Višinskis buvo pakviestas kartu su J. Jablonskiu dirbti „Vilniaus Žiniuose“, bet neilgam; prasidėjo intrigos, to dienraščio dešinėjimas, ir P. Višinskiui teko iš „Vilniaus Žinių“ bendradarbių pasitraukti.

Kartu su kitais asmenimis P. Višinskis suorganizuoja knygų leidimo bendrovę „Šviesa“.

Atsimenu, kad pirmuoju tos bendrovės leidiniu, buvo mano kompiliacija „Šveicarija ir jos kalnai“, perspaudinta rodos, iš „Lietuvių Ūkininkų Kalendoriaus“.

Apsigyvenęs Vilniuj Šnipiškiuose, P. Višinskis, jaunos savo žmonos padedamas, vedė „Šviesos“ bendrovės reikalus: redagavimas, korektūra, su spaustuvininkais susitarimai, atskaitomybė, leidinių pardavinėjimas, jų ekspedicija — vis tai buvo ant P. Višinskio ir jo žmonos pečių uždėta.

Be to, jis suredagavo pirmutinį „Lietuvos Ūkininko“ numerį.

Jei dar pridėsime Višinskio veikimą Didžiajame Vilniaus Seime, ir jį parengiant, tai numansime, kokiose sunkiose aplinkybėse Višinskiui teko dirbti tais garsiaisiais metais ir kaip daug to darbo buvo. Pamenu, kad po 17/30 spalio mėn. 1905 mt. caro manifesto paskelbimo, 3 lietuvių delegatai buvo pakviesti dalyvauti Rusijos žemietijų ir miestų darbuotojų suvažiavime (Sjezd Zemskich i Gorodskich Diejatelej) Maskvoj kun. Dolgorukovų ir Morozovienės rūmuose. Kadangi lietuviai neturėjo jokių valdžios nedraudžiamų organizacijų, tai demokratų partijos komitetas patsai paskyrė delegatais nuo Vilniaus gub. lietuvių P. Višinskį, nuo Kauno gub. inž. V. Bielskį ir nuo Suvalkų gub. dr. K. Grinių.

Tas suvažiavimas buvo Rusijos konstitucinių demokratų arba kadetų vadovaujamas. Išvažiavome visi 3 ir visą kelią vis laukėme naujo gelžkelių streiko ir kur nors kelionėi ilgesnio sustojimo.

Atvažiavome laimingai. Suvažiavimas buvo triukšmingas. Viena susirinkusių dalis buvo už carą ir siūlė nusiųst jam pavaldinių jausmų pareiškimą ir padėką už duotą manifestą, kita buvo prieš caro absoliutizmą. Viešpatavo paskiau pramintų kadetų srovė (Miliukovas, Petrunkevičiai, kun. Dolgorukovai, Rodičevas, Kokoskinas, lenkas Lednickis).

Lenkai kiek galėdami stengėsi mus prisijungti, bet mes atskirai laikėmės ir jiems nepasidavėme. Višinskis davė interviu „Novoje Vremia“ dienraščio korespondentui Pilenkai ir pasisakė jam už Lietuvos autonomiją. Be to, ir suvažiavimo visumoje Višinskis ta pačia prasme kalbėjo, kad Lietuva esamu caro režimu nepatenkinta ir

laukia politiškos autonomijos *). Nuošaliai tuo pačiu klausimu jisai kalbėjo, rodos, su kunigaikščiu Povilu Dolgorukovu. Bet šis Lietuvai teisės į autonomiją nepripažino, nes, girdi, gyventojai dar nepribrendę prie to.

Šiek tiek plačiau Rusijos visuomenei pasigarsinę, bet bendrai įmant nedaug ką iš to suvažiavimo pešę, grįžome atgal. Dr. J. Basanavičius mums sugrįžus negalėjo dovanoti, kodėl nieko nelaimėjome. Paskiau jisai buvo bene Suomijoje kadetų partijos suvažiavime ir taip pat negavo iš jų Lietuvai teisės į autonomiją pripažinimo. Manopaklaustas, kodėl ir jam nepavyko ką-nors pelnyti iš kadetų, Bs. pasakė, jog mūsų jau dalykas buvęs Maskvoj pagadintas. — *Tarde venientibus ossa* — pasakė įtūžęs mūsų veteranas, t. y. vėlai atėjusiems lieka tik kaulai. Jam, girdi, Miliukovas pasakęs, kad Maskvos suvažiavime Lietuvos reikalus gynęs kažkos jaunikaitis (molodoj čeloviek) ir kadetų neįtikinęs, jog Lietuva yra autonomijai priaugusi. Tiesą pasakius, čia dr. J. Bs. klydo, nes kadetų partija net didžiojo karo metu Lietuvos nepriklausomybės išvakarės autonomijos teisės Lietuvai nepripažindavo ir dėl to, rodos, mūsų kitas veteranas adv. Leonas pasišalino iš kadetų partijos. Taigi bereikalo dr. J. Bs. pykiant Viršinskio už nevykusį 1905 mt. žemiečių ir miestiečių darbuotojų suvažiavime darbą.

1905 mt. pabaigoj Suvalkų karo general-gubernatoriaus įsakymu aš keliems mėnesiams persikėliau iš Marijampolės į Vilnių ir su Višinskiais teko dažniau susidurti.

Višinskio sveikata ėjo menkyn. Plaučių džiova varė savo darbą tolyn. Bet Višinskis dirbo ir dirbo.

Neturėdamas ką veikt, aš apsigyvenęs p. Filomenos Grincevičiūtės namuose (Antakalny) rašinėjau straipsnius „L. Ūkininke“ ir atskiras brošiūreles. Tada parašiau „Teisingas žemės valdymas Lietuvoje“, „Kaip valdosi Amerikiečiai“, „Pasaka apie carą Mikitą“ (ši pastaroji knygutė yra versta iš rusų kalbos per pus su p. A. Smetona). Be to, man pavesta buvo suredaguoti 1905 mt. „Varpo“ 11—12 Nr. Per mano rankas perėjo ir 1906 mt. „Lietuvos Demokratų Partijos Programa“, kurią sustatėme tryse — Višinskis, J. Vileišis ir aš. Redakcija mano, bet daug pataisų yra įdėjęs P. Višinskis.

Gelbėtis nuo džiovos P. Višinskis pagalios sutiko važiuoti į Meraną. Pakeliui sustojo jisai Tilžėje, kur aprūpino „Šviesos“ bendrovės reikalus ir kartu prižiūrėjo „Varpo“ 11—12 Nr., programą,

*) Jo kalbos turinys buvo atpasakotas tų dienų Rusijos dienraščiuose kaip „Russkoje Slovo“ ir kt.

Teisingo Žemės Valdymo Lietuvoje ir Pasakos apie carą Mikitą spaudinimo.

Toliau Višinskio likimas yra žinomas — neprivažiavęs Merano pasimirė Berlyne. Iš ten jo kūnas buvo parvežtas į Vilnių ir palaidotas Rasų kapinyne.

Jo laidotuvėse man neteko dalyvauti, buvau jau iškeliavęs Marijampolėn.

Be tų Višinskio rašinių, kurie yra atspaudinti laikraščiuose, yra užsilikęs didelis jo veikalas rankraštyje rusų kalba vardu „Antropologiška Charakteristika Žemaičių“, kur Višinskis duoda 106 žemaičių antropologiškus išmatavimus su to dalyko literatūra. Plačiame įvade yra aprašyta žemaičių istorija, geografija, gyvuliai, augalai, gyventojų apsitaisymai, papročiai. Tai buvo studento konkursinis darbas aukso medaliui gauti. Mat, Rusijos universitetuose kasmet kiekvienam fakultetų ir jų skyrių kursui profesoriai duodavo temų rašto darbams. Už geriausius darbus studentai gaudavo medalius.

Višinskis už tą darbą medalio negavo.

Konkursinių darbų taisyklėmis einant Višinskiui reikėjo savo pavardę ir vardą paslėpt uždarame voke, kurio viršų tik obalsis turėjo būti padėtas. Toksai-pat obalsis turėjo būt įrašytas ir konkursinio veikalo pradžioj. Nors rašinys buvo pristatytas rusų universiteto gamtos skyriui, bet Višinskis obalsį padėjo žemaitišką, būtent — „Ju daugiau turi, ju daugiau nori“. Tai rodo didelį Višinskio patriotišką nusistatymą.

Šitas Višinskio veikalas parašytas 1897 metais ir dabar tur būt nėra nustojęs mūsų antropologams ir etnografams savo vertės. Reikėtų jįsai ta pačia kalba, kaip autoriaus parašytas, atspaudinti.

Jisai yra p. Višinskienės rankose.

Kitą syk aš diletantiškai užsiiminėjau botanika ir man teko savo medžiaga prisidėt prie P. Matulionio „Žodyno“. Žinodamas Višinskį taip pat botanika užsiimant, aš prašiau suteikti botanikos nomenklatūros medžiagos. Višinskis atsiuntė man hektografuotą augalų vardų žodynelį, sustatytą būk Drąsutavičiaus Višinskiui padedant. Tasai darbelis yra bene Vilniaus Lietuvių Mokslo Draugijos žinioje.

Baigdamas savą atsiminimus apie tą žymų žemaitį, norėčiau išreikšti pageidavimą, kad ne vien jo mokslo, bet ir publicistikos darbai būtų surinkti ir atskiru spaudiniu išleisti.

Mūsų demokratiškosios minties ugdyime Višinskis yra palikęs žymų pėdsaką ir yra užsitarnavęs, kad jaunesnioji karta tokiu leidiniu jo atminimą pagerbtų ir vienu kartu arčiau jo darbus pažintų.

Tai gi jauniesiems varpininkams gal ir tektų neatidėliojant tuo darbu rūpintis.

P. Taugėla.

✓ Povilas Višinskis.

1893 metų vasarą, vadinas beveik prieš 40 metų, pas Gabrielę Petkevičaitę atkeliavo du vos tik baigę gimnaziją jaunuoliai. Jauni tat buvo vyrukai, 17 — 18 metų. Jie keliavo po Lietuvą lietuvių ieškodami. Keistai tatai skamba šiandien, bet anais laikais buvo tiesa. Lietuviai ieškojo lietuvių savajam krašte... Skaudi likimo ironija. Lietuviška liaudis dar miegojo, o bajorija buvo užmiršusi savo tautą. Bet jau budo tauta, o pirmiausiai budo jaunimas. Jaunimas ieškojo lietuvių, jaunimas jų rado. Vienas tų jaunuolių, atkeliavusių pas Gabrielę Petkevičaitę, buvo Povilas Višinskis. Jaunas, 18 metų vyrukas, jau dirbo tautos darbą: ieškojo tam darbui dirvos ir surado, o suradęs pamilo visa širdimi ir dirbo, dirbo, kol pridengė jį amžinai juodoji Lietuvos žemelė.

Povilas Višinskis gimė 1875 m. birželio mėn. 15 d. Ušnėnų km., Šiaulių apskr. Mokėsi Šiaulių gimnazijoje. Jau nuo ketvirtos gimnazijos klasės jam teko savarankiškai verstis, nes tėvai vertė jį stoti kunigų seminarijon, o jam nesutikus, atsisakė duoti lėšų mokslui eiti. Bet pasiryžėlis jaunuolis įstengė kovoti su gyvenimu ir savo jėgomis pabaigė gimnaziją. Baigęs gimnaziją, Višinskis įstojo į Petrapilio universiteto gamtos mokslų skyrių. Jau ir gimnazijoje Višinskiui rūpėjo lietuvių tautinis judėjimas. Dar gimnazistu būdamas, jis sužadino Žemaitėj, kuri buvo artima jo kaimynė, norą lietuviškai rašyti. Gabrielė Petkevičaitė „Lietuvos Ūkininko“ 1906 m. 20 Nr. straipsny „Povilo Višinskio atminimui“ rašo, kad atkeliavęs pas ją 1893 metų vasarą vos tik baigęs gimnaziją Višinskis nešėsi su savim apystorį sąsiuvinėlį ir sakęs jai:

„Viena mano pažįstama sodietė, nebejauna moteriškė, išvydusi lietuviškus raštus įsigeidė ir pati rašyti. Šit ir parašė! Nei ji pati, nei aš pats nenumanova, ar galėtų kam tokie raštai tikti, ypač, kad ta moteriškė visai nemokyta, vos-ne-vos plunksną pavaldo“. Buvo tai pirmasis geriausios mūsų beletristės Žemaitės rankraštėlis.

Būdamas Petrapily, P. Višinskis glaudžiai susiėjo su lietuvių studentų gyvenimu. Tuo metu Petrapily buvo nemažas skaičius lietuvių studentų. Jie turėjo savo draugiją. Toje draugijoje P. Višinskis uoliai dirba. Dažnai susirinkimuose jis skaitydavo Žemaitės ir Šatrijos Raganos rašinėlius. (Ją taip pat daugiausiai jis ragino rašinėti; ji buvo jo artima kaimynė. Mat, Pečkauskai buvo Užvenčio dvaro nuomininkai, o prie pat to dvaro buvo Višinskio gimtinė Ušnėnų kaimas, kuriame ir Žemaitė gyveno). Tuos pirmus ra-

šinėlius P. Višinskis ištaisydavo ir siųsdavo užsieny leidžiamam „Ūkininkui“.

Sunkios gyvenimo sąlygos, darbas ir rūpesčiai jau tais laikais pakirto P. Višinskio sveikatą. Čia dar prisidėjo drėgnas butas, materialinis skurdas. Jau 1896—7 m. žiemą jis ėmė kosėti, karščiuoti. Tuo susirūpino draugai, ir P. Višinskis, gavęs iš universiteto studentams šelpti draugijos pašalpa, išvyko gydytis į Jaltą. Jaltoj jis sustiprėjo, pasitaisė ir jau 1897 m. pavasarį vėl ėmėsi mokslo darbo.

P. Višinskis studijavo gamtą ir geografiją. Rusijos universitetuose paprastai būdavo skiriamos temos konkursiniams darbams aukso medaliui gauti. Tais metais geografijos katedra buvo paskelbusi aukso medaliui gauti temą iš antropologijos. P. Višinskis ir šį savo darbą surišo su mylima tauta. Jis pasiėmė antropologiškai ištyrinėti žemaičius. Tą darbą jis atliko 1897 metų vasarą. Jis apvažinėjo visą Žemaitiją, padarė daug nuotraukų, išmatavimų ir kt. Bet savo kelionę jis panaudojo ir tautos darbui, platindamas Žemaičiuose lietuvišką spaudą, ragindamas žmones dirbti tautos darbą, daug rašydamas „Ūkininkui“ ir „Varpui“ iš Žemaičių gyvenimo.

Uolus darbas, varginančios kelionės, o sugrįžus į Petrapilį, toks pats skurdus studento gyvenimas, vėl pakirto P. Višinskio sveikatą, ir jis buvo priverstas antrą kartą važiuoti gydytis į Jaltą. Šiuo kartu P. Višinskio savijauta jau buvo žymiai blogesnė; jam rūpėjo apleistas mokslas ir tautos darbo dirva. Bet vis dėlto jis dirba ir laiku, šiek tiek neužbaigęs, atsiunčia savo darbą universitetui.

Darbas buvo labai gerai įvertintas, ir P. Višinskis būtų gavęs aukso medalį, jei darbas būtų buvęs visiškai užbaigtas. Bet ir už nebaigtą darbą P. Višinskis gavo „početnyj otzyv“ . Šis P. Višinskio darbas ir dabar dar turi reikšmės, nes lietuvių antropologinė literatūra yra labai neturtinga.

Jaltoje P. Višinskis vėl pasitaisė ir baigęs universitetą galėjo pasilikti Petrapily, kur buvo kviečiamas likti prie universiteto. Tačiau jam ne karjera rūpėjo. Jis tik laukė valandos, kada galės visiškai atsiduoti tautos darbui. Tad net nelaukė valstybinių egzaminų ir grįžo Lietuvon, kur ėmė mokyti dvarininkų vaikus. Grįžo savo gimtojon apylinkėn ir jai daugiausia savo jėgų atidavė.

1898 m. vasarą P. Višinskis ilsėjosi namie, viešėjo pas G. Petkevičaitę, kartu su ja ir prof. P. Avižoniu aplankė p. Juškytes Pernaravoj, Kėdainių apskr., Petrą Kriaučiūną Plokščiuose ir jau

sergantį dr. V. Kudirką. Tai buvo jau artimesnė pažintis asmenų, kurie vieni kitus pažinojo iš raštų „Ūkininke“ ir „Varpe“. Ši kelionė, susitikimas su dr. V. Kudirka padarė Višinskiui didelį įspūdį; jis galutinai pasiryžo atsiduoti vien tautos darbui. Tad nuo 1898 m. rudens P. Višinskis apsigyvena netoli Šiaulių pas dvarininkus, mokydamas jų vaikus, ir pasidaro Šiaulių apylinkės lietuvių politinio ir kultūrinio veikimo centru. Jau tais pačiais 1898 m. P. Višinskis susipažįsta su Vl. Putvinskiu, su kuriuo vėliau plačiai varo darbą. Berods 1900 m., kaip tat mini savo atsiminimuose apte P. Višinskį Emilija Putvinskienė, P. Višinskis apsigyvena Kurtuvėnuose pas gr. Plioterį. Tada viso veikimo centru pasidaro Šilo - Pavėžupio dvaras, Vl. Putvinskio būstinė. Iš ten eina uždraustų leidinių kontrabanda (šitam darbe P. Višinskiui labai daug padėjo J. Sabas), ten redaguojamas „Varpas“ daromi varpininkų posėdžiai. Mat, dr. V. Kudirkai mirus, „Varpui“ medžiagos paruošimas ir jo persiuntimas dr. J. Bagdonui į Tilžę buvo pavestas P. Višinskiui ir jis tą darbą, padedamas Žemaitės, prof. A. Janulaičio, J. Juškytės, Jovaro, Gosų, V. Mickaus (Kapsuko), V. Putvinskio, J. Sabo ir kitų, gerai atlikdavo.

Bet to dar negana. P. Višinskis organizuoja dideles lietuvių gegužines gr. Zubovų dvaruose. Tos gegužinės tai buvo tik priedanga varpininkų suvažiavimams susaukti ir įvykdavo kasmet, pradedant, berods, 1900 m. P. Višinskis visuomet buvo centriniu tokių gegužinių asmeniu; jis dalyvaudavo ir pačioj gegužinėj ir slaptame varpininkų susirinkime. Tie susirinkimai turėjo labai daug reikšmės, nes juose buvo peržvelgiami padaryti darbai, nustatomos darbų gairės, patvirtinamos apyskaitos ir kt. Be to, juose buvo aptariami ir programos klausimai. Pradžioje tokiose gegužinėse dalyvaudavo vien inteligentai, vėliau jau ir kaimo žmonių gerokai susirinkdavo.

Iš tų pat laikų ypatingai pažymėtinas dar vienas P. Višinskio darbas, turėjęs nepaprastai didelės reikšmės lietuvių kovoj dėl spaudos atgavimo, būtent, garsi P. Višinskio byla už lietuviškų afišų iškabinimą. P. Višinskis žinojo, kad spaudos uždraudimas buvo paskelbtas Vilniaus general - gubernatoriaus įsakymu, kuris nebuvo senato patvirtintas, vadinas, nebuvo teisėtas. Bet tai reikėjo įrodyti. Todėl P. Višinskis su J. Sabu 1900 m. apie Joniškį, Pašvitinį ir kt. iškabino lietuviškas afišas apie lietuvių spektaklį Mintaujoj. Charakteringa tai, kad Pašvitiny net uriadninkas, gavęs „čajevych“, saugojo afišą, kad kas nenuplėštų. Bet vis dėlto dėl šito kilo didžiausias triukšmas. Susidarė byla, kuri perėjo vi-

sas instancijas ir pagaliau pasiekė net Senatą. 1903 m. Senatas nusprendė, kad draudimas yra neteisėtas. Tai buvo didelis laimėjimas kovoje už spaudos atgavimą, ir gerokai priartino spaudos draudimo panaikinimą, nes lietuviams davė tvirtą ginklą į rankas.

Taip P. Višinskiui bedirbant Šiaulių apylinkėj ir vietos lietuvių kultūrinimo ir tautinimo darba, redaguojant „Varpą“, rašant daug „Ūkininkui“ ir tam pačiam „Varpui“, platinant ir gabenant knygas — ateina 1904 m. ir revoliucija bei spaudos atgavimas. Spaudą atgavus daug kas pasikeičia. Vilniuje Petras Vileišis sumano leisti dienraštį „Vilniaus Žinias“. Jis kviečia P. Višinskį atvykti į Vilnių ir redaguoti „Vilniaus Žinias“. Iš karto P. Višinskis dar svyruoja, klausia draugų patarimų. Šiauliškiai nenori jo išleisti, sako, reikia Šiauliuose imti laikraštis leisti. Tačiau pagaliau P. Višinskis nusprendė važiuoti į Vilnių.

Vilniuje kurį laiką dirba prie „Vilniaus Žinių“, bet greit priverstas tą darbą apleisti. Mat, jam netiko redakcijos tvarka, o kas svarbiausia, tai nesusipratimai su bendradarbiais dėl „Vilniaus Žinių“ turinio bei krypties. P. Višinskis buvo žymiai radikalesnis. Tada jis pasitraukia iš „Vilniaus Žinių“ ir imasi vien iš literatūros gyventi. Daugiausia jo pastangomis sukuriama „Šviesos“ bendrovė populiarioms liaudžiai knygelėms leisti. Jis pats daugiausiai tų knygelių ir parašo, kaip antai: „Visuotinas, lygus, slaptas ir betarpiškas balsavimas“, „Žmogaus tiesos“, „Kas tai yra konstitucija“, „Vaina arba karė“ ir kt. Be to, ji parašo bene pirmąjį lietuvišką elementorių — „Elementorius, arba skaitymo ir rašymo mokslas“, kurį išleido Zavadskio knygynas ir kuris susilaukė net 5 leidimų; dar P. Višinskis parašo du elementorius: „Mokėdamas skaityti, greit gali išmokti rašyti“ ir „Mažas elementorius“.

Kartu su tuo P. Višinskis tuo laiku (1904 — 1905 m.) yra vyriausiu „Varpo“ redaktorium ir savarankiškai jį redaguoja, paaukodamas tam darbui labai daug jėgų ir energijos.

Iš viso, tuo laiku Vilniuje virte virė lietuvių visuomeniņis veiktmas. Buvo įvairių grupių, kivirčų, intrigų, asmeniškų nesutikimų. Laikas buvo labai svarbus, bet ir labai neramus. P. Višinskis nestovi nuošaliai nuo tos kovos, jis aktingiausias jos dalyvis, nuolat judina kitus, traukia į darbą, dalyvauja diskusijose, rengia projektus ir kt.

1905 m. Maskvoje įvyksta visos Rusijos miestų ir valsčių darbuotojų suvažiavimas, į kurį buvo kviešti ir lietuviai. Vilniaus lietuviai į šį suvažiavimą nusiuntė P. Višinskį ir dr. K. Grinių.

1904 — 1905 m. neramūs metai, tai nuolatinio jaudinimosi, kūrybos, ginčų ir nenormalaus darbo metai. Krašte revoliucija, Didysis Vilniaus Seimas, programos jam nustatymas, visa tat veikia Višinskį, o sveikata eina silpnyn. Bet jis dirba ir dirba, nesirūpinamas savim. Vilniaus Seime P. Višinskis karštai kalbėjo, patiekė savo programą, kurios beveik visus punktus Seimas priėmė.

Nuo 1906 m. pradžios pasirodo „Lietuvos Ūkininkas“. Pirmąjį jo numerį redaguoja P. Višinskis, bet vėliau dėl dešiniųjų Lietuvos Demokratų Partijos sparno intrigų iš jo atimamas „Lietuvos Ūkininko“ redagavimas. Tas galutinai pakerta jau ir taip pairusią P. Višinskio sveikatą. Jis smarkiai suserga. Draugų patariamam važiuoja gydytis į Meraną. Kelionėje lydi jį jo žmona, kuri iš viso buvo visų jo vargų ir džiaugsmų dalininkė.

Bet ir gydytis važiuojant P. Višinskiui rūpi tautos reikalai. Pakeliui jis sustoja Tilžėj, rūpinasi paskutinio 1905 m. „Varpo“ Nr. spausdinimu ir „Šviesos“ bendrovės knygučių leidimu. Tilžėje P. Višinskis peršala, smarkiau suserga ir nepasiekęs Merano 1906 m. balandžio mėn. 13 d. senuoju stilium Berlyne miršta.

Dargi ir mirdamas jis neužmiršta tautos ir savo darbo. Tas buvo suaugęs su jo siela. Paskutinėse valandose jis kliedėjo seimu, šaukė prie vienybės, prie darbo, o slaugusią jį žmoną prašė: „Tik nepalik mane čia vieną“. Žmona išpildė jo norą ir draugų padedama pervežė kūną iš Berlyno į Vilnių, kur jis buvo palaidotas Rasos kapuose. Ir kaip paprastai būna, kad žmogų pažįsta ir patiria ką kartu su juo nustoja, tik jojo netekę. Laidojant P. Višinskį graudingiausiai kalbėjo ir kėlė jo nuopelnus daugiausia tie žmonės, kurie jį nuo darbo nustūmė, skaudų smūgi sudavė ir priartino jojo mirtį, o tikrieji draugai negalėjo kalbėti, nes pernelyg skaudus tat buvo jiems ir jų numylėtai tautai smūgis.

Tai štai keli bruožai iš P. Višinskio gyvenimo. Iš viso, rašyti apie P. Višinskį labai sunku. Jo darbai ir gyvenimas dar nėra ištirti ir sunku rasti medžiagos tam gyvenimui ir darbams bent kiek tinkamiau nušviesti. Tam reikia gilesnių studijų, o šiems keliems bruožams yra naudotasi atsiminimais ir pasakojimais P. Višinskio draugų ir vienminčių: Dr. K. Griniaus, F. Bortkevičienės, G. Petkevičaitės, prof. P. Avižonio, Em. Putvinskienės ir A. Povyiliaus. Kitame „Varpo“ numeryje teks dar kiek panagrinėti P. Višinską, kaip visuomenininką ir publicistą.

J. Geniušas.

Liaudies Teatro ir jo repertuaro reikalu.

Kiekvienam pažangiam inteligentui liaudies švietimo reikalas turi būti svarbus ir aktualus. Juk nuo tautos kultūringumo pareina jos ir politinis ir ekonomiškasis gerbūvis. Tai tiesa, kurios, rodos, netektų įrodinėti; visiems ji, berods, yra aiški. Vienok mūsų nelemtos gyvenamos politinės sąlygos padaro tai, kad reikia aiškinti visiems aiškius dalykus.

Liaudies teatro reikalas šiuo metu labai susijęs su liaudies švietimo darbu. Kultūringose valstybėse, kur liaudies švietimo darbas įgavo tikslią ir pastovią sistemą, kur tas darbas yra svarbiausiu valstybės, savivaldybės ir visuomenės uždaviniu (pav. Norvegija, Švedija, Suomija), liaudies teatras yra svarbiausia ir reikšmingiausia žmonių švietimo priemonė. Lietuvių tauta, kaip ir kitos kultūringos tautos, be liaudies teatro apsieiti negali. Mūsų kaimui turi būti suteiktas galimumas gerėtis draminiu menu, mūsų sumaterializėjusioms, sukempėjusioms, kasdieniais materialinio gyvenimo klausimais susirūpinusioms žmonių širdims turi būti patiekta teatras, kuris žadina geresnius jausmus, rodo gražesnį skaistesnį gyvenimą, tiekia estetiško pasigrožėjimo ir estetiškai organizuojamų pramogų.

Pas mus nusiskundžiama, kad mūsų kaime paplitęs daug moralinės žalos daras kortavimas, kad mūsų jaunuomenė beldžiasi nepadoriose vakaruškose, kur žudomas moralumas, kur į darbą eina peiliai, kumštys, akmenys, kur mergaičių skaislybė, kuria taip gyresis seniau lietuvių tauta, nykte nyksta. Bet kas kaltas? Be pramogų žmonės nieku būdu apsieiti negali. O geresnių pramogų, kaip girtavimas, kortos, vakaruškos nieks kaimo žmonėms nepadeda sudaryti.

Duokime žmonėms tinkamai sutvarkytą liaudies švietimą, tinkamą liaudies teatrą — visi tie blogumai, jeigu visai neišnyks, tai bent nuolat mažės ir mažės, o ateinančioji karta, gal būt, visai pamirš savo tėvų barbarišką, girtą pramogą.

Apžvelgę mūsų liaudies teatro veikimą prieškariniais ir dabartiniiais laikais, turime konstatuoti, kad ilgą laiką liaudies teatras siekė ne liaudies švietimo bei kultūrinimo, bet tautinės sąmonės kėlimo, o taip pat grynai labdaringus tikslus. Todėl tie žmonės, kurie kad ir nepatogiose sąlygose dirbo liaudies švietimo darbą, nekrepė tinkamo dėmesio į liaudies teatrą, nelaikė jo labai rimta ir vaizdžia liaudies švietimo priemone. Paliktas pačiam sau, niekeno neprižiūrimas ir neglobojamas, liaudies teatras neturėjo progos įsigyti savo sistematiško prityrimo, negalėjo teoriškai savo uždavinių ir metodų aptarti.

Dabar visi liaudies švietėjai pripažįsta, kad liaudžiai yra taip pat įgimti meniškų pramogų ir džiaugsmo reikalavimai. Kai imama aptarti liaudies švietimo priemones, tai į tų priemonių eilę dabar įtraukiami ir vaidinimai ir liaudies teatro organizacija. Bet skubus, neparengtas liaudies teatro klausimų aptarimas vis dėlto sukelia nerimo tarpe tų asmenų, kurių širdžiai liaudies reikalai, o taip pat liaudies meno reikalai yra artimi. Nereikia pamiršti, kad teatras net ir mažiausia išsilavinusiems žmonėms jaudina sielą ir žadina mintį, kad teatro meniškoji įtaiga tiems žmonėms yra labai didelė, todėl šita aplinkybė savaime rodo, kad liaudies teatro repertuaro meniškojo turinio klausimas yra labai opus ir sudėtingas. Juk vargu bereikia įrodinėti, kad blogas teatras taip pat turi žiūrovų veikimo ypatumą, kaip geras, blogas teatras gali panaudoti meniškos įtaigos jėgą blogiems tikslams.

Bet kai tenka spręsti klausimai, kas reikia laikyti blogu, o kas geru meno srity, kurie yra pamatiniai meniškumo reikalavimai, pagaliau, kas yra menas iš esmės, tai visi pastebi, kad visos šitos sąvokos labai nevienodai visų yra suprantamos, ir todėl negali būti laikomos praktiško veikimo pamatu.

Liaudies teatras turi reikšmės žmonių kultūriniam ir visuomeniniam gyvenimui todėl, kad jis, kaip aukščiau matėme, turi didelį auditorijos veikimo ypatumą. Šitas ypatumas yra pačio dramatinio meno ir draminių veikalų esmėje. Vis viena, kuriais idėjiniais sumetimais mes vadovautumės rinkdami teatrui repertuarą, mes visuomet turime atsižvelgti į dramatinio meno esmę. Jeigu teatras pamirštų meno reikalavimus, o imtų siekti moralės ar politikos tikslų, tai tuo pačiu jis nustotų būti teatru ir, be to, labai nedaug padėtų ir politikai ir moralei. Todėl pirmas ir visų svarbiausias liaudies teatro uždavinys: *nenusikalsti dramatinio meno principams*.

Bet ir čia mes atsiduriame keblioje padėty: dramatinio meniškumo principai taip pat nėra visų vienodai suprantami, todėl ir statomi liaudies teatro repertuarui meniškumo reikalavimai yra taip pat ginčytini. Tad tenka šį klausimą nuodugniau aptarti, tenka surasti repertuaro meniškumo turinio tokius požymius, kurie būtų savaime aiškūs ir suprantami.

Pirmiausia repertuarui statomas toks reikalavimas: vaidinamų pjesių tekstas turi būti griežtai literatūriškas. Jeigu pjesės tekstas yra menko literatūriško vertingumo, tai sunku manyti, kad tokios pjesės vaidinimas turės apskritai meniško vertingumo. Vargu čia ką padės tinkama režisūra, net ir visai meniškas veikalo pastatymas. Šiuo metu daug kas sako ir mano, kad nesvarbu, kas vaidinama, o svarbu kaip vaidinama. Šiuo, tarytum, norima pasakyti, kad teatrui svarbu yra ne veikalo turinys, bet patsai vaidinimo procesas. Šiuo klausimu,

žinoma, gana sunku ginčytis su profesionalais, bet mums vis dėlto rodos, kad meniškąjį vaidinimo procesą sudaro literatūrinio ir vaidybinio meno sintezis. Pagaliau, manykim, kad teisingi yra tie, kurie sako, kad teatrui svarbu, kaip vaidinama, o ne kas vaidinama. Šitas dėsniis, gal būt, galima taikyti prityrusiai, vaidinimo meną suprantančiai ir prie to meno pripratusiai auditorijai. Visai kas kita liaudies teatro auditorija, kuri ieško teatre ir estetiško pasigrožėjimo, ir sielą jaudinančių įspūdžių, ir, pagaliau, intelektualinio pasitenkinimo: atsakymo į įvairius kasdienio gyvenimo klausimus. — Gryną, be literatūrinio turinio vaidinimą mažai išsilavinęs žmogus pavadins „komedija“, nes į teatrą jis ėjo ieškoti pilnumos, o rado jame tik dalį: estetišką pasitenkinimą vaidinimo procesu. Todėl, mūsų manymu, iš tų pjesių kurios manomos plačioms masėms vaidinti, reikia griežtai reikalauti literatūrinio vertingumo. Farsai, vodeviliai, mažos vertės komedijėlės, kad ir labai būtų sceniškos, lengvai pastatomos, jos gali mažinti teatro autoritetą žmonių akyse, žmonės gali manyti, kad teatro tikslas — pigių juokų prikrėsti ir už tuos juokus sunkiai uždirbtą pinigą paimti. Visa tai labai pavojinga mūsų jaunam, dar tinkamai nesusikūrusiam liaudies teatrui. Pagadinus žmonių akyse jo vardą — sunku bus jį atitaisyti.

Vienok ne kiekvienas literatūriškai vertingas, dramine forma parašytas veikalas gali tikti liaudies teatro scenai. Liaudies teatras stengias ne tik kultūriškai, intelektualiai veikti žiūrovą, bet stengiasi sužadinti jame naujus psichologiskus jo pergyvenimus, jausmus. „Mes einame į vaidybą, sako Bielinškis, kad per kūrėjo įkvėpimo galią pakiltumėm į tas dausas, kur atbunda mūsų dvasios gyvenimas“. Mes dar pridėsime, kad į vaidybą mes einame, kad pakiltumėm ir į tas dausas, kur atbunda kasdienybėje užmirštas širdies pasaulio gyvenimas. Mes norime, kad teatras visą mūsų sielą, visų mūsų jausmų gilumas sujaudintų, kad bent vienai kitai valandėlei užmirštume žiaurią, pilką monotonišką, sausą kietą kasdienybę. O visa tai teatras pasiekia netarpiškai veikdamas mūsų emocijų sritį ir per jausmus atskleisdamas ir savo idėjinį turinį. Čia kaip tik glūdi teatro charakteringumas, čia yra jo pasisekimo, plačioms masėms prieinamumo ir pamėgimo paslaptis. Teatro skelbiamos idėjos yra jausmų įkaitinamos, todėl jų įtaiga nuo to pasidaro labai didelė. Taigi antruoju, teatro repertuarui statomu reikalavimu, yra vaidinamų draminių veikalų *emocingumas*, kuris netarpiškai veiktų žiūrovų emocijų sritis.

Bet ir emocingas veikalas patampa tokiu tik tada, kai jis pasiekia žiūrovų širdis, kai žadina ir jaudina žiūrovų emocijų sritis. Juk gali atsitikti ir dažnai atsitinka, kad emocingose vaidinimo scenose žiūrovai ima nuobodžiauti, o kaikada ir juoktis kvatoti. Nesigilinan-

tiems į žiūrovo psichologiją vaidintojams šita aplinkybė dažnai kelia nusivylimą, o taip pat pasipiktinimo žiūrovų neišauklėjimu, nejastrumu. Paimkime kelis pavyzdžius. Mums teko nekartą matyti kaimė vaidinant draminiį veikalėlį „Ant bedugnės krašto“. Veikalo turinys paimtas iš kaimiečių gyvenimo, veikėjų psichologija kaimiečiams, be abejojimo, suprantama, veikalo dramatiškumas ir jo keliamos emocijos taip pat ryškios ir nesudėtingos. Vienok, kiek kartų teko tą veikalą matyti, visuomet teko girdėti žiūrovų juoką paskutinėje visų graudžiausioje scenoje. Tą patį kalba rusų liaudies teatro teorininkas ir žinovas Gaideburovas. Jis analizuoja L. Tolstojaus dramą „Vlast tmy“ (Tamsos galybė). Kad veikalo tekstas literatūriškai vertingas, niekas neabejoja; be to, veikalas perdėm persunktas skaudžiomis emocijomis. Veikale eina smarki vidujinė kova tarp šviesių žmogaus sielos gelmės pradų su tamsa, su gyvuliškais instinktais, kova tarp gyvuliškumo ir bundančio žmogaus sieloje šviesaus žmogiškumo. Tai didelė gyvenimo žiaurios kasdienybės pavergtos sielos tragedija. Bet naiviškas, meniškai neparengtas žiūrovas mato šitame veikale tik išviršinę pusę: natūralų veikėjų gyvenimą, girtybę, Nikitos nuodėmę ir atgailą — žodžiu, visus tuos įvykius, kurie kaimo gyvenime yra paprasta kasdienybė. Gyvenimo tikrovė nustelbia dramatinio meno emocijas — žiūrovas žiovauja, jam nuobodu, nepatinka. Vadinasi, veikalo emociingumas nepasiekia žiūrovo emocijų srities, todėl veikalas nustoja ir savo meniškiosios galios.

Kad reikiamai būtų nušviestas šitas tarp veikalo meniškojo turinio ir žiūrovo pergyvenimų nedarnumas, tenka rimčiau įsigilinti į neįgudusio, neišsilavinusio žiūrovo psichologiją. Šitam reikalui daug suteikia medžiagos tas patyrimas, kurį gauname šviesdami suaugusius. Patirta, kad suaugėlis mokinys, stengdamasis išsilavinti ir apsišviesti, kartais pasiekia net tam tikrą mokslo žinių godumą. Jis stengiasi kuo greičiausiai visa sužinoti ir patirti, stengiasi tuojau savo mokslo žinias sunaudoti praktiškame gyvenime. Suaugėlis stengiasi prisigaudyti kuo daugiausia žinių, idėjų, faktų, mažai tesirūpindamas tų žinių sistematingumu ir gilumu. Jis greit susidaro diletantiškų pažiūrų į vieną kitą mokslo šaką, jis stengiasi tuojau surasti viso mokslo pradžių pradžią. Jam neaiškios abejojimų eilės, jam dar nėra visai aišku, ką gali ir ko negali mokslas ir žmonių mąstymas pasiekti. Todėl suaugusiems pedagogika, pasinaudodama tuo žinių godumu, kaip darbo stimulu, stengiasi suaugusių mąstymui duoti tam tikrą sistemą, stengiasi išmokyti moksliai, sistematiškai galvoti.

Tokia pat psichika ir tokiu pat godumu ateina į teatrą neįgudęs, meno surogatais dar nesugadintas, kaimo žiūrovas. Teatro mene jis ieško kelių susijungti su žmonijos kultūra, mene jis ieško ir estetinio

savo pasaulėžiūros pamatavimo, teatro mene jis ieško priemonių savo sielos estetiško gyvenimo reikalavimams patenkinti. Vadinasi, ir čia yra savotiškas žiūrovo godumas, savotiškas praktiškumas. Kaip suaugusiųjų pedagogika, lygiai taip pat ir liaudies teatro pedagogika (jeigu jos šiuo metu nėra, tai ji turėtų būti) turi pasinaudoti šituo suaugusių žiūrovų psichologijos ypatumu, kaip stimuliu, ir turėtų siūlyti, tvarkyti žiūrovų estetinį auklėjimą, turėtų mokyti žiūrovą estetiškai, meniškai ir, pagaliau, moksliai draminią meną suvokti.

Tokį estetinį liaudies teatro žiūrovo godumą, patenkina tai, kas vaidinamojo veikalo turinys ir pačiame vaidinime yra jam *nauja, svarbu ir aktualu*. Jeigu aukščiau paminėti draminiai veikalai nedarė žiūrovui įspūdžio, nelietė jo emocijų pasaulio, tai vyko todėl, kad tų veikalų turinys žiūrovams nepajuto reikalaujamo naujumo, kad visi tie scenoje jam rodomi įvykiai buvo jam gerai įprasti, žinomi, matyti. Naujumo stoka darė veikalus ir vaidinimą nuobodžius, neįdomius.

Svarbiu ir aktualiū liaudies teatro žiūrovui rodosi tai, kas yra realu, įtikinama, kas atitinka gyvenimo tikrovę. Šitas liaudies teatro žiūrovo ypatumas sako, kad parenkant repertuarą turi būti tokia vaidinamų veikalų tvarka: iš karto žiūrovams rodomi grynai realaus, tikrovę atitinkančio turinio veikalai, tik augant žiūrovo estetiniam subrendimui, besiplečiant jo meniskajam skoniui, galima jam pateikti fantastiško, pasakiško turinio veikalus. Iš karto fantastiški veikalai nedaro liaudies teatro žiūrovui įspūdžio, nes jie savo turiniu kad ir nauji, bet nepasižymi realumu, įtikinimu. Tas pats Gaideburovas pasakojo, kaip kaimo žmonės nepalankiai sutiko Ostrovskio „Sniegu-ročkos“ (sniego karalaitės) vaidinimą: „Visa tai vieni plepalai, pasakos vienos“ — kalbėjo žiūrovai: „Kur tai girdėta, matyta? Tik mums pajuokti, tur būt, šitoki dalykai rodomi!“

Šituo pačiu liaudies teatro žiūrovo psichologišku ypatumu galime išaiškinti tai, kad neįgudę žiūrovai labiau mėgsta dramatinio ar skaudaus satirinio turinio veikalus už grynas komedijas. Mat, dažniausiai komedijos savo esmėje turi daug išgalvoto, neįtikinamo, ne-realaus elemento. Tik gilūs, geniališki komedijų rašytojai sugeba komiškąjį įvykį, anekdotą pateikti skaitytojui bei žiūrovui realaus įtikinumo forma. Komedijų gilios, žmonių silpnybes pajuokiančios, prasmės neįgudęs žiūrovas dažnai negali suvokti, suvokia tiktai komiškąją išviršinę formą, todėl pati komedija ir jos vaidinimas atrodo žiūrovui nerimtu, laiką gaišinančiu ir pinigus edančiu žaidimu. Dažnai tenka girdėti žmonės kalbant: „Tik pinigą vilioja, niekų prasimanydami!“

Rimtu, svarbiu ir aktualiū liaudies teatro žiūrovai laiko tai, kad draminis veikalas žadintų ne tik jo emocijas, ne tik tiktų estetiško pasigrožėjimo, bet tiktų darbo mąstymui, žadintų jo mintis. Liaudies

teatro žiūrovas, ne taip, kaip miesčionis, einąs į teatrą smagiai laiko praleisti, pasijuokti pasilsėti, — jis eina į teatrą šio to pasimokyti, pamąstyti. Pagaliau ir draminis menas negali atskirai veikti tik žiūrovo jausmus, kaip kad daro muzika, — negali taip pat veikti vien protą, kaip kad veikia mokslas. Teatro darnumas jo tiekiamo estetinio pasigrožėjimo sąlyga yra tokia, kad vaidinimas sintetiškai, darniai veiktų visą žmogaus būtybę: kad drauge su jausmų, emocijų žadinimu, būtų žadinama ir žmogaus mintis ir žmogaus kuriamoji vaizduotė. Tiesa čia yra labai sunkus ir atsakingas teatro uždavinys. Tarp mąstymo, jausmų, vaizduotės vaidinimo metu turi būti labai darni pusiausvyra. Teatras negali minčiai tiekti tiek darbo, kad jis slopintų jausmus ir vaizduotę arba atvirkščiai. Tokios pusiausvyros paslaptis yra tokia, kad veikančiųjų žmonių psichikoje vyktų toki psichologiški procesai, kurie auditorijai yra prieinami, suprantami, pergyvenami. Šita sąlyga nėra priešinga ir draminių veikalų meniškumui, nes kiekvieno meno kūrinio tikslas būti plačiai suvokiamu, kitų pergyvenamu, suprantamu.

Suglaudę visa, kas čia apie liaudies teatro repertuarą pasakyta, galime tezių pavidalu formuoti svarbiausius, pamatinius, liaudies teatro repertuarui tiekiamus reikalavimus: 1) veikalų tekstas privalo būti literatūriškai vertingas, 2) draminis veikalas turi būti emociingas ir savo emociingumu jaudinti žiūrovą, žadinti, jo emocijų sferas, 3) repertuaras turi būti žiūrovo išsilavinimui įdomus, naujas, neįprastas, 4) vaidinamų veikalų turinys turi būti žiūrovui aktualus, svarbus, 5) veikalas turi tiekti darbo ir žiūrovo mąstymui. Veikalų vaidinimų tvarka turėtų būti tokia: 1) realūs įsitikinamieji, draminio ar satirinio turinio veikalai, 2) simboliški — mintį ir vaizduotę žadiną veikalai ir 3) fantastiško, pasakiško ir grynai komiško turinio veikalai.

Baigiant tenka pastebėti, kad liaudies teatro, jo repertuaro savybių ir liaudies teatro žiūrovų psichologijos klausimai yra labai opūs, svarbūs, ir mažai svarstyti mūsų literatūroje. Kam rūpi žmonių švietimas ir kultūrinimas ir liaudies teatras, kaip to švietimo ir kultūrinimo priemonė, turėtų pradėti tuos klausimus rimtai, nuodugnai ir moksliskai nagrinėti. Tokio darbo laukia mūsų provincijos liaudies švietimo ir liaudies teatro veikėjai.

P. Lapienė.

Idealizmas ir realizmas Vinco Krėvės kūryboje.

A. *Idealizmas ir realizmas kaip estetinės kategorijos.*

I. Idealizmo ir realizmo sąvokos.

Literatūros mokslas*) nepriklauso prie tų mokslų, kurie paprastai vadinami tiksliais. Dėl to jame neįžiūrim tokių tvirtų, nuo gamtos, ne nuo žmonių pareinančių nuostatų, kaip tiksluose moksluose. Pažiūros į įvairius kūrybinės srities reiškinius čia yra daugiausia labai subjektyvinės arba remiamos tokiais pat netiksliais dvasios mokslais, pav. filosofija. Jei net vadinamuose tiksluose moksluose įvyksta laikas nuo laiko tikrų revoliucijų, kurios žymia dalim ar net ir iš pamatų pakeičia nusistojusias mokslo pažiūras apie gamtos daiktus (artimas, nepasenęs pavyzdys — Einšteino reliatyvumo teorija), tai juo labiau šitoks pažiūrų nepastovumas pastebimas subjektyviuose dvasios moksluose (vok. Geisteswissenschaften). Ypač mūsų gyvenamuoju laikotarpiu dvasios mokslai pergyvena krizį, persitvarkymo periodą.

Tokį pat persitvarkymo periodą pergyvena ir literatūros mokslas. Jis norima padaryti labiau „moksliskas“, norima jam išdirbti savarankiški metodai, norima atsipalaiduoti nuo subjektyvizmo ir nustatyti objektyvūs, pamatuoti kriterijai. Šitas literatūros mokslo pagrindimas siekia taip toli, jog net paprasčiausių, atrodo, literatūros terminų turinys yra iš naujo nustatomas ir griežtai definuojamas. Tai rekalinga todėl, kad kaip tik dažniausiai vartojamos sąvokos, ypač reiškiančios abstraktiškus dalykus, taip išblunka, į jas pradedama dėti toks platus turinys, jog mokslo reikalui tokios sąvokos pasidaro nebetinkamos.

Istoriškai imant, visi teoretiški mokslai kilo iš filosofijos. Filosofijos kilmės pėdsakai, daugiausia terminologijos pavidalo, išliko net tuose moksluose, kurie sąmoningai stengėsi nusikratyti filosofija.

Dvasios mokslai filosofiją visuomet pripažino savo pagrindu. Ypatingai mūsų laikais ta filosofijos reikšmė vėl pradėjo smarkiai augti. Todėl šitame dvasios mokslo persitvarkymo procese, peržiūrint ir sutvirtinant disciplinų pagrindus, filosofija vaidina svarbų vaidmenį. Tas patš yra ir su literatūros mokslu. Jis taip pat

*) „Literatūros mokslas“ čia yra apibendrinamasis pavadinimas grupei mokslų, turinčių kartais skirtingus interesus ir metodus, bet bendrą objekta-literatūra. Čia įeina literatūros istorija, poetika, ir t. t.

norima pagrįsti filosofija, ir tie dalykai, kurie jau seniau buvo perkelti iš filosofijos į literatūros mokslo sritį, vėl merkiama į savo pirmą pradi, filosofijos šaltinį, apaugoms nuplauti ir pirmąkščiam, neiškraipytam pavidalui atstatyti.

Dvi sąvokos, žyminčios literatūros kryptis, kurių atžvilgiu panagrinęsiu V. Krėvės kūrybą, — idealizmas ir realizmas, — čia gali būti pavyzdys. Tos filosofinės kilmės sąvokos yra perėjusios į daugelį kitų mokslų, bet dažniausiai vartojamos literatūros moksle.

Reikšmės atžvilgiu tos dvi sąvokos yra perėjusios įvairiausių pasikeitimų. Ypač literatūroje beveik kiekvienas, kuris tas sąvokas pavartoja, deda į jas vis naują turinį. Tokiu būdu jos pasidarė per daug plačios ir visiškai išbluko*). Kad jos galima būtų panaudoti mokslo reikalams, reikia jų turinys griežtai nustatyti, definuoti. Tam reikia pasigauti tos srities, iš kurios tos sąvokos yra kilusios — filosofijos.

Idėja graikiškai reiškia išvaizdą, pavidalą, vaizdą. Pirmutinis idėjas pradėjo svarstyti Platonas. Iš pradžių jis aptardavo idėjas kaip galvojimo vienetus, dvasios akimis suvoktus tipus, kurie apima bendrus, rūšinius kurios nors daiktų klasės bruožus, ir pagal kuriuos mes sprendžiame apie paskirus daiktus ir vertinam juos. Vėlesne jo nuomone šitie tipai nėra tikrai menami, bet egzistuoja savarankiškai. Idėja yra objektyvus rūšies sąvokos turinys, kuriame dalyvauja paskiri daiktai ir kuris juose pasireiškia.

Pojūčiai idėjų suvokti negali, jas gali tikrai protas suprasti. Jos yra amžinos, nekintamos, nepareina nuo erdvės ir laiko, nuo materiališku reiškinių. Jos yra pirmą pradžia daiktų vaizdai. Visi daiktai yra tik idėjų šešėliai, atvaizdai. Idėjų yra tiek, kiek daiktų rūšių ar ypatumų. Idėja galima įžiūrėti už išviršinio pasireiškimo tuomet, kaip mes mintinai atmetam visas atsitiktines, kintamas, nuo medžiagos pareinančias žymes.

Filosofijos istorijoje idealizmo aptarimas ir pažiūros į jį įvairiai keitėsi. Yra bent kelios idealizmo kryptys, iš kurių kasdieniniame gyvenime dažniausiai minimas yra praktiškasis idealizmas. Tai yra pasauližvalga, kuri siekia įkūnyti idėjas ir idealus individualiniame ir socialiniame gyvenime, tvarkyti gyvenimą atsižvelgiant į idealinius reikalavimus.

*) „Pavyzdžiui prisiminkime painų *idealizmo* ir *realizmo* pavadinimų vartojimą, prisiminkim kad ir tokius klausimus, ar Goethe reikia vadinti idealistu ar realistu, ir kitus panašius dalykus“. (R. Lehmann, Lehrbuch der philosophischen Propädeutik“, 7 p.).

Svarbiausias visų tų idealizmo rūšių bruožas yra tas, kad jie deda savo pamatan tai, kas bendra, nekintama, esminga, ir atmeta tai, kas atsitiktina, nebūtina, ką atmetus daikto ar reiškinio esmė nepakitėtų.

Realizmas (nuo lot. res) reiškia daiktiškumą. Jis nepripažįsta, kad už daikto būtų dar idėja, už patį tą daiktą svarbesnė. Jam pats daiktas yra esmingas dalykas. Dėmesį jis kreipia ne į bendrąsias, rūšines daiktų savybes, bet kaip tik į individualines. Ten, kur filosofijoje realizmas yra priešpastatomas idealizmui, tuo vardu vadinama yra sistema, kuri buvimą tepripažįsta paskiram kūnui, materijai, o bendrą, idėjos, dvasios buvimą neigia arba tam buvimui teikia tik antraeilę reikšmę.

II. Idealizmas ir realizmas literatūroj.

Sąvokų talpa ir tūris nėra pastovus dalykas. Nepastovus yra ir ryšys tarp žodžio ir sąvokos, kurią tas žodis reiškia. Tą rodo mums kalbos istorija. Bet sąvokos ir terminai kinta nevien amžių bėgy, jie šiek tiek keičia savo turinį, modifikuoja ir pereidami iš vienos srities į kitą. Pavyzdžiui, žodis „konstitucija“ viena reiškia teisė, kitką anatomijoje.

Taip pat idealizmo ir realizmo sąvokos, perkeltos į estetiką, emė reikšti čia ką kitą kaip filosofijoje. Be to, subjektyviame literatūros moksle jos įgijo, kaip jau minėjau, įvairiausios reikšmės ir dėl to pasidarė maža betinkamos mokslui.

Tiesą pasakius, tik realizmo sąvoka yra literatūros mokslo plačiai vartojama. „Idealizmo“ terminas tam tikrai literatūros kryptčiai žymėti labai maža tebuvo taikomas. Prof. H. Engertas nori suteikti ir šitam terminui plačių pilietybės teisių literatūros moksle.

Minėjau, kad literatūros terminai, ypač literatūros kryptčių pavadinimai (romantizmas, realizmas, naturalizmas) neturi pastovios, griežtai nustatytos reikšmės, ir pačios tos kryptys yra labai nevienodai suprantamos ir aptariamoms. Vieni literatūros mokslininkai laiko vienas tos ar kitos krypties žymes svarbiausiomis, kiti kitas. Taip pat ne visuomet lengvai susitariama, prie kurios krypties to ar kito rašytojo kūrybą reikia priskirti. Neseniai ir mūsų spaudoj buvo susiginčyta dėl romantizmo, o kiek anksčiau — dėl to, ar Šileris yra klasikas ar romantikas. Tai rodo, kad tų literatūros sąvokų turinys nėra aiškiai nustatytas. Daugelis literatūros mokslininkų pripažįsta, kad literatūros srovių apibrėžimas nėra lengvas

dalykas. O ir duotieji apibrėžimai toli gražu nėra vienodi. Tokiu būdu literatūros moksle susidaro painiava.

Prof. H. Engertas nurodo išeitį iš tos painiavos. Jis siūlo skirstymo pagrindū paimti rašytojų kūrybinę koncepciją ir skirstyti šiuo atžvilgiu visos literatūros veikalus į idealistinius ir realistinius.

Šis skirstymas nenori pavaduoti ir panaikinti ligi šiol vartojamo literatūros suskirstymo srovėmis, nes jis ima literatūros kūrinius iš kitos pusės. Anas literatūros kūrinių skirstymas į pseudo-klassiškus, romantiškus, realistinius ir k. t. buvo kartu susijęs su chronologija, su šitų srovių pasikeitimu laiko bėgy. Veikalų skirstymas į idealistinius ir realistinius išaina, visų pirma, nuo kūrėjų. Imamas kūrybinės koncepcijos momentas, kuris jau nulemia, kurios krypties bus sukurtasis veikalas, ir iš šito pagrindo išvedami vienos ar kitos krypties veikalų pažymiai ir skirtumai. Kad ir šitie proponuojami idealizmo ir realizmo terminai būtų aiškūs ir taip pat neįgautų įvairios prasmės, prof. Engertas siūlo suderinti literatūrinio idealizmo ir realizmo supratimą su tų pačių sąvokų reikšme filosofijoje. Tos dvi sąvokos perkeltos iš filosofijos į literatūrą ne be reikalo. Poetinė kūryboj galima įžiūrėti dvi kryptys, kurios maždaug sutinka su idealizmu ir realizmu filosofijoje. Kūrėjas, būdamas žmogus, jungia savy du pasaulius: jame kryžiuojasi tikrovės pasaulis ir vidujinis minčių pasaulis. Kūrybinis pergyvenimas yra idėjų pergyvenimo ir suvoktų tikrovės išpūdžių pergyvenimo sintezė. Tie du dalykai — iš tikrovės pagauta medžiaga ir idėjos — yra poezijos objektas. Tokiu būdu kiekvienas poetinis kūrinys yra šitų dviejų sudedamųjų dalių — idėjos ir medžiagos — sintezė. Nuo to, kuri sudedamoji dalis vyrauja, pareina, ar tas veikalas yra idealistinis ar realistinis. Nagrinėdami kokį nors veikalą ir norėdami nuspręsti, idealistinis jis ar realistinis, turime žiūrėti, kas kūrėjui buvo svarbiausia: idėja, ar iš tikrovės gautas išpūdis, medžiaga. Šitas kūrybinės koncepcijos momentas yra lemiamas būsimam kūriniui, nes nuo jo pareina visas to kūrinio formavimas. Jei kūrėjas norės savo veikale įkūnyti kokią nors idėją, tai tuomet tas jo veikalas turės būti taip sukomponuotas, kad ta idėja aiškiausiai pasireikštų. Žinoma, tuomet ir pats veikalas išeis visai kitoks negu tada, kai kūrėjas jokios idėjos pareikšti nenorėtų, o norėtų vien panagrinėti kokį nors gyvenimo reiškinių. Tokiu būdu šitas momentas yra kryžkelė, iš kurios šakojasi idealizmo ir realizmo kryptys.

Idealistas kuria savo veikalą išeidamas iš idėjos. Šita literatūros veikalų idėja yra tam tikras dėsnis, teigimas, kuris gali liesti įvairias gyvenimo sritis. Trumpai suformuluota to veikalo idėja atrodytų lyg koks priežodis, maksima. Pavyzdžiui, Šilerio „Orleano Mergelės“ idėja maždaug šitaip galima būtų išreikšti: „Tik grynas pasiryžimas gali laimėti“. Joana tol laimi, kol jos širdy nėra uždraustos jai vyro meilės. Pamilusi vyrą ir dar priešą, Joana nusideda ir turi žūti. Norėdamas tą idėją iškelti, Šileris labai laisvai elgiasi su istorine medžiaga. Jis net sąmoningai ją iškraipo, įvesdamas pramanytus asmenis (pav., Raimond'a, Montgomery), išleisdamas tikrus (pav. La Tremouille), kitaip nušviesdamas istorinius, (Karlolis VII. smarkiai išidealizuotas) ir, svarbiausia, savaip atvaizduodamas Joanos žuvimą.

Tokiu būdu kūrėjui idealistui svarbiausias dalykas yra idėja. Pasirinktoji medžiaga tik yra pavyzdys, vaidina tik padedamąją rolę. Iš tos medžiagos jis išsirenka arba naudoja tik tai, kas būtinai reikalinga jo pasirinktai idėjai įkūnyti, visa kita atmesdamas ar net, jei to reikalauja idėjos aiškumas, pakeisdamas ir pridėdamas. Visas veikalas yra kuriamas idėjai pareikšti, o medžiaga tėra tik priemonė tikslui pasiekti.

Idealistinės kūrybos eigą yra formulavęs jau Gotschedas, tiesa, taikydamas savo taisyklę visai kūrybai apskritai. Reikia paimti koks nors bendras dėsnis („man nehme einen Lehrsatz“), paskum paieškoti tinkamo pavyzdžio istorijoje ir tuomet jau kurti veikalą.

Visai atvirkščiai yra su kūrėju realistu. Jo dėmesį patraukia kaip tik pati medžiaga. Jis kuria veikalą, norėdamas ne kokią nors idėją paskelbti, o kokį nors jį sudominusį reiškinį ištirti, analizuoti. Jis nagrinėja, kaip ir kodėl tas reiškinys įvyko, kaip ir kodėl koks nors asmuo pateko į tą ar kitą situaciją ir kaip jis iš jos išsipainios. Idėjos elementas realistiniame veikle pasireiškia problemos pavidalu. Jei jį trumpai suformuluotume, tai gautumėm ne teigimą, kaip idealistiniuose veikaluose, bet klausimą. Realistinio veikalo pavyzdys gali būti Dostojevskio „Nusikaltimas ir bausmė“. To veikalo problema yra: Kaip gali doras žmogus nužudyti kitą žmogų ir ką jis paskum pergyvena. Romano tikslas ir yra išnagrinėti Raskolnikovo psichika, parodyti, kaip kyla ir auga jame mintis nužudyti žmogų ir kokias sielos kančias patiria jis įvykdęs savo sumanymą. Tokiu būdu realistinis veikalas yra dažniausiai kartu ir psichologinis veikalas. Kūrėjui realistui vaizduojamasis reiškinys yra psichologinė problema, jis nori jį visą išnagrinėti, nušviesti visas jo paines. Tuo tarpu idealistinio kūrinio idėja neturi jokio pro-

blematiškumo. Reiškiny, kuris paimtas pavyzdžiu tai idėjai įkūnyti, visos jo priežastys ir išdavos kūrėjui idealistui yra aiškios ir suprantamos. Todėl jis nė nemano raustis po savo veikėjų sielą, ieškoti tamsiuose jos užkampiuose tokio ar kitokio jo pasielgimo priežasčių. Psichinė analizė nėra esminis idealistinių veikalų dalykas. Tiesa, jos gali būti ir būna, bet ji nėra pati sau tikslas, o turi aiškiau iškelti idėją.

Yra veikalų, kurių koncepcija yra realistinė, bet skaitytojai įžiūri juose idėją. Tuomet šita idėja yra atsiradusi nesąmoningai, kartais ir pačiam kūrėjui paaiškėjus tik vėliau. Taip Hebbelis pasakoja apie savo dramą „Gyges und sein Ring“, kad tik tuomet, kai ji buvusi jau baigta, staiga, „kaip sala iš okeano“, iškilusi jam viską tvarkančios dorovės idėja. Anksčiau, kurdamas veikalą, jis jokios idėjos neturėjęs. Bet šitokie veikalai, dėl jų realistinės koncepcijos, turėtų būti skiriami prie realistinių, nes jų koncepcija nėra taisyta idėjai iškelti.

3. Įtaka stiliui ir kompozicijai.

Rašytojas negali atvaizduoti tikrovės visiškai tokios, kokia ji yra, su visais smulkiaisiais jos bruožais. Tokiu būdu rašytojas turi stilizuoti: vienus tikrovės bruožus, kurie jam atrodo nesvarbūs, nereikšmingi, atmesti, o kitus panaudoti savo kūriniumi. Bet dabar šitas tikrovės bruožų parinkimas, nusprendimas, kurie yra svarbūs kūriniumi, o kurie ne ir, tokiu būdu, veikalo kompozicija labai pareina nuo to, ar kūrėjas realistiškai ar idealistiškai nusistatęs.

Tikrovės daiktai, net tie, kurie priklauso tai pačiai rūšiai, skiriasi nuo vienas kito daugybe asmeninių, individualinių bruožų. Šitie individualiniai bruožai yra atsitiktiniai, nepareina nuo jokio dėsningumo. Jie gali būti tam daiktui svarbūs, bet nėra esminiai. Jei mes šituos bruožus iš daiktų išskirtumėm, tai pakitėtų daikto individualybė, bet ne jo esmė; pats daiktas pasiliktu tos pat rūšies. Tai yra vadinamieji charakteringieji bruožai. Jie išskiria kurį nors vieną daiktą iš kitų tos pat rūšies daiktų. Pav. žmogaus veido, apskritai, kūno forma, plaukų ir akių spalva, balso tembras, įpročiai ir t. t. Iš antros vėl pusės, visi tos pat rūšies daiktai turi keletą bendrų bruožų, kurie juos jungia į tą rūšį ir skiria nuo kitų rūšių. Tai jų tipiškieji bruožai. Šitie bruožai jau yra esminiai. Jeigu mes keletą šitų bruožų paimsime arba pridėsime, tai pakitės pati daikto esmė, tas daiktas nebegalės būti tikras tos rūšies daiktų atstovas. Pav. atskirų tautų nariams tipiški bruožai yra: tos tautos kalba, veido

bruožų panašumas, bendri būdo bruožai (rytiečių pasyvumas, prancūzų gyvumas ir t. t.). Bendri bruožai yra mums labiau priprasti, nes jie dėsningai kartojasi. Todėl rašytojai idealistai, norėdami įkūnyti bendras idėjas, gali panaudoti, žinoma, tik bendrus tipiškus bruožus, kadangi atsitiktiniai, charakteringieji bruožai neturi universalios reikšmės ir vertės. Kad idėja geriau būtų suprantama, kūrėjas turi ją pareikšti paprastais, dažnai pasitaikančiais pavyzdžiais. O tokie priprasti pavyzdžiai kaip tik ir yra tipingi įvykiai ir tipingi asmens.

Rašytojas realistas tikrovės medžiagą vartoja atvirksčiai. Jam tie idealisto atmetami individualiniai charakteringi bruožai yra svarbiausi. Jau buvo minėta, kad pati medžiaga sudomina realistą ir sužadina jį meniškai ją apdirbti. Medžiaga, kad patrauktų kūrėjo dėmesį, turi būti nepaprasta, pasižymėti retomis arba niekuomet daugiau nebesitaikančiomis savybėmis. Realistinių veikalų fabulą sudaro tokie įvykiai, kurie yra kuo nors ypatingi, kuo nors išsiskiria iš paprastų, kasdieninių. Žinoma, atsižvelgiama ir į tipiškus bruožus, bet pirmenybė priklauso ne jiems; realistai labiau dėmesį kreipia į tuos savotiškumus. Kraštutiniam realizmui, naturalizmui, dažnai prikišama, kad jis nevaizduojąs sveiko žmogaus, o tik psichinius iškrypėlius. Bet naturalistai nėra ypatingai pamėgę patologinių dalykų. Jie tik ieško naujų, nepaprastų žmogaus dvasios pasireiškimų. Radę tokius savotiškus, charakteringus asmenis, jie stengiasi nuvaizduoti juos smulkiai, iš visų pusių. Idealistai tuo tarpu schematizuoja žmogų. Jie vaizduoja tikrai stambuosius, tipinguosius asmens bruožus ir tik tuos, kurie reikalingi idėjai iškelti. Dėl to idealistinių veikalų veikėjai dažnai būna labiau panašūs į simbolius, alegorijas, negu į gyvus žmones. Idealistui kūrėjui jie yra svarbūs tik kaip idėjos nešiotojai.

Bet ir kūrėjas idealistas negali atvaizduoti žmogaus visai tokio, koks jis gyvenime yra, negali sudėti visų lig pat paskutinio tikrovės bruožų. Jis turi juos parinkti. Šitas parinkimas pareina nuo tam tikrų estetinių principų, o tų principų visuma sudaro veikalo ar krypties stilių.

Idealizmas ir realizmas vartoja skirtingas stilizacijos priemones. Rašytojai idealistai, kuriems rūpi tik tai, kas bendra, tipiška, vartoja tipizuojantį stilių. Kadangi jiems svarbu tik mintys, idėjos, bet ne tai, kokiū būdu žmonės tas mintis reiškia, tai jie neindividualizuoja savo veikėjų kalbos. Idealistui išviršinė kalbos forma yra neesminis, atsitiktinis dalykas. Jam svarbu, ką žmonės sako, ne kaip jie kalba. Todėl idealistinių veikalų veikėjai kalba

vienoda, aukšta, iškilminga kalba. Ta jų dirbtinė, išdailinta, logiškai nuosekli kalba labai skiriasi nuo kasdieninės gyvenimiškos kalbos. Ilgi monologai — gyvenime niekuomet nepasitaikęs reiškinys — labai mėgiami dramaturgo idealisto. Taip pat idealistiniai veikalai dažniausiai būna parašyti eiliuota kalba, nors Lehmanno nuomonei, kai jis savo „Poetikoje“ sako, kad eiliuota kalba esanti tikriausia žymė idealistiniam veikalui atskirti nuo realistinio, pritarti negalima. Ir realistinis veikalas gali būti rašomas eilėmis, nors šiaip mėgiamiausia realizmo vaizduojamoji priemonė yra proza.

Charakteringus, savotiškus bruožus realistai stengiasi atvaizduoti net kalbos pagalba. Kiekvienas realistinio veikalo veikėjas kalba savo skirtinga kalba, kuri tinka jo luomui, išsilavinimui, sielos savybėms. Tarmiškumas, seniau tik kaip komiška priemonė tevartojamas, realisto panaudojamas charakterizavimo tikslams (pav. Hauptmanno „Vebrynos“). Rašytojai idealistai nori prisiartinti prie kasdieninės kalbos, stengiasi atvaizduoti ir tuos nelogiškumus ir nenuoseklumus, kurie taip dažnai pasitaiko kasdieninėje kalboje. Todėl jų veikėjų kalba dažnai būna trukčiota, šokinėjanti; ji laikosi ne logiško, bet psichologiško sąryšio. O monologo nuo Ibseno nė vienas realistinis dramaturgas nebedrįso įvesti.

Kai dėl kompozicijos, tai, kaip jau minėjau, idealistai žymiai daugiau turi perstilizuoti ir pertvarkyti medžiagą. Idealistas ima medžiagą aiškiai numatydamas, ką jis iš jos padarys. Tuo tarpu realistas turi pačioje medžiagoje įžiūrėti, kokiais keliais reikia eiti. Idealistai formuoja medžiagą laisvai, taiko ją prie savo veikalo, o realistas taiko savo veikalą prie medžiagos. Rašytojas idealistas gali kartais nenumatyti, kaip išsirutulios jo kuriamas veikalas; gali net atsitikti, kad jis nueis visai kitokiais keliais, kaip rašytojas iš pradžios buvo suplanavęs. Atsitinka (pavyzdžiui galima paimti Dostojevskį), kad suplanuotas apsakymėlis ar novelė išauga į romaną, o vienas sugalvotas romanas subyra į atskiras apysakas.

Bet kartais gali ir realistas iš anksto aiškiai apžvelgti savo kuriamąjį veikalą. Tai tuomet, kai jis išeina iš katastrofos. Jį sudomina pats būsimąjo veikalo (šiuo atveju — dažniausiai dramos) finalas, katastrofa. Jis ima analizuoti, nagrinėti, kokios priežastys priveda prie tokio įvykio. Bet veikalą kurdamas jis jau eina atvirkščiu keliu, — nuo priežasčių prie katastrofos, ir tuomet jau gali numatyti visas perepetijas iš anksto. Čia pavyzdžiui galima nurodyti Hauptmanno dramą „Rosa Bernd“, kuriai sukurti stimulą davė teismo kronikos žinutė apie mergaitę, nužudžiusią savo kūdikį. To-

je dramoje Hauptmanas nagrinėja problema, koku būdu motina prieina prie to, jog gali nužudyti savo kūdlkį.

4. Veiksmo motyvavimas.

Kartais kūrėjas realistas net daro eksperimentus su savo veikėjais. Jis vaizduoja, kaip žmonės, kurių sielų savybes jis kaip galima tiksliau nusako, aplinkybių dėka patenka į įvairius konfliktus ir, dėl tų savo sielos savybių, iš jų išsina nugalėti ar nugalėdami, pakeisti arba aplinkumą pakeisdami, arba tame susidūrimė žūva. Autorius lyg ir klausia savęs, kaip elgsis jo vaizduojamasis asmuo tokiose ar kitose aplinkybėse. Šitų eksperimentų daug yra Ibseno dramų rankraščiuose. Rašytojo būklė čia yra daug sunkesnė už gamtininko, kuris, darydamas cheminius eksperimentus ir sumaišęs medžiagas, gali tiksliai susekti, kokių rezultatų jis tokiu keliu pasieks. Tuo tarpu žmogus nėra chemijos elementas, ir visi kūrėjo daromi eksperimentai yra grynai teoretiški. Bet ir žmogus yra taip pat gamtos dalykas. Jo minčių eiga, jo reagavimas į laukujus įspūdžius vyksta tam tikrais dėsniais, kurie yra psichologų tiriami. Kūrėjas realistas turi taip pat atsižvelgti į šitų tyrimų rezultatus, kaip ir eksperimentorius į chemijos dėsnius. Pastatęs savo veikėją į kokią nors būklę, jis turi leisti jam tik taip elgtis, kaip pasielgtų tikras tokio pat būdo ir linkimų žmogus, patekęs į tokią būklę. Norėdamas nuspresti, kaip jo veikėjas pasielgs, jis turi klausiti savęs, kaip jis galvoja, kas yra paveldėta jo sieloj, ką įnešė į ją auklėjimas ir gyvenimo patyrimas, kuria linkme pakreips jo mintis tas ar kitas įspūdis, kuri mintis nugalės ir privers jį vienaip ar kitaip pasielgti. Šitą dalyką jau formulavo Lessingas, sakydamas, kad žmogaus likimas pareina nuo jo elgesio, elgesį nulemia aistros, o šias gimdo charakteris.

Taigi realistiniuose veikaluose nei kūrėjas nei jo vaizduojamasis asmuo nėra laisvi. Tuo tarpu idealistas labai maža tesiskaito su savo veikėjais. Jie veikia taip, kaip autorius nori, lyg marionetės. Čia pasireiškia dar vienas idealistinės ir realistinės kūrybos skirtumas: skirtingas veiksmo pamatavimas.

Realistiniuose veikaluose viešpatauja psichologinis būtinumas. Visi veikiančiųjų asmenų veiksmai turi būti psichologiškai motyvuoti, realistas čia nepalieka jokios spragos per visą veiksmo eigą. Kiekvienas žingsnis, kurį veikėjas daro, turi būti suderintas su jo charakteriu, pažiūromis, nusistatymu.

Idealistiškus veikėjus valdo logiškas būtinumas: veiksmas turi taip, o ne kitaip rutuliuotis ne dėl to, kad sutiktų su psichologijos duomenimis, bet dėl to, kad jis turi pareikšti idėją. Psichologinis motyvavimas nėra būtinas; jis tėra antraeilis dalykas, ir jeigu jis kliudo aiškiai pasireikšti, idėjai, tai kūrėjas idealistas lengvai nuo jo atsisako. Bet, žinoma, rašytojas gali panaudoti ir psichologinį motyvavimą savo idealistiniams tikslams.

(B. d.)

Politinė ir kultūrinė apžvalga.

Prof. V. Čepinskis.

Šių metų gegužės mėn. 3 d. Universitetas minėjo savo Rektoriaus prof. V. Čepinskio 60 m. amžiaus sukaktuves.

Prof. V. Čepinskis gimė 1871 m. balandžio mėn. 21 d. (pagal senąjį kalendorių) Šiaulių apskr., Pasvitinio valsč., Dargaičių kaime. 1890 m. baigė Šiaulių gimnaziją su aukso medaliu. Įstojęs į Petrapilio universiteto matematikos gamtos fak. po 4 metų įgijo pirmo laipsnio diplomą. Du metus dirbo laborantu pas garsų mokslininką prof. Mendelejeva, o vėliau Ciuriche specializavosi fiziko-chemijoje ir elektro-chemijoje. Prieš karą dirbdamas įvairiose vietose su garsiais specialistais, turėjo progos rimtai pasiruošti moksliniam darbui.

1922 m. išrinktas profesorium Lietuvos universitete, kur dėstė eksperimentalinę fiziką ir fizinę chemiją. Nuo 1926 metų dėsto tik fizinę chemiją. Studentai pas prof. V. Čepinskį turi vieną didelę lengvatą savo studijose — tai jo gyvas paskaitas, kurios žadina susidomėjimą dėstomuoju dalyku ir ilgam atminty fiksuoja teikiamas žinias.

Jis vienas iš pirmųjų ėmėsi ruošti lietuvių kalba aukštojo mokslo vadovėlius. Jo „Fizikos Paskaitos“, kartu paėmus visas 7 dalis, sudaro didelį originalų mokslinį veikalą susidedantį iš 1340 pusl.

Be to paminėtini šie prof. V. Čepinskio svarbesnieji veikalai:

- 1) Atomas arba elektrinė materijos struktūra;
- 2) Elektrinė valentingumo teorija;
- 3) Termodinamika;

4) Cheminė pusiausvira;

5) Chemijos Kinetika ir Fotochemija

ir ištisa eilė mažesnių mokslo darbų ir straipsnių, tilpusių „Kultūroj“, „Kosmose“ ir kitoj periodinėj spaudoj. Savo nenuilstamo darbo dėka jau yra idėjęs didelį indėlį į Lietuvos mokslinę literatūrą.

Prof. V. Čepinskio iniciatyva po 9 mūsų universiteto gyvavimo metų įsteigta svarbi mokslinė įstaiga — Fizikos Chemijos institutas, kur ras tinkamas moksliniam darbui sąlygas ir pats jubilatas ir jo mokiniai.

Prof. V. Čepinskis sugeba ne tik tyrinėti ir spręsti įvairias prigimties problemas, bet ir įgytus patyrimus ir žinias pritaikinti gyviesiems visuomenės interesams ir populiarioj formoj jas patiekti visuomenei. Todėl jis nuolat yra varginamas įvairių organizacijų ir redakcijų atstovų su prašymais paruošti paskaitų, straipsnių, ar pareikšti savo nuomonę vienu ar kitu aktualiu visuomenės gyvenimo reikalu.

Jz. K.

Santykiai su papa.

Lietuvos Respublika Voldemaro laikais sudarė su Šventuoju Sostu konkordatą (1927 m. rugsėjo 27 d.). Konkordatas yra sudarytas Šventosios Trejybės vardu ir nustato aukštą aliansą dvasiškosios ir svietiškosios vyriausybių. Konkordatas str. 4 ir str. 5 pavedė civilinei valdžiai „Bažnyčios nutarimus ir sprendimus vykdyti“, bažnytiniai kanonai liko padaryti Lietuvos Respublikos vidaus teise (1 str.). Bet svarbiausia 25 konkordato straipsnis užtikrino laisvą *Kako* (Katalikų Akcijos) veikimą. Tokios klauzulės senesnieji konkordatai visai nežino. *Kakas* sudarė daugybę trūbelių Italijoje ir Lietuvoj (ateitininkų organizacijų aukštesnėse mokyklose uždarymas). Turėdamas teisinę bazę Lietuvoj *Kakas* ir plečia savo veikimą. Popiežiaus Nuncijus, žiūrėdamas konkordato vykdymo, irgi norėjo *Kako* veikimą praplėsti ir klerikalizmą jaunimo prižiūrėti, ką leidžia konkordatas. Tai nepatiko vyriausybei, kuri užuot *nutraukus* konkordatą išprašė patį nuncijų. Reikia manyti, kad į Kauną bus atsiųstas taktiškesnis nuncijus, kuris sumaniau tęs Lietuvos klerikalinį.

Pabaltijo valstybių studentijų sąjunga SELL.

I.

Pasibaigus didžiajam karui iškilo naujų idėjų, pasireiškė įvairaus pobūdžio judėjimai, turį tikslą apsaugoti žmoniją nuo kitų, panašių į did. karą skerdynių; parodyti tautų piovimosi žalingumą tiek visos žmonijos, tiek atskirų tautų ir tiek pavienio žmogaus atžvilgiu; iškelti nuoširdų tautų bendradarbiavimą, kuris vestų tiek atskiras tautas ar valstybes, tiek visą pasaulio žmoniją prie ramybės ir tobulėjimo. Pacifizmo ir tautų bendradarbiavimo idėjos apėmė visus gyventojų sluoksnius, ir žmonijos toms idėjoms entuziazmas pasiekęs buvo aukščiausiasį laipsnį. Amerikos (U. S. A.) prezidento Vilsono asmeny kilo mintis įkurti Tautų Sąjungą, kuri normuotų santykius tarp atskirų valstybių, padėtų išlaikyti tautų ir valstybių tarpe status quo ir būtų toji tvirtovė, kuri neprileistų atskirų valstybių prie karo.

Šitos visuomeninio pobūdžio idėjos neaplenkė ir pasaulio studentijos. Pasaulio studentija, uždegta tautų bendradarbiavimo ir pacifizmo idėjomis, ieško galimų būdų tas idėjas įgyvendinti studentijų tarpe ir joms duoti realų pagrindą. Ir štai 1919 m. lapkričio mėn. Amerikos, Anglijos, Belgijos, Prancūzijos, Čekoslovakijos, Graikijos ir k. studentijos imasi iniciatyvos ir sušaukia pasaulio studentijų kongresą Strasburge (Strasbourg), kur įkuria Tarp-tautinę Studentų Sąjungą C. I. E. (Confédération Internationale des Etudiants). Toji sąjunga pasiima sau uždavinį suartinti pasaulio studentijas, išplėsti jų tarpe glaudų bendradarbiavimą, ūgdant solidarumo ir taikos jausmus. Vėliau prie sąjungos prisidėjo vis daugiau ir daugiau naujų narių, ir jau dabar sąjungai priklauso daugiau, kaip 30 valstybių studentijos. Ir mūsų, Lietuvos studentija noriai prie sąjungos prisidėjo ir joje bendradarbiauja.

Taip augant pasauliniam bendradarbiavimui—plačiuose visuomenės sluoksniuose daugiau politiniu ir ekonominiu atžvilgiu, o studentijose daugiau kultūriniu atžvilgiu, — kilo naujų idėjų, naujų reikalavimų, pareinančių nuo vienokių ar kitokių politinių, kultūrinių ir ekonominių sąlygų. Pabaltijo valstybės, atgavusios savo nepriklausomybes, ypač jautė reikalą dar glaudesnio savitarpio bendradarbiavimo, tuo labiau, kad jų vienoks likimas laukia, vieno kiose politinėse ir ekonominėse sąlygose gyvena. Kilo reikalas sudaryti Pabaltijo valstybių sąjungą, jei ne politiniais išrokavimais (tokių išrokavimų yra), tai bent ekonominiais ir kultūriniais sumetimais. Tą mintį pirmiausia iškėlė studentija, ir ji pirmoji pradėjo

ieškoti kelių tokiai sąjungai, bent studentijos tarpe, įkurti. Pirmieji Pabaltijo valstybių studentijų sąjungos reikalingumą iškėlė 1922 m. estų studentai.

Estų studentija, kupina energijos, tą mintį išplėtė kitose Pabaltijo valstybių studentijose ir jau 1923 m. balandžio mėn. 10 d. sušaukė Pabaltijo valstybių studentijų konferenciją Tartuose (Estijoje), kur ir buvo įkurta Pabaltijo valstybių studentijų sąjunga. Konferencijon buvo pakviestos Suomijos, Estijos, Latvijos, Lietuvos ir Lenkijos studentijos. Lenkams neatvykus į konferenciją, sąjunga buvo sudaryta iš 4 likusių valstybių studentijų ir pavadinta SELL (Suomija, Estija, Latvija, Lietuva).

SELL sąjungos uždavinys — tai tų keturių Pabaltijo valstybių akademinio jaunimo savitarpis pažinimas ir glaudus bendradarbiavimas akademiniam ir kultūriniam gyvenime. Rodos, jau nereikėtų minėti, kad visos šios keturios valstybės yra vieno likimo ir joms gresia rusų ir vokiečių ne tik politinis, bet ir kultūrinis spaudimas. Ne veltui ir Pabaltijo kraštų politikai galvoja apie Pabaltijo valstybių sąjungos reikalingumą, kad tuo būtų galima po karo susidariusių ir atgimusių Pabaltijo valstybių nepriklausomybes, kurioms, atvėsus po karo susidariusiam entuziazmui palaikyti pasaulio taiką, tautų solidarumą ir tautų bendradarbiavimą, yra rimto pavojaus tiek iš rytų, tiek iš vakarų. Reikia manyti, kad Pabaltijo valstybių studentijų sąjungos egzistencija kaip tiktai ir skina tą kelią į tautų suartėjimą ir, gal, būt, į Pabaltijo valstybių sąjungos sudarymą, kurio reikalingumą kelia ir mūsų politinė spauda. Todėl SELL sąjunga nėra vien tik siauras tų valstybių tarpakademinio bendradarbiavimo reiškiny, bet turi ir viešosios politinės reikšmės. Už tai toji sąjunga turėtų būti palaikoma ne tik studentijos, bet ir plačiosios visuomenės sluoksnių ir valdžios organų remiama.

II.

Pabaltijo valstybių studentijų sąjunga SELL gyvena jau 8 metai, bet kai kam atrodo, kad ji maža nuveikusi ir jaučiasi jaunutė. Taip pasakyti vargu ar galima. Tegu, sakysime, ji dėl įvairių kliūčių ir nepasiekė to, ką galėjo pasiekti, bet vis dėlto jos nuopelnai tų kraštų, ypač studentijų suartėjimo, aiškūs. Visos Pabaltijo valstybių studentijos gerai informuotos viena apie kitą, gerai jau pažįsta tų kraštų istoriją ir supranta vieno ar kito tų kraštų politinius reikalavimus ar siekimus. O tai jau didelis darbas padaryta. Yra ir daugiau, jau aiškiai konkrečių darbų nuveikta. Kad tie darbai daugiau paaiškėtų, čia ir juos trumpai peržvelgsime.

Susidariusi SELL sąjunga buvo priimtas atitinkamas statutas, pagal kurį šaukiamose konferencijose*) sprendžiami įvairūs tų kraštų studentijas liečiantys klausimai, kiekviena tų studentijų turi tik vieną balsą ir visi nutarimai priimami tik vienbalsiai, kas lietuvių studentijai ypatingai svarbu, ypač kada turime reikalo su lenkų priėmimo į sąjungą klausimu. Kad sąjungos darbas būtų sėkmingesnis, yra įsteigtas tos sąjungos centralinis biuras. Tartuose, kuris veda visus sąjungos darbus ir palaiko artimus santykius su sąjunga priklausančiomis studentijomis, tiekdamas joms informacinės medžiagos, organizuodamas Pabaltijo studentijų sporto olimpiadas, palaikydamas santykius su Pabaltijo studentijų spauda ir ją informuodamas apie SELL sąjungos studentijas, jų gyvenimą. Centralinis biuras leidžia studentijoms informacinius leidinius, duoda nurodymų turistams ir jiems padeda išsirūpinti vienokių ar kitokių palengvinimų. Centralinio biuro valdybą sudaro pirmininkas, vicepirmininkas ir du sekretoriai. Pareigomis valdybos nariai kasmet keičiasi iš eilės pagal nustatytą tvarką ir kiekvienai iš keturių priklausančių sąjungai studentijų per 4 metus tenka vieneriems metams paskirti savo pirmininką, kuris dažniausia esti tos studentijos atstovybės pirmininkas. Centralinis biuras laiko reikalingą vedėją, kuris palaiko artimus ryšius su biuro pirmininku, veda visus techniškus darbus, laikosi visų nutarimų ir konferencijose daro pranešimus apie biuro nuveiktus darbus.

SELL sąjunga turi atskirą sporto statutą, pagal kurį normuojamos visos Pabaltijo studentijų tarpakademinės sporto rungtynės, šaukiamos Pabaltijo studentijų sporto olimpiados. Tam darbui vykdyti prie sąjungos yra sudaryta sporto komisija, kuri rūpinasi olimpiadų ir rungtynių šaukimu, nustato joms laiką ir vietą, išdirba atitinkamą rungtynėms tvarką — taisykles.

Įvairiems klausimams aptarti kasmet šaukiami du kartu centralinio biuro posėdžiai, kuriuose dalyvauja visų sąjungos narių atstovai. Posėdžiuose nutarimai priimami tik vienbalsiai. Nesusitarus kuriuo klausimu biuro posėdžiuose, tas klausimas įnešamas į artimiausios konferencijos dienotvarkę. Konferencijos šaukiamos iš eilės vienoj ar kitoj valstybėj. Pirmose konferencijose visi sąjungą liečiantieji klausimai praeidavo gana sklandžiai, tiktai 1930 m. konferencijoje, kuri buvo Helsinkiuose (Suomijoje), kilo smarkesnių ginčų, kurie ir dabar dar neišrišti. Jau anksčiau suomių ir

*) SELL sąjungos konferencijos šaukiamos kasmet ir jos įvyksta iš eilės vienoj sąjungai priklausančių valstybių. Tiktai 1929 m. sąjungos konferencija neįvyko.

estu studentijos kelia lenkų studentijos pakvietimo į sąjungą klausimą, bet mūsų studentija tam buvo priešinga ir lenkų priimti nepasisekdavo, tuo labiau, kad SELL sąjungos statutas numato tik tokius nutarimus, kurie priimami visais balsais. 1930 m. konferencijoj suomiai lenkų priėmimo klausimą pastatė visoj pilnumoj ir patiekė tuo reikalu tokią rezoliuciją:

„SELL studentijos nutarė priimti lenkų studentiją pilnateisiu SELL sąjungos nariu“. Už šią rezoliuciją balsavo suomiai ir estai, o latviai ir lietuviai balsavo prieš. Tokiu būdu lenkai nebuvo priimti į sąjungą. Kadangi lenkų priėmimo klausimą, neatsižvelgiant į lietuvių atstovų motyvus, suomių ir estų studentijos palaikė ir smarkiai puolė lietuvius ir latvius už tai, kad jie balsavo prieš rezoliuciją, tai latvių studentija pasiūlė lenkus priimti stebėtojais tiek šaukiamose konferencijose, tiek centralinio biuro posėdžiuose. Su tokiu pasiūlymu lietuvių delegacija, kurios priešaky stovėjo stud. Vl. Viliamas, sutiko, ir lenkai buvo 1930 m. konferencijoj priimti stebėtojais. Prieš tokį mūsų delegacijos nusileidimą mūsų studentija protestavo, bet pati delegacija tuo tarpu nebuvo per daug kalta, juo labiau, kad He lsinkio konferencijoj buvo labai įtempta padėtis, gresė pavojus SELL sąjungai iširti.

Suomijos studentija, — suprasdama, kad lenkus priimti į sąjungą sudaro kliūčių sąjungos statuto 2 §, kuriuo einant visi nutarimai galimi tik juos priėmus vienbalsiai, — įnešė naują pasiūlymą, būtent, statuto pakeitimo klausimą, kur visų balsų principas būtų pakeistas daugumos balsų principu, kad tuo būdu suomių studentijai būtų jau laisvas kelias pakviesti į sąjungą lenkus. Šitoks statuto pakeitimo nutarimas buvo padarytas jau 1929 m. kovo mėn. 17 d. centralinio biuro posėdyje. Konferencijoj tą nutarimą reikėjo tik galutinai priimti. Mūsų delagacija konferencijoj pasisakė prieš tokį pakeitimą. Einant SELL sąjungos statutu visi konferencijose padaryti nutarimai turi būti atskirų studentijų ratifikuoti 4 savaičių laikotarpyje, jei tie nutarimai buvo priimti visais balsais, arba 3 mėnesių laikotarpyje, jei nutarimai padaryti dauguma balsų (pagal pakeistą statutą). Šį protokolą nevisai tiksliai paruošė ir lietuvių studentijai vėlai teatsiuntė, dėl ko mūsų studentija nespėjo laiku užprotestuoti. Lietuvių studentijai nustatytu laiku neužprotestavus konferencijoj padarytų nutarimų, suomiai su estais paskelbė pakeistą statutą galiojančiu ir tuo būdu tikėjosi rasti išeitį priimti lenkus į sąjungą. Tik vėliau, kai pavėluotai mūsų studentija pakeisto statuto nepripažino ir pakeitimą užprotestavo, lenkų priėmimo klausimas mums pasunkėjo ir pasidarė daugiau komplikuotesnis. Šį sta-

tuto pakeitimo klausimą turėjo išspręsti 1931 m. konferencijoje, kuri įvyko Kaune birželio 3 — 8 dienomis.

Kauno konferencijoje visi darbai ėjo gana sklandžiai, atskiros komisijos padarė daug naudingų pačiai sąjungai ir atskiroms studentijoms nutarimų, nutarta kviešti Tarptautinės Studentų Sąjungos kongresą 1932 m. vienoj iš Pabaltijo valstybių (greičiausia Rygoj). Tik kai buvo prieita prie statuto pakeitimo teisėtumo ir lenkų priėmimu klausimų, konferencijos dalyviai nebegalėjo susitarti, kilo smarkių ginčų. Nežiūrint į tai, kad mūsų studentija aiškiausiai išdėstė savo motyvus, dėl kurių nenori sąjungoj matyti lenkų, ir, kadangi su statuto pakeitimu yra surišta lenkų priėmimas, negali pripažinti pakeisto statuto teisėtu, bet vis dėlto suomų studentija patiekė raštu griežtą deklaraciją, kur pasisako, kad jie jau 4 metai, kaip kelia lenkų priėmimo reikalingumą, tik deja lietuvių studentija daro obstrukcijas, už ką ji turėtų būti atsakinga ir dėl sąjungos likimo. Suomiai pasilieka sau teisę šį lenkų priėmimo klausimą dar kartą iškelti. Tenka tik stebėtis suomių studentijos agresyviškumu, juo labiau, kad, būdami mūsų studentijos svečiais, drįsta ją smarkiausiai kaltinti ir daryti visokius užmetimus. Konferencijos metu ir estai palaikė suomių nusistatymą. Tik latvių delegatai buvo solidarūs su mūsų studentija.

Paskutiniu metu lenkų priėmimo į sąjungą klausimas mūsų studentijai kiek palengvėjo, nes estų studentija, suprasdama mūsų studentijos reikalavimais ir tuos motyvus, dėl kurių nenori priimti lenkų, jau kiek krypsta nuo suomių studentijos ir darosi palankesnė mūsų studentijos atžvilgiu. Labai gaila, kad SELL sąjungoj suomių studentija pamiršta pačios sąjungos anksčiau užsibrėžtus uždavinius suartinti Pabaltijo studentiją ir daro šiam kilniam darbui kliūčių, keldama politinius motyvus sudaryti antisovietinį bloką, kurio sustiprėjimui, jų manymu, būtinai reikalinga įtraukti lenkų studentiją.

Tokiam Suomijos, iš dalies ir Estijos, studentijos norui SELL sąjungą paversti antisovietišku ir, iš dalies, antigermanišku bloku ir tuo būdu į SELL sąjungos akademinio - kultūrinio bendradarbiavimo tikslus įnešti jau grynai politinį elementą — Lietuvos studentija niekad nepritars ir turės priešintis suomių ar estų daromoms panašioms pastangoms.

Jei pradžioj sąjungos gyvenime buvo pasireiškęs tų keturių valstybių studentijų suartėjimas, tai dabar daromas iš suomių studentijos pusės skaldymas yra tiesiog nepateisinamas jų žygis. Reikia manyti, kad gal ir suomių studentija vėliau supras savo klaidas,

tuo labiau, kad išleidus į sąjungą lenkų studentiją, būtų nukrypta nuo tiesioginių sąjungos tikslų bendradarbiauti akademiname gyvenime ir būtų prieita jau prie politinio pobūdžio organizacijos, kurioj vienybės idėja pasidarytų nebeįmanoma, ypač turint galvoj dabartinius mūsų ir lenkų santykius.

SELL sąjungos statuto pakeitimo teisėtumo ir lenkų priėmimo klausimais Kauno konferencijoj nesusitarta. Tam reikalui šaukiama specialė konferencija Rygoj šių metų rudenį. Ta proga reikia pastebėti, kad Kauno konferencijoj SELL sąjungos pirmininku išrinktas stud. Balys Širvinskas, dabartinis Vytauto Didž. Universiteto studentų atstovybės pirmininkas. Gal būti naujam sąjungos pirmininkui pavyks sušvelninti susidariusius santykius tarp Lietuvos ir Suomijos studentijų lenkų priėmimo atžvilgiu.

J. J.

Pabaltijo valst. mokytojų s-gos III kongresas.

Š. m. birželio mėn. 28—29 d. d. Kaune (Universiteto I rūm.) buvo gausingas Pabaltijo Valstybių Mokytojų Sąjungos III Kongresas. Kongrese dalyvavo Lietuvos, Latvijos ir Estijos virš 500 mokytojų, profesorių, švietėjų. Šis kongresas ir dalyvių skaičiumi ir aktingumu buvo visų Pabaltijo valstybėse buvusių kongresų didžiausias ir labiausia nusisekęs. Todėl šis svarbus kultūros veiksnys kiekvienam šviešuoliui žinotinas ir įsidėmėtinas.

Jau nemažas laikotarpis, kai Pabaltijo mokytojai tyliai dirba didį broliškų tautų artėjimo darbą, — šiuo kongresu buvo pažymėtas 10 bendradarbiavimo metų jubiliejus. Lygiai prieš 10 metų, 1921 m. birželio mėn. 28 d. Lietuvos mokytojai padarė pirmąją ekskursiją į Rygą ir Taliną. Širdingai sutikti, profesijos draugai rado bendrą kalbą. Ir šis, rodos paprastas įvykis, ekskursija užakcentavo vienybės idėjos prasmę ir nutiesė pirmuosius metmenis taip svarbiam, dabar visose srityse intensingai besireiškiančiam, bendradarbiavimui. Nežiūrėdami tuometinio dėl kai kurių politinių priežasčių buvusio nacionalinio antagonizmo, mokytojai patys pirmieji ryžosi nustatyti broliškų tautų bendro kultūros ir susipratimo darbo gaires.

Nuo to laiko profesijos draugai susirišo tampriais ryšiais. 1922 m. birželio mėn. 18 d. įvyko I-ji Pabaltijo v. mokytojų konferencija Rygoje, o 1923 m. birželio mėn. 27 d. II-ji Taline. 1924 m. rugpiūčio mėn. 18 d. Kaune įvykusioj konferencijoj buvo priimti Pabaltijo Valst. Mokytojų Sąjungos įstatai, kuriais įsteigtas tos S-gos vykdomasis organas Sekretoriatas Rygoje. Pabaltijo Valstybių Mokytojų

Sajungą sudaro Eesti Opetajate Liit (Estijos Mokytojų Sąjunga, vienintelė mokytojų s-ga, kurioj visi mokytojai dalyvauja), Latvijas Skolotāju Savienība (Latvijos Mokytojų Sąjunga, kurios nariais yra absoliutinė Latvijos mokytojų dauguma) ir Lietuvos Mokytojų Profesinė Sąjunga.

Sekretoriatas dažnai daro pasėdžius, šaukiamos metinės konferencijos paeiliui kiekvienoje valstybėje ir renkamosi į perijodinius kongresus. I-sis kongresas buvo 1925 m. Rygoje, II-sis 1928 m. Taline ir III-sis dabar Kaune.

III-įj kongresą atidarė Pabaltijo v. M-ųjų S-gos Sekretoriato pirmininkas ir Liet. Mokyt. Prof. S-gos Centro V-bos pirmininkas p. B. Žygelis. Savo atidaromaj kalboj trumpai apžvelgė S-gos gyvenimo istoriją. Pabrėžė, kad mokytojai kasmet vis intensingiau dirba ir artėja. Tas rodo, kad mokytojai eina tikruoju keliu, kad jų šis darbas turi tvirtus pagrindus. Todėl reikia drąsiai žengti pirmyn nežiūrint laikinių dabarties nepasisekimų bei sunkumų, nes ateitis mokytojams priklauso. Kaip Šveicarijoj trijų tautų žmonės puikiai sugyvena, moka vieni kitus pagerbti, įvertinti ir širdingai atjausti vieni kitų interesus, taip ir mes trijų broliškų tautų žmonės — estai, latviai ir lietuviai šiais principais eikime į vieną šeimą. Kad mūsų idėjoms pritaria tie, kurių rankose priaugančioji jaunuomenė, matyti iš čia susirinkusių iš visų kampelių kolegų mokytojų. Galima sakyti, kad mūsų broliškų tautų mokytojų šeimoje varžtų sienos išnyko.

III-įj kongresą sveikino švietimo ministeris, Estų ir Latvių pasiuntiniai, Kultūros Taryba, Universitetas, partijų, visuomenės organizacijų ir spaudos atstovai ir asmenys

Kongreso garbės komitetą sudarė: U-to rektorius prof. V. Čepinskis, Hum. mokslų fak. dekanas prof. V. Krėvė-Mickevičius, Gamtos matem. fak. dekanas prof. Z. Žemaitis (negalėję dalyvauti), „Liet. Enciklopedijos“ vyr. redaktorius prof. Vacl. Biržiška ir Kauno miesto burmistras p. J. Vileišis. Prezidiuman išrinkti: pirmininkais — prof. K. Sleževičius, p. Kuks (Estijos) ir p. Liepinš (Latvijos) ir sekretoriais — po du nuo kiekvienos valstybės, iš viso šeši. Paskui buvo kalbos visų trijų valst. mokytojų Sąjungų.

U-to rektorius prof. V. Čepinskis savo paskaitoj „Kai kurie šių dienų mokyklos uždaviniai“ iškėlė asmenybės ugdymo, fizinio auklėjimo ir mokslinimosi problemas šių dienų mokykloje. Už brangius mokytojams ir nuoširdžiai pasakytus žodžius profesorius kongreso dalyviai iškėlė didžiausias ovacijas.

Antroji paskaita buvo prof. Vabalo-Gudaičio — „Santykiai tarp mokytojų ir mokinių“. Profesorius vaizdžiai iškėlė mokytojo auto-

riteto klausimą auklėjime, jo reikšmę ir kartu pažymėjo, kad d. karas apskritai autoritetus sunaikinęs arba jiems pakenkęs. Paskui nurodė individualybės vystymosi periodus, etapus, išdėstė metodus, kaip mokytojas turi ugdyti jaunuolio psichines galias.

Paskaitą mokytojai išklausė dideliu susidomėjimu.

Trečioji paskaita buvo mokyto. A. Šteins (Latvijos) „Santykiai tarp mokytojų ir tėvų“ ir ketvirtoji prof. Audova (Estijos). Profesorius savo paskaitoje „Mokyklos uždaviniai tautų artėjimui ir taikos propagandai“ iškėlė įdomių minčių apie karą, jo nereikalingumą kovoje už būvį ir giminės atrinkime. Nurodė gražų skruzdžių gyvenimo pavyzdį, pas kurias taip daug visuomeniškumo. Žmonių bendradarbiavimas ir visuomeniškumas vedąs taikos ir progreso keliu; siauras nacionalizmas ir imperializmas esąs įrankis viešpataujančiai klasei valdžią savo rankose laikyti; beveik visuomet imperializmas esąs susisukęs nacionalizmo mantijon. Žemėje, mokslininkų apskaičiavimu, gali daug daugiau žmonių išgyventi. Todėl reikia ne vienas kitam peilį galasti, o visus sugebėjimus ir organizuotumą nukreipti į mokslą, naujų galimybių gamtoje ieškojimą, į progresą. Todėl reikia perauklėti jaunuomenę. O šiame taikos propagandos ir tautų artėjimo darbe mokykla gali suvaidinti svarbų vaidmenį.

Po pranešimų kongresas vienbalsiai priėmė tokias rezolucijas:

1. Dabartiniu momentu, kada tautų siekimams aktyviai ir savarankiškai spręsti savo likimą daroma įvairių kliūčių, turi būti ypatingai susirūpinta laisva, demokratine mokykla, kuri jaunąją kartą išauklėtų tikrosios demokratijos dvasia.

2. Turėdamas galvoj ekonominius ir moralinius nuostolius, kuriuos daro karai, ypač Did. Pasaul. karas ir konstatuodamas augantį ginklavimąsi — rengimąsi naujiems, griežtai smerkia tokius militaristinius siekimus gresiančius pasauliui dar didesniais sunaikinimais, pripažįsta, kad mokytojai turi ypatingai susirūpinti taikos ir tarptautinio bendradarbiavimo idėjos skleidimu plačiose liaudies masėse ir ypačiai tarpe besimokančios jaunuomenės, auklėjant ją pacifizmo ir tarptautinio solidarumo dvasia. Be to, kongresas kviečia visus mokytojus atkakliai kovoti su visais tais gyvenimo reiškiniais, kuriais militarizuojama mokykla.

3. Pasiiekti tiems aukštiesiems visuomeniškai humaniškiems tikslams, reikia naujais auklėjimo principais plačiai reformuoti mokyklą, pagrindžiant tėvų, vaikų ir mokytojų bendradarbiavimu, savarankišku jų veiklumu ir savitarpišku pasitikėjimu.

Kongreso dalyviai svečiai turėjo daug progų praktiškai susipa-

žinti su mūsų kraštu, nes Liet. Mokyt. Prof. S-ga, to kongreso rengėja nepašyktė triūsio ir lėšų suorganizuoti nemaža ekskursiją.

Mes sveikiname ir džiaugiamės šiuo tarptautinės reikšmės judėjimu. Didis darbas organizuotai nors tyliai bet su pasiryžimu dirbamas ir tuščios pastangos tų, kurie būdami ar nenuoširdūs, ar neobjektingi, ar siaurų tikslų vedini, — stengiasi dirbančius ignoruoti ar pačio darbo reikšmę mažinti.

P. M-nis.

Kritika ir bibliografija.

„Trečio Fronto“ gairės.

5 nr. paskaičius.

Jau „Varpo“ 1 nr. dėl „Trečio fronto“ buvo pareikšta abejojimo, ar 5, 6 ir kiti nr. nr. eis ta pačia kryptimi, kuria buvo užsimojęs eiti „Trečias frontas“ pirmuose savo numeriuose. Taip pat buvo konstatuota, kad „Trečias frontas“ bendradarbių atžvilgiu sudaro tikrą konglomeratą. Bet tai buvo anksčiau, arba imtinai ligi pasirodysiant „Trečio fronto“ 4 numeriui, 5 „Trečio fronto“ numeris tą pelkę jau pradžiovina ir jos dugne paprastomis akimis mes galime įžiūrėti, kas čia yra per padarai. 5 nr. yra aiškus, jis atskleidžia „Trečio fronto“ kortas, o aiškumas, atvirumas visuomet yra geras daiktas. Bet ir dėl tos dabar aikštėn išėjusios „Trečio fronto“ tendencijos (ar krypties) pavėlavimo tenka „Trečiam frontui“ prikišti arba bailumą arba veidmainiavimą arba, pagaliau, tai buvo ilgas susistovėjimo periodas. „Trečias frontas“ miksėjo pusantrų metų, kol drįso pasisakyti, kas jis esąs, kad pusantrų metų jis būtų pats nežinojęs, kas esąs, tai jau sunku patikėti. 5 nr. mums byloja ir apie nepaprastą „Trečio fronto“ bendradarbių išsisijojimą: 5 nr. nėra Kazio Jakubėno, Lino - Borutos, Kamiliaus, Butkų Juzės, Antano Biliūno, Vytauto Montvilos pavardžių. Užtat „Trečiam frontui“ užtekėjo V. Drazdausko žvaigždė su Salomėjos Neries siurprizu. Vadinas, dabar apie konglomeratą „Trečio fronto“ bendradarbių gal netenka kalbėti.

Bet tą „Trečio fronto“ metamorfozą panagrinėkime iš esmės. Remsimės patikima „Trečio fronto“ 5 nr. medžiaga.

Imkime pavyzdžiu kad ir „Trečio fronto“ ankieta. Mes manome, kad tai yra ne ankieta, o tiesiogine prasme provokacija. „Trečias frontas“ atsakydamas į ankietos atsakytojus išdidžiai pareiškia, kad savo ankieta jie norėję demaskuoti savo priešus, pažinti savo priešų pozicijas.

Aišku, jei žmogus turi bent kokį padarumą pajautimą, tokių provokacijų negali daryti. Bet „Trečias frontas“ taip pasielgti galėjo ir iš idėjos: senai žinoma, kad komunistai kovodami su buržuazija priemonėmis nebesivaržo: kaip ir jezuitams, tikslas pateisina priemonės.

„Trečias frontas“, matyt, negerbia savo idėjinių priešų, bet kokia garbė jam pačiam su negarbingais (jų nuomone) žmonėmis vesti garbingą kovą. Toliau „Trečias frontas“ griežtai tvirtina, kad tie žmonės, kurie pasisako prieš „Trečią frontą“, esą sąmoningi reakcionieriai. Tačiau mes manome, kad „Trečias frontas“ ar sąmoningai ar nesąmoningai, bet pradėjo agituoti už labai juodą reakciją, už to paties proletariato didelę priespaudą, už minties terorą. Apie „Trečio fronto“ politinį credo 5 nr. prabilo ir Petras Cvirka. Be ko kito Cvirka sako:

„Darbininkų padėjimas darosi kas kart sunkesnis... visos valdymo formos, visokia parlamentarinė, demokratinė tvarka buržuazinėje Europoje, kaip ir visame pasaulyje, kaip jau ilgametė praktika parodė, negali duoti nieko gero darbo žmogui, negali aprūpinti jo minimališkai — suteikti darbo. Plačiosios bedarbių masės visuose kraštuose vis didėja, liejas. Kapitalistinis pasaulis gyvena ne tik ekonominį krizį, jame aiškiai pastebimas moralinis puvimas, buržuazijos idealų smukimas. Visa kur ir visa kame viešpatauja kūniškoji ir dvasiškoji prostitucija... Daugelio šalių buržuazinės partijos, išeidamos į rinkimus su lozungais „darbo partija“ ir kitaip mulkina ir gaudo balsus, nėra darbininkų interesų gynėja, bet ištikrųjų laimėjusi rinkimus, palieka tūkstančius bedarbių, jais nesirūpina ir t. t. Ir jokia valstybė neįstengia sumažinti dabar besiplečiančio nedarbo. Geresnių perspektyvų taip pat nenumatoma. Proletariato uždavinių rikiuotėje vienas svarbiausių taškų — jo pajėgų organizavimas. Organizuotas ir susipratęs proletariatas galės duoti lemiamą smūgį buržuazijai. Proletariatas pats eina sau iškovot teisių ir laisvių, be jokių kompromisų su buržuazija.“

Šią ilgoką ištrauką iš Petro Cvirkos „Gyventi taip malonu“ pacituojame todėl, kad ji, anot Radžvilo — Korsako, visiškai atskleidžia „Trečio fronto“ kortas. Aišku, kad taip neparašys nei valst. liaudininkas, nei socialdemokratas, nei eseras, kaip parašė Petras Cvirka ir išspaudė „Trečias frontas“.

Kiti straipsniai dar geriau charakterizuoja, kaip jie sako, „Trečio fronto“ ideologinę kryptį ir tą linkmę, kuria jie eina.

Regis, ta pati ranka rašė atsakymus į ankieta ir apie sovietų literatūrą. Ir dabartinė sovietų literatūra atvaizduojama nepaprastai palankiai ta prasme, kiek ji bolševikiška. Pavyzdžiui „Trečias frontas“ labai džiaugiasi rabkorus (rabočių korespondent) užrašais. Bet kas geriau sovietų gyvenimą pažįsta, tas žino kas, rabkoriai. Tai paprasti GPU agentai vietose, kurie seka kiekvieną žmogų, ypatingai inteligentą, kad

jis dirbdamas nenukryptų nuo partijos vedamos linijos, o kiek pakrypai, tuoj esi neištikimas, kontrevoliucionierius ir tremia į Solovkus. Tuo mes visai nanorime pasakyti, kad šandie didelė, bet pavergtą rusų tauta neturėtų didelių ir gabių rašytojų, bet čia norisi pabrėžti nepaprastą „Trečio fronto“ tendencingumą informuojant savo skaitytojus apie užsienio literatūrą. „Trečio fronto“ vaikinai, mes manom, labai gerai žino, kokios dabar yra SSSR sąlygos rašytojui, kiek esant bolševikų diktatūrai rašytojas turi laisvės, savo mintims, savo pažiūroms pareikšti. Juk šandie SSSR gali laisvai kurti, ir tai GPU komisarų prižiūrimi, rabkorai. O apie laisvą kūrybos žodį, tai ir kalbos negali būti. Bet „Trečias frontas“ rašo, kad dabar SSSR įžengė į socializmo periodą ir realybėje įgyvendinanti kultūrinės revoliucijos šūksnius. O kur dar kolektyvizacija, kur gamyba ir statyba!

Dėl šių SSSR kūrybos žygių mums su „Trečiu frontu“, žinoma, nėra ko nė ginčytis. Arba, pavyzdžiui „Trečias frontas“ primena M. Šaginjanos „Gydrocentral“ romaną, kuriame esąs vaizduojamas socialinis armėnų tautos judėjimas. Atleis mums „Trečias frontas“ ir už tai, bet mes žinom kokį armėnų tautos judėjimą savo romane vaizduoja Šaginjana. Šaginjana garbina armėnus savo tautos laisvę SSSR bolševikų diktatūrai paaukojusius, ji džiaugiasi tais armėnais, kurie stoja valdiškojon SSSR partijon ir, štai, stato milžinišką elektros stotį. Bet mes žinom pavergtus armėnus, armėnus kovojančius dėl savo tėvynės laisvės.

Ir baigdamas apie SSSR literatūrą kalbėti „Trečias frontas“ reiškia pasitenkinimo, kad dabartinė Sovietų literatūra tampanti partiška ir bolševikiška. Arba istorija su Panait Istrati. „Trečias frontas“ paskaitė Sovietų „Literatūros enciklopediją“, kurioje Panait Istrati bauriausia iškoneveikiamas, tat — Istrati ne proletarų rašytojas! — šaukia „Trečias frontas“.

Tačiau Romain Rolland'as Istrati vadina Balkanų Maksimu Gorkiu. O Istrati ir rašo tik iš darbininkų gyvenimo. Bet neseniai ir bolševikai Istratį savinos ir kėlė į padanges. Tačiau kai Istrati pabuvojęs SSSR davė vienam prancūzų laikraščiui savo garsųjį interviu apie SSSR tvarką ir, be to, dar parašė knygą, — Vers l'autre flamme, — tai komunistai Istrati apšaukė ir pardaviku ir reakcionierium ir kitokius jo vardui segė epitetus. Mat, Istrati susipažino su SSSR gyvenimu ir nusivylė, o „Trečias frontas“ nėra nei susipažinęs su SSSR gyvenimu nei nusivylęs... Tai dėl tendencijų. Apie metodus nėra ko ir kalbėti. Kai „Trečio fronto“ laikraštis sutinka klūčių, tai jo leidėjai ir rašytojai bėga pas vieną visiem gerai žinomą, bet šandie įtakingą kunigą ir prašo jo malonės ir protekcijos... Gauna ir džiaugiasi.

Ir dar giriasi, agituoja už naują žmogų, naują meną, naują visuo-

menę, naują gyvenimą. Tačiau mums rodos, kad „Trečias frontas“ kopijuoja baisiai netikusį originalą; jis agituoja už kitą kraštutinumą: despotiją, diktatūrą (tegul ir proletariato) asmenybės ir kūrybos laisvės visišką paneigimą. Be to, „Trečias frontas“ dabar vaidina labai nedėkingą rolę: lyg klouno nesusipratėlio. Šiandie „Trečio fronto“ visos ideologinės srovės kratos. Net Komunistų „Balsas“ ir tas „Trečio fronto“ vyrus vadina buožiukais nieko bendra su proletariatu neturinčiais „Jūs norite proletariatui prisimeilinti ir jį mulkinti, bet susipra- tęs proletariatas spiaus jums į veidą!..“ — rašo komunistų „Balsas“.

5 nr. „Trečias frontas“ net pabrėždamas rašo, girdi, „mums rei- kalingos pažangiosios visuomenės simpatijos, ir reiškia nepasitenkini- mo, kad „Varpas“ dedąs šaldančius str. apie „Trečią frontą“, tačiau tuo neužkirsias „Trečiam frontui“ kelio į liaudininkišką kaimo jau- nuomenę.

Jei „Trečias frontas“ būtų bent kiek kuklesnis, tai šiandie mes čia apie tai ir nekalbėtume. Juk „Trečias frontas“ ir pažangiosios spaudos ir pažangiosios visuomenės ir to paties liaudininkiško jauni- mo buvo labai palankiai sutiktas, bet šiandie, kai jūs trečiafrontinin- kai, gaires visiškai pakeitėt, tai patys galite suprasti, kad nei mums su jumis, nei jums su mumis — nepakeliui. Pažangiosios visuomenės simpatijos jums taip pat negali būti nei naudingos, nei reikalingos, nes jūs nieko bendra su pažanga neturite. Tai, ką jūs idealizujete, pažangioji ir demokratinė visuomenė laiko kruvinu ir šlykščiu gyve- nimo reiškiniu ir tą irridantą stengiasi pašalinti.

Pr. Kvietkus.

Knygos.

✓ Petras Šalčius. KOOPERACI- JA. Vytauto Didžiojo Universit. Tei- sių fak. leidinys. 358 pusl. Kaunas, 1931 m.

Nors koperacijos judėjimas Lietu- voj prasidėjo reikštinis apie aštuonias- dešimtuosius metus praeito šimtme- čio, tačiau jo teoretinė dalis dar iki šiol mūsų spaudoj mažai buvo svar- stoma. Tiktai doc. P. Šalčiaus praei- tais metais pasirodžiusioj knygoje „Koperatizmas“ plačiau apsisota ties šiuo dalyku. Šie metai gal bus vieni gausingiausių. Knygų rinkoj pasi- rodžiusioj P. Šalčiaus „Koperacijoj“ jau daug platesniu mastu šis klausi-

mas imamas nagrinėti. Minėtoje kny- goje autorius nori, kaip pats sako, „duoti vadovaujamų nurodymų pa- žinti koperacijos judėjimą ir studijuo- jančiam visuomenės ūkio reiškinius ir praktiškai dirbančiam koperacijos darba“¹⁾

Knyga suskirstyta į keturias da- lis: 1) Koperacijos idėjų istorija, 2) Koperacijos istorija ir dabartinė pa- dėtis ivairiose šalyse, 3) Koperacijos judėjimo teorija ir 4) Koperatyvų or- ganizacija ir vedimas.

Pirmoj dalyj autorius trumpai at-

¹⁾ Pralboj.

pasakoja moderninio koperacijos judėjimo idėjų gimimo ir vystymosi eigą nuo pradžios XVII šimtmečio iki pastarųjų laikų. Kaip žinoma, koperacijos judėjimas atsirado lygiagrečiai su besiplečiančia kapitalistine visuomenės ūkio santvarka. Šis judėjimas yra nukreiptas prieš kapitalistinę santvarką ir jo užuomazgą randasi pas utopinio arba, kaip Sambartas vadiną, racionalinio socializmo ideologus: Owena, Fourier ir kitus. Vėliau koperacijos principai buvo tiksliau formuluoti Ročdelio pionieriu, Šulčės, Reifainzeno ir kitų. Šių laikų žymiausiais teoretikais yra laikoma Ch. Gide, H. Kaufmanas, Grünfeldas, Tomencas ir ištisa eilė kitų.

Antroj daly autorius ištisa eile skaitlinių iliustruoja koperacijos judėjimo išsiplėtojamą įvairiuose kraštuose: Anglijoj, Vokietijoj, Prancūzijoje, Latvijoje, Estijoje ir t. t. Tik gaila, kad čion visiškai neapsistota ties šių dienų Rusijos koperacijos judėjimu, kuris daug kuo skiriasi nuo kitų kraštų. Ir, be to, skaitytojas gautų vaizdingesnę supratimą apie koperacijos judėjimo pasisekimus viename ar kitame krašte, jei koperatininkų ar koperatinių įmonių skaičius būtų palygintas su to krašto bendru gyventojų skaičiumi ir jo plotu. Taip, pav., autorius nurodo, kad 1928 m. Prancūzijoje buvo vartotojų b-vių 3.513, jose narių 2,28 mil., apyv. 1.060.500 fr.; tuo tarpu gi Lietuvoj 205 su 37.963 narių.

Nežinant bendro gyv. skaičiaus sunku nusivokti, kurioje valstybėje koperacijos judėjimas turi didesnio pasisekimo. Arba, autorius rašo, kad Latvijoje „daugumą kredito koperatyvų narių sudarė ūkininkai: iš 1927 metų surinktų apie narių socialinę sudėtį daviniai 86 koperatyvų su 30575 nariais — ūkininkai sudarė 63,1%, darbininkai 2,8%, amatininkai 4,1%,

pirkliai 4,1%...²⁾). Bet iš to kas pasakyta dar sunku spręsti apie koperacijai didesnę ar mažesnę pritarimą to ar kito sluoksniu. Nes, pav., Latvijoje didesnę dalį gyventojų sudaro ūkininkai ir, žinoma, iš jų tarpo susidaręs koperatininkų skaičius turi būti didesnis. Būtų gera, jei šie skaičiai būtų palyginti su gyventojų pasiskirstymo klasėmis statistika. Kai kur autorius, lygindamas prieškarines ir dabartines apyvaratas, neatkreipia dėmesio į pinigų infliacijos pasekmes ir dėl to kartais gaunasi visiškai neaiškūs vaizdai. Taip, pav., autorius nurodo, kad Banque de France iki 1920 metų skyrė 40.000.000 beprocentinės paskolos iki 1928 m. valstybės pavestas žemės ūkio kredito reikalams lėšos pasiekė 859.818.773 fr. Bet prisiminus, kad prieš franko infliaciją doleris kainavo apie 3 fr., o dabar apie 25 — vaizdas darosi daug paprastesnis.

Trečioj dalyj autorius apsistoja ties koperacijos judėjimo teorija. Tik gaila, kad šiam reikalui tepašvenčiama vos 7 puslapiai. Apskritai pas mus labai vengiama kalbėti apie tikruosius koperacijos judėjimo uždavinius, o stengiamasi tiksliai skiepyti šio judėjimo reikalingumą, jo nepaprastu išsiplėtimu. Tarytum koperacijos uždaviniuose būtų kas tai nepaprasto, bauginančio. Tiesa, autorius šiuo klausimu plačiau apsistojo „Koperatizme“, bet ir ten daugiau vietos pašvenčiama koperatyvo padėties nustatymui kitų įmonių atžvilgiu ir ties pačiu koperatyvo apibūdinimu, o ne ties koperacijos judėjimo ideologija. Aš nenoriu sutikti su autoriumi, kad koperacijos judėjimo teoriją sudaro koperatyvų aprašymas, aiškinimas ir, kaip dinaminio reiškinio, nustatymas ribų. Teorijos dalyką sudaro formulavimas

²⁾ 173 pusl.

³⁾ 129 pusl.

to ar kito reiškinių. Tik šiam reikalui galima pasinaudoti įvairiais metodais: dedukcijos, indukcijos, mišriu, istoriniu ir t. t. Aš esu linkęs griežtai skirti koperatyvą nuo pačio koperacijos judėjimo. Koperacijos judėjimas, kaip socialistinis ar komunistinis, ir t. t., judėjimai, turi savo specifinius tikslus, kurie susieina į vieną: kovoti su kapitalistine visuomenės santvarka. Ir priemone yra koperatyvas. Taigi kalbėdami apie koperacijos judėjimo teoriją, mes negalime pasitenkinti koperatyvų aprašymu, klasifikavimu ir aiškinimu. Ir pagrindiniais koperacijos judėjimo teorijos klausimais nebus, kaip kad autorius sako, koperatyvo apibūdinimo ir koperatyvo klasifikacijos klausimai, bet formulavimas koperacijos judėjimo, nustatymas jo priežastingumo.

Autorius, palikęs nuošaliai pačius koperacijos judėjimo tikslus ir laikydamas tikslu koperatyvą, prieina prie tokios definicijos: „Koperatyvas yra ūkiškai silpnesniųjų ūkio vienetų jungtinė verslamonė, kuri savo įmonių pagalba įgalina geriau atlikti įeinančių į jos sudėtį ūkio vienetų tikslus, o gautas iš jos įmonių grynas pajamas arba surištas su bendru įmonių laikymu išlaidas skirsto nariams proporcingai jų dalyvavimui verslamonės apyvartoje). Šitokia koperatyvo definicija nevisiškai atitinka egzistuojančių koperatyvų konstrukcija ir funkcija ir, be to, žymiai susiaurina pačius koperacijos judėjimo uždavinius. Čia mes nerandame vieno svarbiausio elemento, kuriuo koperatyvą griežtai išskiria iš privatinį ar akcinių verslmonių — ant durų užrašo, kaip kad Ch.

⁴⁾ 247 pusl.

Gide sako, įėjimas laisvas. Šis ypatumas visų koperacijos judėjimo teoretikų pripažintas koperatyvams būtinas ir jis yra koperacijos judėjimo fundamentas. Be to, gautos iš koperatyvo pajamos ne visos paskirstoma narių dividendams. Dalis, kaip kad visur koperatyvų įstatymai reikalauja, skiriama atsargos kapitalui, kitaip sakant, naujų kapitalų sudarymui ir tam tikras nuošimtis aukštesniems tikslams: švietimui, skaitykloms ir tt. Per atsargos kapitalo sudarymą ir eina tas Vergegenenschwaffung — savotiškas socializacijos procesas. Koperatyvas gi nesiekia pelno, kaip kad autorius sako, savo nariams⁵⁾, bet stambios verslamonės privalumais stengiasi pašalinti pelnikaujancius ir leisti gamintojams tiesioginiai santykiuoti su vartotojais.

Ir koperacijos judėjimas šiandien turi daug kentėti, kad daugumas į jį žiūri kaip į pasipelnymo šaltinį, o ne kaip veržinasi prie naujos visuomeninės santvarkos, kurioje dauguma šių laikų ydų būtų pašalintos.

Ketvirtoji dalyje autorius apsisloja ties koperatyvų organizacija. Čia ir bus prašalinamas tas trūkumas, kurį šiandien mūsų kooperatininkai jaučia. Čia kiekvienas koperatyvo vedėjas ar šiaip šiuo klausimu suinteresuotas galės rasti išsiaiškę eilę naudingų patarimų.

Apskritai, knyga yra labai sklandžiai parašyta ir, reikia manyti, kad mūsų visuomenės bus noriai skaitoma.

K. Strimaitis.

☞ **Ties bedugne.** Neseniai knygų rinkoje pasirodė J. Marcinkevičiaus „Ties bedugne“ arba „Išpažintis pasmerktojo mirti“ net dvi knygos iš tarto.

Pradžioje eina skaitytojui žodis, būtent kuo reikia šią knygą laikyti. Ir autorius įtikinėja skaitytoją, kad nereikia gėrėtis knygos herojaus Irecko

⁵⁾ 338 pusl.

blogais darbais, bet kartu su autorium skaitytojas prašomas Irecką smerkti.

Svarbiausia, autorius sako, tai kad ši knyga — nuogas gyvenimo dokumentas.

Knygos vyriausias herojus Ireckas pasmerktas mirti pasakoja savo gyvenimo istoriją.

Iš jo pasakojimo šiaip taip galima sužinoti, kad Ireckai, tai seni dvarininkai, gyveną Lenkijoje (tur būt, lenkai) ir Ireckas, knygos herojus, savo avantiūras pradeda Lenkijoje.

Vieną - antrą „Ties bedugne“ knygos puslapį paskaičius, tuojau matai autoriaus tariamąjį moralinio susivaldymo palinkimą. (Pradžioje pasakyta, kad autoriaus esąs toks tikslas). Ir toliau pasakojama, kad dešimties metų Ireckutis dreba pamatęs moteris. Pavyzdžiui, Ireckų dvare yra ponija Cibulskienė, Ireckų vaikų mokytoja. Ireckos tėvas veda su Cibulskiene flirtą, Ireckienė draugauja su kitais vyrais. Tas viskas galima. Bet ir 10 metų amžiaus Irecko sūnus Stasys svajoja apie Cibulskienės apatinį sioną, jam patinka jos kojos, kaklas, akys, žodžiu, dešimt metų Stasys — nebepataisomas gašlautojas, negali be moters gyventi. O Cibulskienė, pasak autoriaus, su Stasiu irgi gašlauja.

Bet nei psichologiškai, nei fiziologiškai Stasiui ir Cibulskienei taip elgtis nėra jokio pagrindo. Mes tik iš Marcinkevičiaus sužinom, kad mūsų klimato juostoje vyriškos lyties vaikai ligi 10 metų amžiaus jau negali be moteris gyventi.

Kitas Marcinkevičiaus užsimojimas, tai įnešti literatūron įvairių lytinio iškrypimo, anomalijų fenomenus Ireckas turi tik 10 metų amžiaus, bet gašlauja su Cibulskiene, o paskui tampa nebepagydomas ononistas. Nėgana ononizmo, jaunas Stasys ir pedarastas.

Pirmoje knygoje apie tas šlykštybes tik ir tekalbama. Paskui prasideda kažkokios avantiūros, intrygos, išdavimai, parsidavimai etc. Ireckas Stasys vieną savo meilužių — Liuce net nužudo.

Bet tie visi knygos herojai veikia lyg ant siūlo pakabinti, be jokio pagrindo, eina kovoja, žūva be priežasties, be tikslo.

„Ties bedugne“, tai nėra joks „nuogas gyvenimo dokumentas“, kaip autorius nori įtikinti skaitytoją, nėra joje nei pornografijos, nei erotikos, bet surašyti joje kažkoki gyvuliški lytiniai aktai, ir kas bauriausia, tai kad autorius tas šlykštybes patiekia skaitytojui visai jų nesuvokdamas, nė su neapykanta, kaip išangoje rašo, bet pasigėrėdamas ir labai gerai, jei kur laikosi neitraliai.

Mes žinome autorių. Jis mėgo avantiūrinį gyvenimą, tai kodėl negalima ir avantiūras surašyti, bet vis delto turi būti saikas, tinkama forma, padorumo kriterijus.

Arba, pavyzdžiui, Marcinkevičius rašo apie dvarininkus. Marcinkevičius dvarininkų absoliučiai nepažįsta: nei dvarininkų papročiai, jų tradicijos, kaprizai, tegul ir ištvirkavimo formos, santykiai vienu su kitais ir, bendrai, viso dvarininkų gyvenimo Marcinkevičius nebepažįsta, nenusivokia, tai kas gi jį verčia kalbėti arba rašyti apie tai, apie ką nieko nesupranti ir nežinai, nes rezultate vistiek išeina absurdas.

Bendrai „Ties bedugne“ mūsų knygų pasauly yra didėliai nevalyvas naujagimis, nepraustaburnis, šlykštus ištvirkėlis, kuris savo ištvirkimu nesibiauri, be to, kalba nenatūraline kalba, kalba visokias nesąmones, tai pamatę ateinant tą naujagimį turime užsidaryti savo namų duris. **Rv.**

Atsak. Redaktorius — *F. Bortkevičienė.*

Leidžia — Akc. „Varpo“ B-vė.

Taupyk ir sutaupas laikyk banke
Lietuvos Koperacijos Bankas

Laisvės Alėja 62 nr., savi namai. Telef. Nr. 104 ir 746

G. PETKEVICAITĖS
Karo meto dienoraštis

1915-1916 m. okupacija

II TOMAS

Kaina 3 l. 50 ct. Virš 450 pusl.

Savo Karo Meto Dienoraščio antroj dalyj gerbiamoji mūsų rašytoja pasakoja apie vokiečių įsibrovimą Lietuvon, rusų armijos bėgimą ir santykius tarp okupantų ir Puziniškio ir artimos apylinkės gyventojų. Yra tai karo pergyvenimai, kurie praūžė prieš šešiolika metų. Kai kuriems bus įdomu pavartyti tuos puslapius ir prisiminti pergyventus įspūdžius, kitiems, kurie mažai atsimena karą, bus įdomu susipažinti kas buvo jų artimųjų pergyventa. Todėl pravartu kiekvienam nusipirkti tą nebrangią, bet storoką knygą.

Galima gauti visuose knygynuose ir „VARPO“ bendrovėje, Gedimino gatvė 38 Nr. Kaunas.

Lietuviškos Enciklopedijos prenumerata jau paskelbta

Pirmasis sąsiuvinis sparčiai spausdinamas ir greit pasirodys. Šia proga primename mūsų žurnalo gerb. skaitytojams, kad pasinaudotų pirmosiomis paskelbtos prenum. lengvatomis ir nieko nelaukdami enciklopedijos I tomą užsiprenumeruotų.

Lietuviškos Enciklopedijos prenumeratos sąlygos.

Kad kiekvienas šviesus lietuvis galėtų lengvai įsigyti „Liet. Enciklopediją“, šiuo skelbiamos pirmojo tomo 12-os sąsiuvinių prenumeratos sąlygos.

Vieno sąsiuvinio kaina atskirai perkant — 4 litai.

I-sis prenum. 1000, 12 sąsv. à 4 lt. = 48 lt., gauna	20 ⁰ / ₀	nuolaid. ir moka tik	38,40 lt.
II-sis " " " " " " " "	15 ⁰ / ₀	" " " "	40,80 "
III-sis " " " " " " " "	10 ⁰ / ₀	" " " "	43,20 "
IV-sis " " " " " " " "	7,5 ⁰ / ₀	" " " "	44,60 "
V-sis " " " " " " " "	5 ⁰ / ₀	" " " "	45,60 "

Šeštasis prenumeratorių tūkstantis prenumerat. taikomų lengvatų nebegauna.

Kas pirmiau užsiprenumeruos, tas pigiau „L. E.“ įsigys. Todėl skubėkite prenumeruotis siųsdami prenumeratą paštu, užsisakydami Centre ir skyriuose provincijoj.

Leidėjas **Koper. S-ga „Spaudos Fondas“**, Kaune, Laisvės Al. 62.

AKC. „VARPO“ B-VĖS SPAUSTUVĖ
KAUNAS, GEDIMINO G-VĖ 38 NR.